

LA GLOBALITZACIÓ I LA CRISI DE LA DEMOCRÀCIA

Manuel Castells

“El món està buscant com combinar identitat, sense la qual no es pot construir res, i institucions polítiques representatives i obertes”

Una conversa amb Oriol Junqueras

eines²⁹

PORTAL

Globalitzar la justícia i la dignitat

Jordi Solé

CONNEXIONS

El trilema de Rodrik

i els límits de la globalització

Elisenda Paluzie

**L'erosió de la confiança
en la democràcia**

Toni Rodon

L'amenaça populista:

**una ombra inquietant a la paret
o un monstre real?**

Elina Viilup

**Internet i democràcia:
riscos i oportunitats**

Carlos Guadian

NAVEGADOR

Per una democràcia global

Josep Maria Colomer

FÒRUM

Manuel Castells:

**“El món està buscant com combinar
identitat, sense la qual no es pot
construir res, i institucions
polítiques representatives i obertes”**

Una conversa amb Oriol Junqueras

VARIABLES

**Allò que la democràcia necessita
per castigar la corrupció**

Elena Costas Pérez

FULL DE CàLCUL

**La inversió en infraestructures
de transport de l'Estat espanyol:
una breu comparativa regional**

Daniel Albalade i Jordi Rossell

ARXIU

Dones, històries, memòries

Coral Cuadrada

EXPLORADOR

**Teoria i pràctica
de la Responsabilitat de Protegir:
de Kosovo a Líbia**

Elena Jiménez-Botías

FINESTRA

“Sigueu valents. Arrisqueu-vos”

Sally Yates

CLÀSSIC

“Carta 77”

Václav Havel

TRIBUT

Vladimir Putin

Carme Arenas

FILMOTECA

La cortina de fum

Aina Fernández

LLIBRERIA

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA

eines²⁹

El contingut dels articles és responsabilitat dels seus autors i **eines** no s'hi identifica necessàriament.

Per reproduir un article cal demanar autorització per escrit a la redacció d'**eines**.

En enviar el seu treball a la redacció d'**eines**, l'autor cedeix a l'editor els drets de reproducció, publicació i comunicació, tant per a l'edició impresa en paper com per a una versió electrònica que la farà accessible per mitjà de la xarxa d'Internet.

Els interessats en matèria de drets de propietat intel·lectual es poden adreçar a:
eines@irla.cat

DIPÒSIT LEGAL
B-31564-07

ISSN
2013-1518

Activitat subvencionada
pel Ministerio de Educación,
Cultura y Deporte

PROJECTE GRÀFIC
Suki Design

SUPORT GRÀFIC
Santi Bracons
Glòria Comellas
Carme Pujol

CORRECCIÓ
LINGÜÍSTICA
Sofia Lozano

IMPRESSIÓ
Gràfiques Cuscó

EDICIÓ
Josep Vall
jvall@irla.cat

DIRECCIÓ
Lluís Pérez
lperez@irla.cat

COORDINACIÓ
Arnau Albert
aalbert@irla.cat

EQUIP TÈCNIC
Marta Brik
Pere Sàbat
Jordi Seguer

SUBSCRIPCIONS
Joan Almacellas
jalmacellas@irla.cat

sumari

LA GLOBALITZACIÓ I LA CRISI DE LA DEMOCRÀCIA

4

PORTAL

Globalitzar la justícia i la dignitat

Jordi Solé

38

**Internet i democràcia:
riscos i oportunitats**

Carlos Guadian

6

CONNEXIONS

**El trilema de Rodrik
i els límits de la globalització**

Elisenda Paluzie

48

NAVEGADOR

Per una democràcia global

Josep Maria Colomer

12

**L'erosió de la confiança
en la democràcia**

Toni Rodon

58

FÒRUM

**Manuel Castells:
“El món està buscant com combinar
identitat, sense la qual no es pot
construir res, i institucions
polítiques representatives i obertes”**

Una conversa amb Oriol Junqueras

28

**L'amenaça populista:
una ombra inquietant a la paret
o un monstre real?**

Elina Viilup

82

VARIABLES

**Allò que la democràcia necessita
per castigar la corrupció**

Elena Costas Pérez

92

FULL DE CàLCUL

**La inversió en infraestructures
de transport de l'Estat espanyol:
una breu comparativa regional**

Daniel Albalade

Jordi Rossell

104

ARXIU

Dones, històries, memòries

Coral Cuadrada

114

EXPLORADOR

**Teoria i pràctica
de la Responsabilitat de Protegir:
de Kosovo a Líbia**

Elena Jiménez-Botías

122

FINESTRA

"Sigueu valents. Arrisqueu-vos"

Sally Yates

132

CLÀSSIC

"Carta 77"

Václav Havel

138

TRIBUT

Vladimir Xalàmov

Carme Arenas

140

FILMOTECA

La cortina de fum

Aina Fernández

142

LLIBRERIA

portal

Globalitzar la justícia i la dignitat

Jordi Solé

Diputat d'Esquerra Republicana al Parlament Europeu

jsole@esquerra.cat

Enguany hem celebrat el 60è aniversari del Tractat de Roma. Un aniversari que és una bona excusa per reivindicar el que la integració europea ens ha aportat als països que hi hem participat: afermar la pau, estendre la democràcia i reduir les diferències socioeconòmiques dins del vell continent.

Però, tot i que necessària, la mirada pel retrovisor que ens permet valorar en la justa mesura els èxits assolits, no és suficient ni per garantir la continuïtat del projecte comú ni per generar adhesions entre els sectors euroescèptics, encara minoritaris a casa nostra però molt més significatius en altres racons del continent, on posen en dubte o directament combaten la construcció d'aquest espai compartit i aposten per discursos xenòfobs i replegaments nacionalistes obstinats. Discursos que convencen ciutadans que avui se senten desprotegits i insegurs: sense control sobre el seu futur i el dels seus, amb unes institucions polítiques que no donen resposta als seus problemes, i amb unes condicions laborals cada cop més precàries, que atribueixen a les pressions que vénen de fora.

Un cop gairebé aconseguida la (re) unificació política del continent, la principal raó de ser de la UE és la garantia de la prosperitat compartida. I per assolir-la, la UE ha de ser la clau de volta que gestioni la globalització, repartint-ne equitativament els efectes positius, i amortint-ne els negatius. Aquesta serà la mesura del seu èxit: si se'n surt, seguirem celebrant aniversaris de tractats; si no se'n surt, cada cop veurem més ciutadans seduïts per discursos populistes, que aposten més per polítiques de seguretat i control de fronteres, que el d'obertura i solidaritat amb qui més ho necessita, com els refugiats que moren al Mediterrani.

Demogràficament, el pes d'Europa és irrellevant: es calcula que al 2060 Europa només aportarà el 4% a la població mundial, i el que aportarem, si segueix la tendència actual —i seguim sense aprofitar l'oportunitat que significa la immigració—, serà població envellida. I econòmicament, l'aportació europea al PIB mundial anirà a la baixa: el 2050, ja no hi haurà cap estat europeu que, per si sol, estigui a la llista dels estats més rics del món en termes absoluts. Tanmateix, en termes mundials, Europa

representa la millor combinació mai trobada —i aplicada— entre progrés econòmic i justícia social. Les societats més equitatives del món es troben a Europa: és al vell continent on millor hem sabut aplicar un model d'alta protecció social basat en l'economia de mercat regulada, els drets socials i les institucions de benestar. I representem encara una altra cosa: el lloc del món on més i millor es respecten els drets humans, és a dir, la dignitat humana.

Aleshores, no val la pena lluitar conjuntament per un model que, ben aplicat, ens porta a tenir la millor combinació fins ara —i envejada arreu— de societats prosperes, justes i dignes? La resposta és sí. La UE ha de liderar una globalització amb normes per a tothom que evitin una cursa a la baixa en estàndards socials, mediambientals i de protecció de consumidors, que planti cara a l'evasió i a l'elusió fiscal, que és solidària en la gestió dels moviments migratoris i eficaç en la lluita coordinada contra l'amenaça terrorista. L'alternativa a la UE en aquest món globalitzat —la desunió europea— és garantia de fracàs pel nostre tresor més preuat. ■

connexions

El trilema de Rodrik i els límits de la globalització

vista prèvia >

Des de la revolució neoliberal de la dècada dels 1980, l'economia ha anat ocupant espais al poder polític, fins al punt que actualment moltes de les decisions que prenen els diferents governs dels estats són dictades des d'institucions supranacionals i que escapen del control ciutadà. Com és que s'ha arribat a aquest punt? Quins equilibris ho fan possible? Tenim elecció o alternativa?

Elisenda Paluzie

Professora titular del Departament d'Economia de la UB

epaluzie@ub.edu

Introducció

Els darrers anys un tsunami polític imprevist està afectant els països occidentals. Els EUA van escollir en les darreres eleccions presidencials del 8 de novembre de 2016 un president, Donald Trump (1946), contrari a la immigració, contrari als acords de lliure comerç com el North American Agreement on Free Trade (NAFTA) o el Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP) i que durant la campanya electoral va defensar de manera desacomplexada el proteccionisme. Al Regne Unit, els partidaris de la sortida de la UE van guanyar el referèndum convocat per un govern conservador, el del primer ministre David Cameron (1966), que defensava la continuïtat a la UE. La seva substituta, la també conservadora Theresa May (1956), ha iniciat les negociacions per a concretar la sortida de la Unió que duraran dos anys. I a França, la candidata del Front National, Marine Le Pen (1968), que havia afegit a la seva línia política basada tradicionalment en la defensa de la identitat i l'oposició a la immigració, la crítica a la UE i la possible sortida de França de l'euro, va passar a la segona volta en

les eleccions presidencials franceses obtenint un 34% de suport.

Segons la majoria d'anàlisis, el denominador comú que explica en gran part aquests diferents fenòmens polítics és la globalització i els seus efectes negatius sobre determinats grups socials, en particular les classes treballadores dels països rics. Però realment, l'explicació és tan senzilla i basada exclusivament en l'empobriment relatiu d'una classe social? De fet, la qüestió és més complexa, i en part es podia preveure a partir de les anàlisis d'alguns economistes polítics, entre els quals destaca el treball de Dani Rodrik (1957), que es van anticipar, fa quinze anys, al conflicte polític que l'avenç de la globalització comportava.

El trilema de Rodrik

El 2000 el catedràtic d'Economia Política de Harvard, Dani Rodrik, publica un article al *Journal of Economic Perspectives*¹ on hi desenvolupa la idea que la integració econòmica internacional planteja un trilema polític

a l'economia mundial. Aquest trilema està descrit al gràfic 1. La idea clau és que un sistema de sobirania nacional basat en l'estat nació, una integració econòmica intensa i la democràcia política —o política de masses— són incompatibles. Es poden tenir alhora dues d'aquestes coses però no tres. Si volem fer avançar la integració econòmica mundial hem d'abandonar l'estat nació o la política de masses —sistema polític on hi ha una elevada mobilització política i on les institucions polítiques són sensibles als grups mobilitzats. Si volem mantenir i profunditzar la democràcia, hem de triar entre mantenir l'estat nació o la integració econòmica. I finalment, si volem mantenir l'estat nació hem de triar entre la democràcia i la integració econòmica.

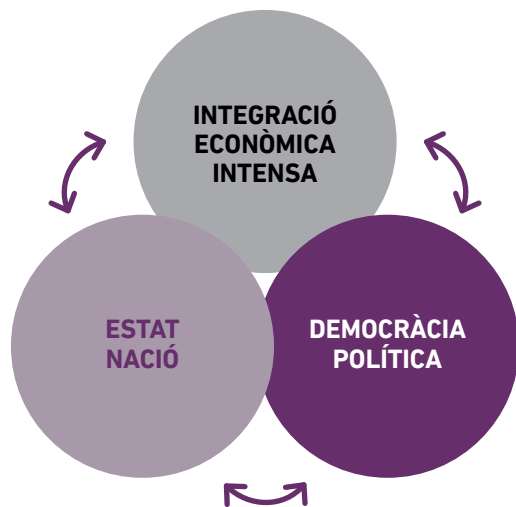
Dit d'una altra manera, podem tenir integració econòmica intensa a nivell global i democràcia si optem per un sistema de federalisme global però sense sobirania nacional. O bé podem mantenir la sobirania nacional i la democràcia però hem d'abandonar la integració econòmica. Finalment, podem mantenir l'estat nació i avançar en la integració però renunciant a la democràcia.

1 RODRIK, «How Far Will International Integration Go?».

**Un sistema de sobirania nacional basat en els estat nació,
una integració econòmica intensa i la democràcia política
—o política de masses— són incompatibles**

Gràfic 1

El trilema polític de l'economia mundial

Font: RODRIK, «How Far Will International Integration Go?»

La primera opció, la que combina integració econòmica amb un sistema democràtic federal, seria una economia mundial perfectament integrada, en la qual les jurisdiccions nacionals no interfereixen amb la lliure circulació de béns, serveis i capitals. El federalisme global seria el seu sistema de govern, el que alinearia les jurisdiccions amb el mercat, eliminant els efectes «frontera». El món s'organitzaria de la

mateixa manera que ho fan els EUA. Els estats nació potser no desapareixerien però perdrien la majoria dels seus poders. Un govern mundial regularia el mercat mundial i les batalles polítiques importants tindrien lloc al nivell de la federació, no dels estats federats.

La segona opció implica mantenir el sistema polític format per estats nacions però assegurant que les

diferències de polítiques i institucions nacionals no interfereixen en les transaccions econòmiques de l'economia globalitzada, per tant harmonitzant les regulacions nacionals i les polítiques fiscals. Això significa que la democràcia s'estreny, que el marge dels governants d'aquests estats nació es redueix. Pel periodista del *New York Times*, Thomas Friedman² (1953) aquest és el món en el què estem, el que ell ha anomenat la «camisa de força daurada». Per Friedman, els estats que es posen la camisa de força daurada tenen una economia que creix i una política que es fa petita. Per això és cada cop més difícil trobar diferències entre els partits de govern i els d'oposició. Els governs només poden triar entre la Pepsi i la Coca-Cola, és a dir, entre petits matisos en les polítiques, sense allunyar-se mai de les regles d'or centrals.

La tercera opció implica sacrificar l'objectiu d'integració econòmica internacional completa. Rodrik³ ho

² FRIEDMAN, *The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization*.

³ RODRIK, «How Far Will International Integration Go?».

La resposta de la UE a la crisi econòmica no va ser la de profunditzar en el federalisme, sinó que es va basar en les polítiques de «camisa de força daurada»

anomena el «Compromís de Bretton Woods». L'essència del règim de Bretton Woods-GATT era l'eliminació de les restriccions al comerç internacional —especialment les quotes— i la no discriminació entre socis comercials, però mantenint les restriccions als moviments de capitals. El sistema també establia algunes excepcions a les regles de liberalització comercial —agricultura i tèxtil— i per altra banda, les polítiques comercials dels països en desenvolupament quedaven fora de la disciplina internacional. Fins als anys 1980 aquestes regles van permetre models de desenvolupament diferents. Així, l'Europa occidental va optar per avançar en la seva pròpia integració comercial, alhora que erigia un sistema d'assegurança social extensiu. El Japó va optar pel seu propi model de capitalisme basat en ocupació per a tota la vida en grans empreses, càrrels organitzats pel govern, i mercats de productes regulats, però sense un gran estat del benestar finançat pels contribuents. La Xina va optar a partir de 1978 per una reforma de la seva economia planificada gradual i per fases, sense reestructurar tot el sistema polític, social i legal de cop.

De fet, segons Rodrik⁴ la majoria de models de desenvolupament seguits pels països pobres i que han tingut èxit —Corea del Sud, Taiwan des dels 1960, Índia des de la dècada de 1980...— combinen l'ortodòxia amb innovacions institucionals singulars i molt més heterodoxes.

Però el compromís de Bretton Woods es va abandonar a la dècada dels 1980 amb la liberalització dels moviments de capitals afavorits també pels avenços en les tecnologies de comunicació, i amb l'ampliació de l'àmbit dels acords de liberalització comercial a matèries com els serveis, les polítiques *antitrust* o de salut i seguretat que abans quedaven fora. El món a inicis dels 2000 es trobava en una zona intermèdia entre els tres nodes possibles que segons Rodrik no era sostenible.

Les solucions de Rodrik

L'article seminal del 2000 de Rodrik on planteja per primer cop el trilema de la globalització, responia a un encàrrec per al número especial

del mil·lenni del *Journal of Economic Perspectives* on els autors havien de respondre com veien l'economia mundial al cap de 100 anys. La resposta de Rodrik, un cop analitzat el problema plantejat en el trilema, era el federalisme global. Aquesta era l'opció preferida per Rodrik i per tant la que plantejava com a visió de l'economia mundial a llarg termini, tot i que a curt termini considerava més probable que crisis financeres provoquessin que les economies nacionals es posessin la camisa de força daurada per un període llarg, amb electorats perplexos i infeliços acceptant-ho. O bé que la reacció fos un retorn al proteccionisme.

El 2005, però, Rodrik planteja una altra alternativa. En l'article «Feasible Globalizations» Rodrik defensa respectar la diversitat institucional que no necessàriament és dolenta, i optar per models de «globalització factible». Per exemple, tenint en compte que la mobilitat de persones implica uns guanys de renda per a l'economia mundial molt més grans que els que es poden obtenir de la mobilitat de béns i capitals, Rodrik proposa un esquema de visats de treball temporal que no superin el

4 RODRIK, «Feasible Globalizations»

Els ciutadans van veure com les decisions dels seus governs, no responien als seus vots, sinó que obeïen instruccions d'institucions supranacionals a qui ningú havia votat ni escollit

3% de la força de treball dels països rics i que permetin a treballadors qualificats i no qualificats dels països pobres treballar durant períodes de 3-5 anys en els països rics, essent reemplaçats per altres contingents un cop retornin als seus països d'origen. D'aquesta manera els països pobres es podrien beneficiar de la seva experiència, emprenedoria, inversió i ètica laboral.

La crisi del 2008 i les respostes als xocs de la globalització

Rodrik va anticipar correctament el problema de l'economia mundial amb el trilema, i la crisi financera del 2008 el va exacerbar. La resposta de la UE a la crisi econòmica no va ser la de profunditzar en el federalisme, sinó que es va basar en les polítiques de «camisa de força daurada». Els ciutadans van veure com les decisions dels seus governs, no responien als seus vots, sinó que obeïen instruccions d'institucions supranacionals a qui ningú havia votat ni escollit. A l'Estat espanyol, la Constitució es va modificar per un tràmit d'urgència en ple agost, per tal de prioritzar el pagament del deute. A

Grècia, no es va respectar el resultat d'un referèndum convocat pel propi govern. La resposta política no va tardar. Al sud d'Europa augmentant el suport per a moviments anticapitalistes com Podem, Syriza o la CUP. Al centre i al nord d'Europa augmentant el suport a forces populistes de dretes i antiimmigració com el Front National a França o el Partij voor de Vrijheid [Partit per la Llibertat] a Holanda. I finalment, la resposta més clara la va donar el poble britànic optant per la sortida de la UE en el referèndum del *Brexit*. El Regne Unit ha optat per abandonar la integració econòmica intensa i mantenir la democràcia i la sobirania nacional. Rodrik, que a principis dels 2000 veia Europa com el lloc on el seu somni de federalisme global democràtic es podria materialitzar, reconeixia el 2016 que s'havia equivocat, que la manera com Alemanya i Angela Merkel (1954) havien reaccionat a la crisi al sud d'Europa eliminava qualsevol possibilitat d'una Europa democràtica.⁵

Als EUA es va donar alhora una radicalització a esquerra —amb la cam-

panya de Bernie Sanders (1941)— i a dreta, amb la victòria de Trump. El fet que l'exposició al comerç internacional dels EUA sigui relativament recent, que la crisi financera servís per rescatar bancs i empitjorés la situació d'hipotecats pobres, així com els temors que causa la immigració, augmentats per l'amenaça del terrorisme islamista i els problemes de divisió racial no solucionats, són factors que expliquen que el cas dels EUA sigui especialment complex.⁶

Conclusions

La globalització intensa té seriosos problemes de mancances democràtiques. És realista pensar en governs multinacionals escollits en eleccions prenent decisions sobre pobles diversos? Hem d'avançar cap a un federalisme democràtic a la UE o hem de repensar la globalització, acceptar les seves limitacions i optar per un nou consens que retorni la sobirania als estats i sobretot als seus pobles? La qüestió resta oberta, i des de Catalunya un cop recuperada

5 RODRIK, «Brexit and the Globalization Trilemma».

6 RODRIK, «Populism and the Economics of Globalization».

La resposta política no va tardar. Al sud d'Europa, augmentant el suport per a moviments anticapitalistes com Podemos, Syriza o la CUP. Al centre i al nord, augmentant el suport a forces populistes de dretes i antiimmigració

la sobirania pròpia d'un estat, amb les limitacions que hem comentat, hi haurem de contribuir. Potser la nostra experiència de poble acostumat a compartir la sobirania, des de la llibertat quan no estàvem subjectes a la dominació espanyola, i des d'una posició molt més subordinada en els darrers segles, serà útil a aquesta Europa, tan allunyada del somni de les generacions passades. ■

■ Bibliografia

FRIEDMAN, Thomas. L. *The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization*. Nova York: Farrar, Traus and Giroux, 1999.

RODRIK, Dani. «How Far Will International Integration Go?». A *Journal of Economic Perspectives*, vol. 14 (1), pàg.177-186, 2000.

RODRIK, Dani. «Feasible Globalizations». A WEINSTEIN, Michael (ed.). *Globalization: What's New?*, Nova York: Columbia University Press, 2005.

RODRIK, Dani. «Brexit and the Globalization Trilemma». 2016. Disponible a: <www.rodrik.typepad.com>.

RODRIK, Dani. «Populism and the Economics of Globalization». A *Discussion Paper* 12.119, Londres: Centre for Economic Policy Research, 2017.

connexions

L'erosió de la confiança en la democràcia

[vista prèvia >](#)

En els darrers anys, la demoscòpia ha anat confirmant la impressió, cada cop més estesa, d'una creixent erosió de la confiança ciutadana en els sistemes democràtics. Les raons d'aquesta erosió són diverses, però una ullada a les dades ens mostra que la corrupció, el creixement de la desigualtat i una despesa social insuficient estan entre els factors que de forma més clara debiliten, entre la ciutadania, la idea que la democràcia és «el menys dolent dels sistemes».

Toni Rodon

Doctor Europeu en Ciències Polítiques i investigador postdoctoral a la London School of Economics

a.rodon-casarramona@lse.ac.uk

Una paradoxa democràtica

Si agaféssim a l'atzar un ciutadà o ciutadana de qualsevol país democràtic, el més probable és que aquesta persona visqui en un país amb un nivell democràtic molt més elevat que fa una dècada. Com més viatgem al passat i comparem els sistemes democràtics actuals amb com eren abans, més fàcil és ser conscients dels grans avenços democràtics formals que la majoria de sistemes han experimentat. Hi ha hagut, sens dubte, reculades rellevants i els avenços no són allò que molts esperaven. Però, de mitjana, les mesures implementades han aprofundit en la dimensió liberal i republicana de la democràcia. Dit d'una altra manera, els mecanismes de competició política han crescut i la ciutadania té més capacitat de participació, de control, d'informació o de pressió.

No obstant això, l'optimisme respecte la democràcia és lluny de ser una realitat plena. En els últims anys, fruit de la crisi econòmica i financera del 2008, ho hem observat en la majoria de països: protestes ciutadanes, canvis en els sistemes de partits d'un dia a l'altre, emergència

de partits antisistema i extremistes i revoltes ciutadanes han omplert les places i els carrers d'arreu del món. La demoscòpia ha començat a mostrar una erosió important de la idea que la democràcia és el «menys dolent» dels sistemes.¹

Aquesta és la gran paradoxa dels sistemes democràtics actuals. En termes generals, els mecanismes d'inclusió i pluralitat democràtica són, avui en dia, més grans que mai. La ciutadania pot participar en suposats participatius, pot reclamar informació a l'administració de forma relativament senzilla i, en alguns contextos, pot votar en referèndums fins i tot sobre qüestions purament tècniques. Però, precisament quan molts creien que aquests passos ja serien suficients, la sotragada de la crisi econòmica ha situat als sistemes en un cruel mirall. Tenim

probablement les millors democràcies de la història i, al mateix temps, també tenim un dels nivells més alts de desconfiança política des de la Segona Guerra Mundial.

Què ens ha portat fins aquí? En les línies que venen analitzaré de quina manera la confiança en la democràcia ha disminuït i quins factors poden explicar-nos que en alguns països la confiança política sigui més elevada que en uns altres. De forma prèvia, però, és convenient desenvolupar per què la literatura especialitzada ha assenyalat la confiança en la democràcia com un dels pilars fonamentals per fer girar l'engranatge del sistema correctament.

Confiar o no confiar. Quina és la qüestió?

Segons la major part dels analistes, la confiança política constitueix un element cabdal per al funcionament de les democràcies modernes.² La confiança vers els partits, les institucions, o vers el sistema s'erigeix com

1 L'Estat espanyol, com la resta d'Europa, compta amb un percentatge de gent elevat que creu que el sistema democràtic és preferible a qualsevol alternativa —veure MONTERO, GUNTHER i TORCAL, «Actitudes hacia la democracia en España: legitimidad, descontento y desafección». Malgrat això, la intensitat de la recessió dels últims anys ha fet que, fins i tot, aquesta «reserva» de legitimitat estigui retrocedint arreu d'Europa —veure ARMINGEON i GUTHNAM, «Democracy in crisis? The declining support for national democracy in European countries, 2007–2011».

2 És bo recomanar aquí ZMERLI i VAN DER BEER, *Handbook of Political Trust*.

En els últims anys, fruit de la crisi econòmica i financera del 2008, la demoscòpia ha començat a mostrar una erosió important de la idea que la democràcia és el «menys dolent» dels sistemes

una peça important del paraigües conceptual que es coneix com a capital social. Si la ciutadania confia en el sistema, els governs tindran més facilitats d'aplicar mesures concretes, des d'impositives a coercitives.

Fa anys que la confiança democràtica constitueix una peça fonamental en els estudis acadèmics. L'interès per la qüestió, però, va reviscolar arrel del treball de Robert Putnam (1941) i del seu famós llibre sobre la democràcia a Itàlia.³ Com és ben conegut, Putnam va estudiar les diferències entre la pròspera Itàlia del nord i les pobres regions italianes del sud i va intentar entendre els motius d'aquesta variació. Com podia ser que dos territoris semblants geogràficament fossin tan diferents a nivell econòmic? La conclusió a la qual va arribar és que el principal mecanisme causal era el major capital social que el nord tenia respecte el sud. El treball de Putnam va, fins i tot, inaugurar una certa escola d'obres centrades en analitzar l'efecte positiu que les relacions entre la ciutadania o el poder de la societat civil, l'anomenada confiança horitzontal, tenen

sobre la prosperitat econòmica. Tot i la importància d'aquesta dimensió, sabem moltes menys coses sobre l'impacte de la confiança vertical —de la ciutadania respecte el poder— i sobre per què en alguns llocs és més alta o més baixa. L'evidència empírica ens mostra que hi ha països amb una elevada confiança horitzontal —entre ciutadans i ciutadanes—, però en canvi amb una baixa confiança vertical, o viceversa. Ambdues dimensions no necessàriament van lligades de la mà.

Aquest buit acadèmic és força sorprenent tenint en compte que la pròpia idea de representació política pivota sobre la idea de la confiança. Dit d'una altra manera, en el model de democràcies liberal-socials actuals totes les decisions no poden ser decidides per tothom ni a tot arreu. Això comporta que la ciutadania «confii» que el representant actuarà seguint les preferències del representat o que permetrà l'alternança política quan sigui derrotat a les urnes.⁴

En la versió minimalista⁵ de la democràcia, aquesta confiança és la que, precisament, genera l'alternança política i provoca, a llarg termini, la millora de la qualitat democràtica. La lògica funciona de la manera següent. En un entorn en què diferents partits competeixen per aplicar la seva proposta política, la ciutadania atorga confiança a un d'ells, que actua com el representant polític legítim. Si el representant governa seguint la seva proposta, la ciutadania li renova la confiança. Si, en canvi, es desvia, la ciutadania el castiga. O el que és el mateix: li revoca la confiança. A llarg termini, per tant, els representants polítics tenen incentius per no trencar aquesta confiança, la qual cosa, teòricament, desemboca en un entorn d'alta confiança política i democràtica. Sens dubte es tracta d'un efecte «mecànic» que no funciona immediata-

5 La versió minimalista de la democràcia fa referència als mecanismes institucionals, formals i informals, que permeten la competitivitat política i l'alternança. Mentre la versió maximalista considera que un país és una democràcia quan compleix múltiples requisits —institucions, estat del benestar, satisfacció...—, la versió minimalista defineix un sistema democràtic utilitzant el menor nombre d'indicadors possible. Per exemple, segons Joseph Schumpeter, democràcia és aquell sistema en què els governants s'escullen per via d'eleccions competitives. SCHUMPETER, *Capitalism, Socialism, and Democracy*

3 PUTNAM, *Making democracy work*.

4 PRZEWORSKI, «Minimalist Conception of Democracy: A Defense».

Els darrers anys semblen desmentir l'optimisme de molts acadèmics, pels quals la confiança en la democràcia reforçava aquesta i, al seu torn, la democràcia permetia generar confiança a llarg termini

ment, però que genera un equilibri a llarg termini: els actors polítics es veuen obligats a no traïr la confiança dels que representen, la qual cosa genera una ciutadania que confia en l'entorn polític. La confiança de la ciutadania vers els polítics, al seu torn, generarà un procés endogen basat en una major participació ciutadania i control del sistema. Amb tot, l'optimisme democràtic dels anys posteriors a la Segona Guerra Mundial es basava essencialment en aquesta lògica, la qual, tard o d'hora, havia d'arribar.

A la llum del que hem vist, en especial en els darrers anys, és evident que aquesta predicció optimista no s'ha complert. La confiança, peça fonamental d'aquest engranatge virtuós, no ha arribat a tot arreu a quotes elevades i, en alguns casos, fins i tot ha disminuït. Això no només es deu a una sobreactuació optimista dels seus predicadors, sinó a unes prediccions amb uns supòsits amb un grau d'error elevat.

Què ha fallat a l'hora d'interpretar la relació de confiança entre la democràcia i la ciutadania? O, dit d'una manera més genèrica, per què, mal-

grat que les democràcies estan més avançades que mai, hi ha encara importants friccions de confiança entre la ciutadania i els seus representants? Malgrat que diversos factors poden emergir com a «culpables», al meu entendre n'hi ha dos especialment importants.

En primer lloc, bona part de la literatura especialitzada i, per tant, del clima d'opinió generat al voltant de la democràcia, atorga una fe excessiva al retiment de comptes. Els entorns polítics són complexos fins i tot per a l'«elit ciutadana», el grup de ciutadans i ciutadanes més preparat per seguir els quefers polítics amb regularitat. De mitjana, la ciutadania té problemes cognitius per entendre múltiples qüestions que succeeixen en l'esfera política, com el tipus de polítiques que es fan o les diferents propostes de cada partit. En aquest sentit, segons recorden els politòlegs Christopher Achen (1946) i Larry Bartels (1956) en un llibre recent,⁶ si volem entendre l'erosió de la confiança democràtica és necessari allunyar-nos de la idea

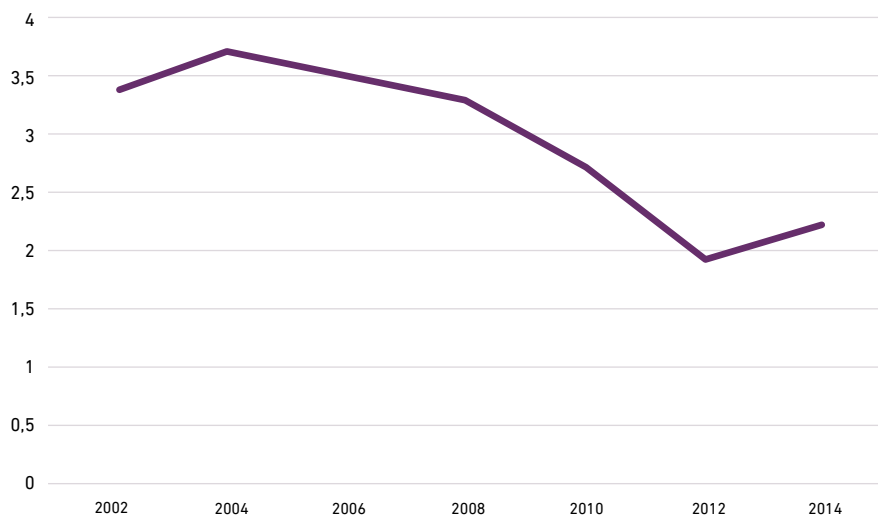
que la ciutadania castiga o premia els polítics en base a fets objectius i començar a pensar de quina manera és possible assolir aquest estadi o, simplement, intentar pensar la democràcia d'una altra forma. Achen i Bartels, fermes defensors de la idea del retiment de comptes fa uns anys, han sacsejat la comunitat acadèmica amb una pregunta tan contundent com de lògica òbvia: si el fet que l'economia vagi bé o malament no té efecte en la manera com vota la ciutadania, com hem d'esperar que d'altres factors, a priori menys importants, tinguin efecte? Si ens allunyem de l'àmbit de l'economia i entrem en un aspecte amb clares connotacions negatives pel bé comú com la corrupció, múltiples estudis també confirmen aquesta manca de retiment de comptes i mostren que la ciutadania no sempre castiga els polítics corruptes. Cal dir que aquesta manca de retiment no només es deu a la incapacitat de la ciutadania de castigar o premiar quan toca, sinó també a la capacitat de les elits polítiques d'establir mecanismes institucionals per prevenir-lo —per exemple, dissenyant sistemes electorals que ho impedeixen. Amb tot, si la ciutadania no castiga ni premia

⁶ ACHEN I BARTELS, *Democracy for Realists: Why Elections Do Not Produce Responsive Government*.

Tot sovint, les expectatives sobre el que pot aconseguir el sistema democràtic són exagerades: Els grans problemes del nostre temps no tenen una solució immediata

Gràfic 1

Confiança en els partits polítics a l'Estat espanyol, 2002-2014 (0-10)

Font: European Social Survey ERIC, Enquesta Social Europea; Ronda 1-Ronda 7.

als representants, el procés cíclic de qualitat democràtica i confiança queda fortament tocat.

El segon punt que no ha funcionat és la predicció que la ciutadania no actuaria mai en contra dels seus propis interessos. En el fons, la democràcia s'ha erigit com un sistema que permet a una gran majoria de persones no haver-se de preocu-

par pels afers públics, havent-se d'implicar només a través del vot cada cert temps. Això, al seu torn, ha provocat que les expectatives respecte allò que pot fer el sistema siguin, tot sovint, exagerades. Els grans problemes del nostre temps —la desigualtat, la crisi econòmica, l'adaptació a les noves tecnologies, el medi ambient, el terrorisme...— no tenen una solució immediata. De fet,

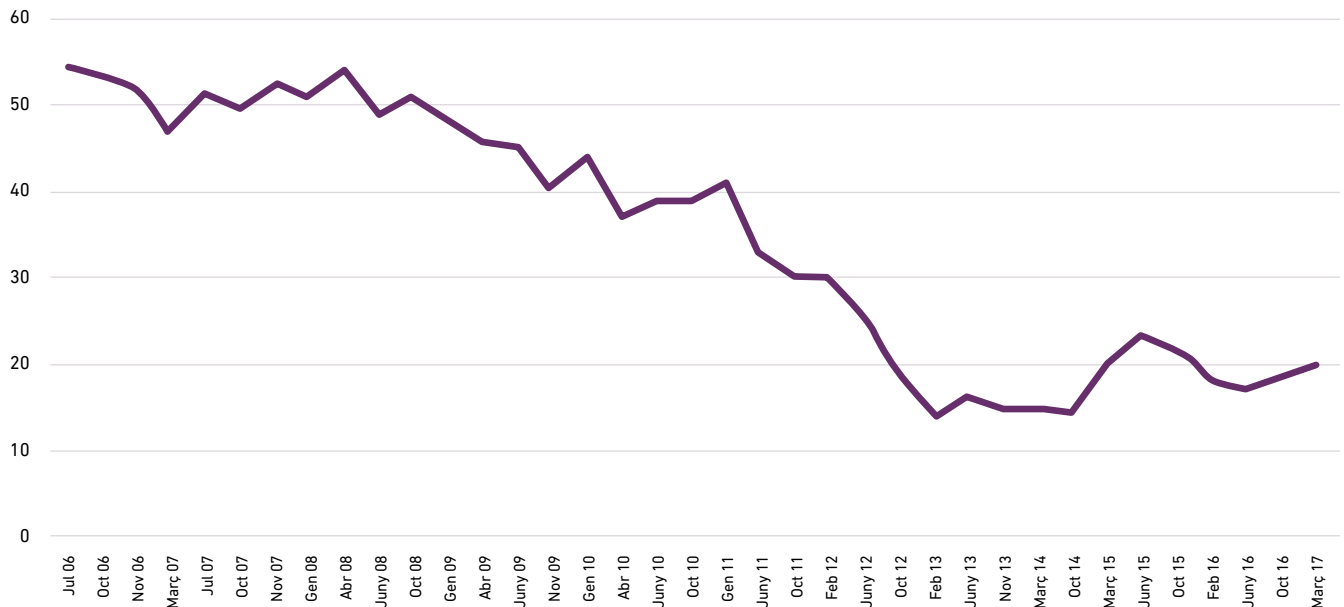
encara que la tinguessin, els camins per arribar-hi, per dir-ho en termes d'Isaiah Berlin (1909-1997), estan basats en un pluralisme de valors agonístic, és a dir, en ideologies diverses, totes elles legítimes, però que ofereixen propostes diferents, sovint contraposades. Per dir-ho en termes pràctics: en els sistemes democràtics, els partidaris del partit perdedor difícilment avaluaran de forma positiva les propostes dels seus rivals polítics. La confiança respecte el partit rival sempre serà més baixa i, si el partit rival governa durant un temps llarg, la confiança en pot sortir fortament perjudicada.⁷ No només això, sinó que, tot sovint, el votant acaba optant per opcions que, «objectivament», van en contra dels seus propis interessos —obrer votant partits conservadors, minories ètniques votant partits xenòfobs, dones optant per candidats masculistes, etcètera.

⁷ Un estudi encapçalat per Robert Thomson ha corroborat, després d'estudiar 20.000 promeses electorals en 57 campanyes de dotze països, que la pròpia idea que els partits incompleixen el programa electoral no és del tot acurada. En la majoria dels casos, el grau de compliment de les promeses és força elevat —veure THOMSON (et alt.), «The Fulfillment of Parties' Election Pledges: A Comparative Study on the Impact of Power Sharing».

En els sistemes democràtics, els partidaris del partit perdedor difícilment avaluaran de forma positiva les propostes dels seus rivals polítics

Gràfic 2

Evolució de la satisfacció en el funcionament de la democràcia a Catalunya, 2006-2017 (%)

Font: Centre d'Estudis d'Opinió, Baròmetres d'Opinió Pública

Amb tot, malgrat aquests problemes fonamentals, no convé caure en un pessimisme determinista. La confiança en la democràcia no és igual d'alta o de baixa a tot arreu. Malgrat els dos punts anteriors, que afecten en graus diferents les democràcies d'arreu del planeta, hi ha certs sistemes en els quals es registra

una confiança elevada i d'altres on la confiança és més aviat baixa. Què en podem aprendre de l'observació d'aquestes dues realitats oposades? Això és el que precisament exploraré a continuació, amb una breu incursió a l'evolució en la confiança democràtica a casa nostra.

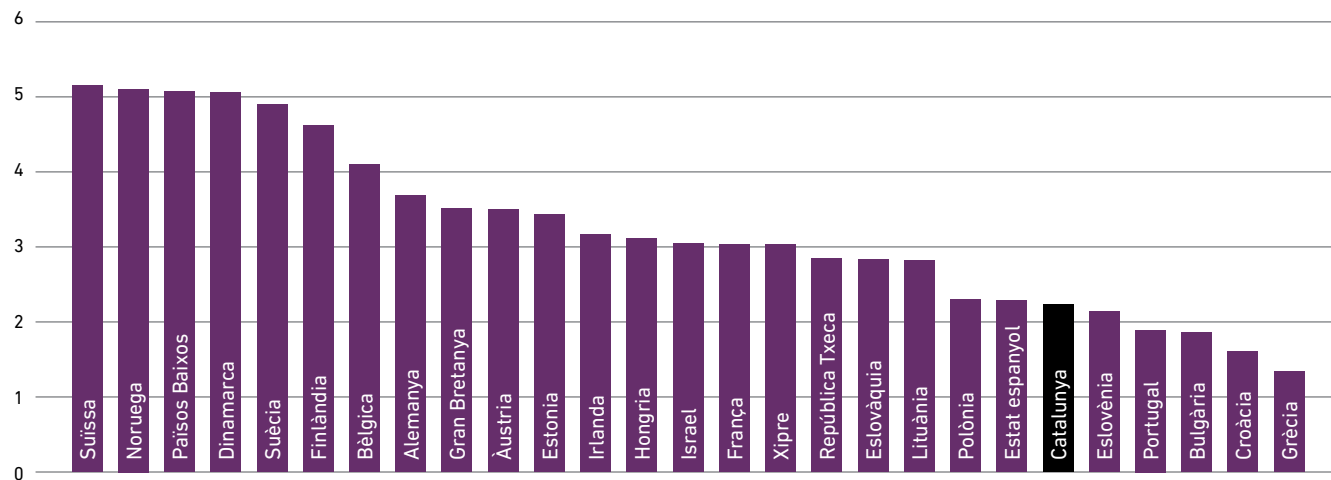
La confiança en el sistema va de caiguda...

Si fem un cop d'ull a l'evidència empírica, les dades ens confirmen quelcom que ja podíem intuir: en els últims anys s'ha produït un retrocés important en la confiança respecte el sistema polític. Es poden utilitzar

L'evidència empírica confirma quelcom que ja podíem intuir: en els últims anys s'ha produït un retrocés important en la confiança respecte el sistema polític

Gràfic 3

Confiança en els polítics, 2010-2014 (mitjana)

Font: European Social Survey ERIC, Enquesta Social Europea; Ronda 5-Ronda 7.

múltiples indicadors, però la majoria apunten a la mateixa direcció. Per exemple, el gràfic 1 mostra l'evolució mitjana de la confiança en els partits polítics a l'Estat espanyol entre el 2002 i el 2014. Les dades provenen de l'Enquesta Social Europa i la pregunta, per tots els anys, ha estat la següent: «En una escala del 0 al 10, quin grau de confiança et mereixen les institucions següents?». La primera dada, del 2002, indica que, quan la situació econòmica era més positiva,

la confiança amb la política ja era especialment baixa: la mitjana de confiança no arribava al 3,5. Tot i aquest baix punt de partida, la confiança en els partits polítics va caure de forma important a partir del 2008, coincidint amb la crisi econòmica i financera. El 2014 la confiança mitjana respecte els partits era de poc més d'un 2.

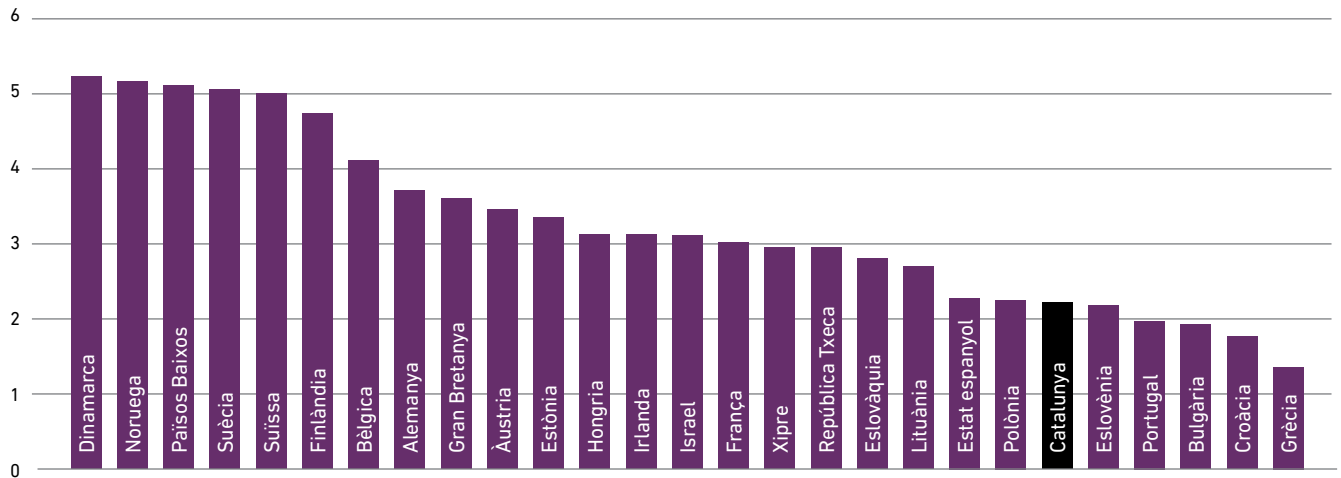
Si ampliem el focus en el cas català, la tendència és similar. En aquest cas, els Baròmetres d'Opinió Pública

del Centre d'Estudis d'Opinió (CEO) ens permeten tenir una panoràmica més general, tot i que la pregunta és lleugerament diferent. Aquesta interpel·lava els enquestats sobre «la satisfacció amb el funcionament de la democràcia a Catalunya». El gràfic 2 il·lustra el percentatge de persones que estan «molt satisfets» o «bastant satisfets». El juliol del 2006, primera xifra de la sèrie, més de la meitat de la ciutadania —vora el 55%— estava molt o bastant satisfe-

La satisfacció amb el funcionament de les institucions pot seguir paràmetres diferents a la confiança amb el sistema, però es tracta, certament, de dues dimensions fortament vinculades

Gràfic 4

Confiança en els partits polítics, 2010 (mitjana)

Font: European Social Survey ERIC, Enquesta Social Europea; Ronda 5-Ronda 7.

ta amb el funcionament del sistema. La confiança va començar a caure a finals del 2008 i, tot i recuperar-se lleugerament, les xifres més recents mostren que poc més del 20% de ciutadans estan satisfets amb el funcionament de la democràcia. És cert que la satisfacció amb el funcionament de les institucions pot seguir paràmetres diferents a la confiança amb el sistema, però es tracta, certament, de dues dimensions fortament vinculades.

...però no tothom desconfia de la mateixa manera

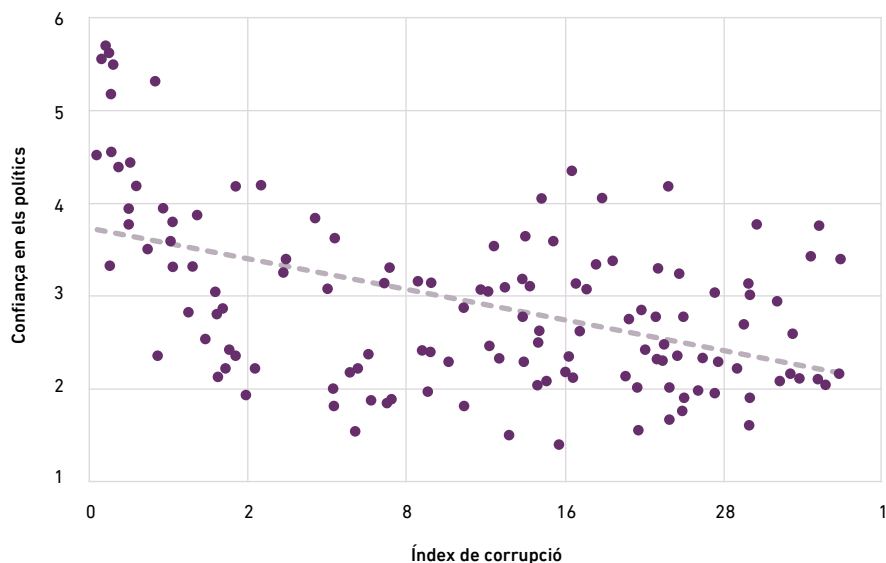
La baixa confiança en la democràcia que registra Catalunya no significa, però, que sigui la més baixa d'Europa o que tots els països es trobin en una situació similar. De fet, un cop d'ull a les dades ens revela l'existència de diferents blocs de països amb patrons diferenciats. El gràfic 3, utilitzant també dades de l'Enquesta Social Europea, il·lustra la

confiança mitjana en els polítics durant el període 2010-2014. Tal com les dades indiquen, Catalunya no és el territori que registra una confiança mitjana menor, tot i que se situa a la cua conjuntament amb Eslovènia, Portugal, Bulgària, Croàcia i Grècia, un dels grans afectats de la crisi econòmica del 2008. En canvi, a dalt de tot s'hi situa Suïssa i els països escandinaus —Noruega, els Països Baixos, Dinamarca, Suècia, Finlàndia... Just darrere d'aquest

L'evidència empírica indica l'existència de tres o quatre blocs de països europeus en relació a la confiança democràtica: els estats nòrdics i escandinaus, els de l'Europa central, els del sud, i els de l'est

Gràfic 5

Relació entre confiança en els polítics i índex de corrupció a diferents països del món, 2013-2017

Font: Quality of Government Institute, The Quality of Government Dataset.

bloc n'hi trobem un altre format per estats de l'Europa continental i anglosaxona.

Si focalitzem l'atenció en la confiança en els partits polítics, la tendència és molt similar, tal com il·lustra el gràfic 4. És a dir, els països del nord d'Europa se situen en primera posició, seguits dels de l'Europa

central i, tancant la llista, els de l'est i el sud d'Europa.

Què explica això a nivell agregat?

L'evidència empírica sembla indicar l'existència de tres o quatre blocs de països europeus en relació a la confiança democràtica, formats, per

aquest ordre, pels estats nòrdics i escandinaus, els de l'Europa central, els del sud, i els de l'est. Què explica aquest patró? Sens dubte, els factors poden ser diversos i se n'han assenyalat d'agregats i d'individuals. A continuació exploraré la relació entre la confiança democràtica i alguns indicadors que la literatura prèvia ha apuntat com a rellevants.

El gràfic 5 mostra la relació entre la confiança en els polítics i un índex de corrupció creat per l'institut Quality of Government.⁸ Cada punt del gràfic correspon a un país i la línia sobreposada identifica la tendència entre ambdós indicadors. En relació a l'índex de corrupció, com més proper a 1, més corrupte és un país. Per últim, és important indicar que només s'inclouen països que són considerats democràtics.

Tal com s'observa en el gràfic, hi ha una relació negativa entre ambdós indicadors. És a dir, en aquells països on la corrupció és més elevada,

⁸ L'índex de corrupció té en compte diferents dimensions, bàsicament la corrupció en el sector públic i la corrupció legislativa, executiva i judicial. DAHLBERG, HOLMBERG, ROTHSTEIN, KHOMENKO i SVENSSON, *The Quality of Government Basic Dataset*.

A més corrupció, menys confiança política; però la corrupció no és l'únic ingredient que ens ajuda a entendre la confiança

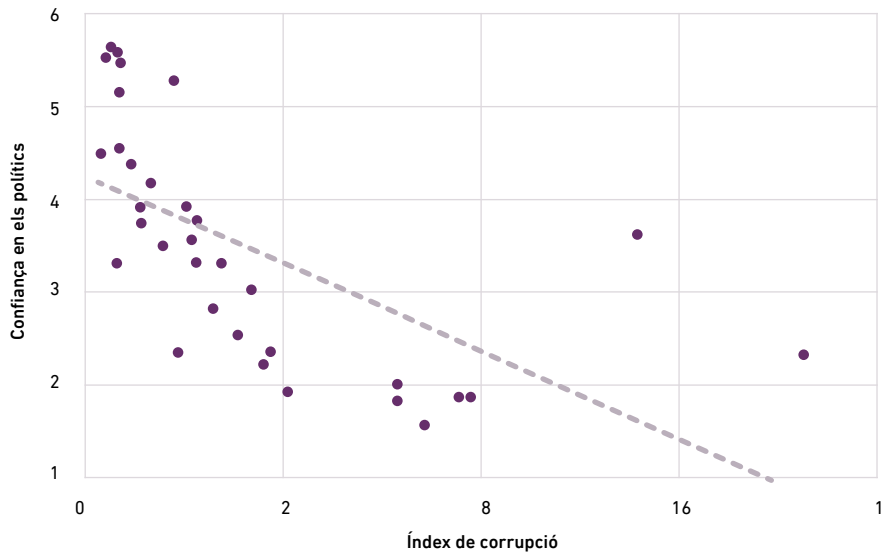
la confiança política és més baixa, i viceversa. En termes estadístics, per cada punt d'augment de la corrupció, la confiança en la política baixa mig punt.

Tanmateix, el gràfic 5 té en compte països amb diferents nivells de desenvolupament econòmic i social. Quan focalitzem l'anàlisi en els països de l'OCDE, la relació observada és encara més intensa —veure gràfic 6. Així mateix, tal com mostra la part esquerra del gràfic, la relació no és del tot lineal: hi ha un grapat de països que obtenen una puntuació similar —i baixa— en l'índex de corrupció, però que obtenen valors de confiança política diferents. Aquest patró suggereix que la corrupció no és l'únic ingredient que ens ajuda a entendre la confiança política.

Precisament, un altre factor que s'ha apuntat és l'estat de l'economia. El mecanisme explicatiu que s'ha suggerit afirma que, si bé les qüestions institucionals poden tenir un efecte negatiu sobre la confiança política, l'estat de l'economia ajuda a moderar aquest efecte. És a dir, l'economia, si té una tendència

Gràfic 6

Relació entre confiança en els polítics i índex de corrupció als països de l'OCDE, 2013-2017

Font: Quality of Government Institute, The Quality of Government Dataset.

positiva, ajuda a «tapar» els potencials efectes negatius de la resta de factors.

Explorem-ho. El gràfic 7 il·lustra la relació entre la confiança en els polítics i el creixement del PIB en els diferents països de l'OCDE.⁹ La ten-

dència és lleugerament positiva. Dit d'una altra manera, quan el PIB creix, la confiança política va lleugerament a l'alça. No obstant això, la relació no és molt forta i, de fet, quan s'utilitzen altres indicadors com el PIB per capita, la covariació entre tots dos

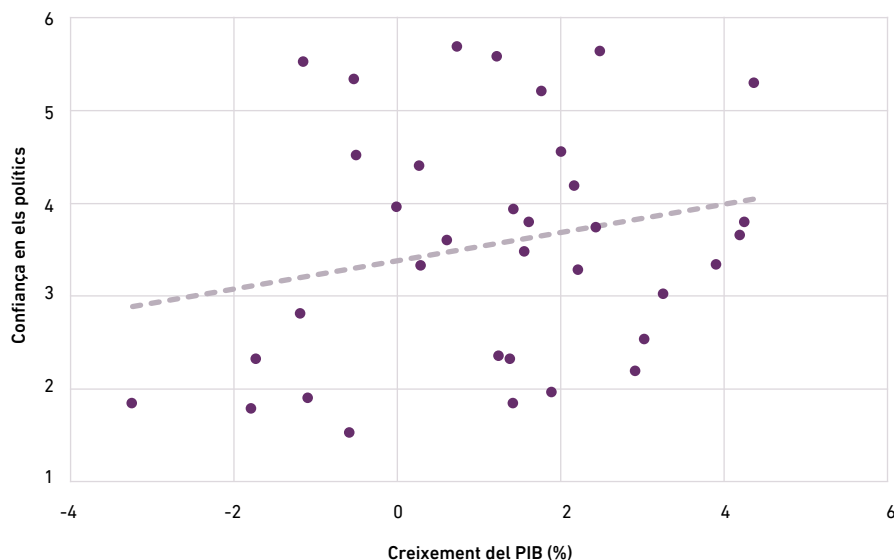
diferents anys o la mitjana d'algun període concret la relació és la mateixa.

⁹ S'il·lustra només un període, però si s'agafen

Quan el Producte Interior Brut creix, la confiança política va lleugerament a l'alça. No obstant això, la relació entre ambdues variables no és molt forta

Gràfic 7

Relació entre confiança en els polítics i creixement del PIB als països de l'OCDE, 2012-2015

Font: Quality of Government Institute, The Quality of Government Dataset.

indicadors es torna més feble o fins i tot desapareix.

Una altra manera d'enfocar-ho és fixant-nos en la relació entre la confiança política i la desigualtat econòmica. En els darrers anys, la desigualtat ha crescut de forma important, la qual cosa pot haver tingut efectes negatius en la confiança democràtica.

En entorns d'alta desigualtat, les polítiques públiques poden dissenyar-se només per una minoria, la més influent i ben posicionada políticament i econòmicament, alienant als que tenen menys recursos.

Aquesta intuïció sembla confirmar-se en vista del patró agregat que s'observa en el gràfic 8. La relació entre

la confiança democràtica i l'índex de Gini —la forma més habitual de mesurar la desigualtat— és negativa. Dit d'una altra manera, aquells països menys desiguals tenen una confiança política més elevada.

Per últim, fem un cop d'ull a la relació entre la confiança política i la despesa social. En aquest cas, s'utilitza un índex de despesa social que té en compte diferents àmbits, de l'educació, a la sanitat o la cura de la gent gran. El gràfic 9 en mostra la relació. La relació és clarament positiva i forta: quan augmenta la despesa social, la confiança en la política també ho fa.

Amb tot —i tècniques estadístiques més sofisticades ho confirmen—, quan tenim en compte tots els factors en un mateix model, la confiança política sembla variar entre països en funció, en primera instància, de la despesa social i la desigualtat i, en segona instància, de la corrupció.

Què explica això a nivell individual?

Per intentar indagar més en aquests patrons agregats, és bo saber quin

Les dades indiquen que aquells països menys desiguals tenen una confiança política més elevada. Així mateix, quan augmenta la despesa social, la confiança en la política també ho fa

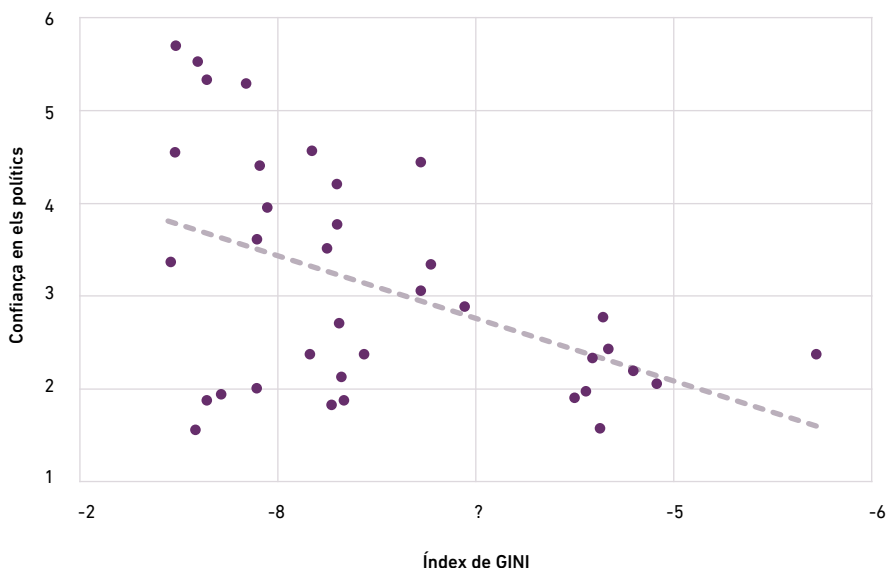
perfil de ciutadans o ciutadanes tenen una confiança democràtica més baixa. Una anàlisi estadística dels països europeus ens indica que hi ha un grapat de variables individuals que ens expliquen la baixa confiança política. N'hi ha dues en particular que tenen un efecte important. Aquestes són l'edat i la ideologia.

Per il·lustrar la magnitud de l'efecte, he realitzat diferents models estadístics en els quals la confiança en els partits polítics és la variable a explicar i com a variable explicatives hi he inclòs diferents factors socio-demogràfics i d'actitud que poden afectar la relació.¹⁰ En aquest cas, s'estudien tots els països europeus inclosos en l'Enquesta Social Europea. La variable confiança en els partits polítics oscil·la entre 0, «No hi confio en absolut», a 10, «Hi confio plenament». Els gràfics 10 i 11 mostren la confiança predita quan es varia l'edat o la ideologia. La

¹⁰ En termes estadístics, s'ha realitzat una regressió amb mínims quadrats ordinaris amb efectes fixos per país en què la confiança era la variable dependent, mentre que les independents eren edat, ideologia, gènere, classe social, ingressos mensuals, afinitat política i vot al partit del govern o de l'oposició. Els efectes predits il·lustrats es basen en modificar la variable d'interès i mantenir la resta a la seva mitjana.

Gràfic 8

Relació entre confiança en els polítics i l'Índex de Gini als països de l'OCDE, 2012-2015

Font: Quality of Government Institute, The Quality of Government Dataset.

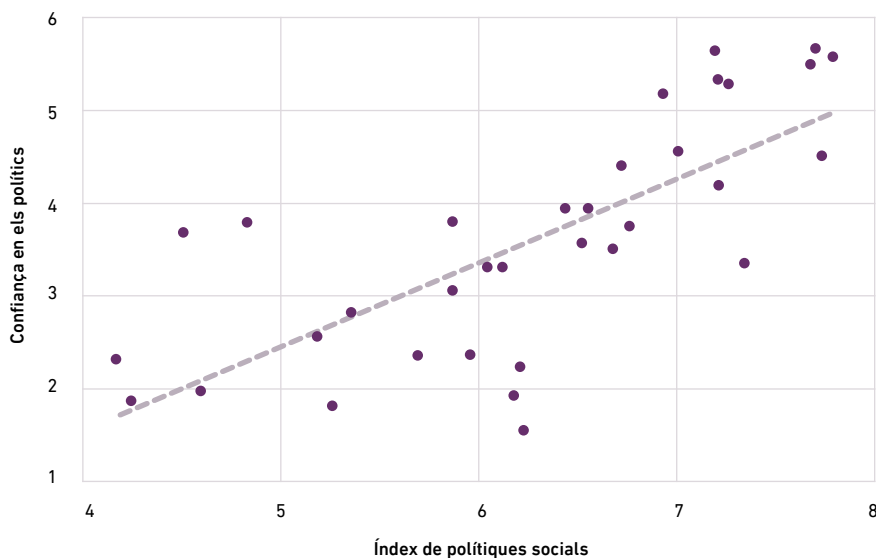
banda grisa il·lustra la incertesa associada amb aquesta predicció. Dit d'una altra manera, aquests models comparen la confiança en la política que tenen persones que són similars en diferents qüestions —gènere, ingressos, lloc de residència...—, però que només varien en la seva posició ideològica —gràfic 10— o edat —gràfic 11.

El gràfic 10 mostra la relació predita entre la ideologia i la confiança en els partits polítics. Tal com s'observa, la confiança política és sistemàticament més alta entre les persones de dretes que les d'esquerres. De fet, si féssim la simulació de convertir una persona de centre-esquerra en una de centre-dreta —de nou, mantenint constant tota la

Difícilment s'eliminarà, en els sistemes actuals, una bossa de ciutadanes i ciutadans que desconfien del sistema. La pròpia dinàmica política ho comporta

Gràfic 9

Relació entre confiança en els polítics i les polítiques socials als països de l'OCDE, 2012-2015

Font: Quality of Government Institute, The Quality of Government Dataset.

resta de característiques sociodemogràfiques i polítiques—, la seva confiança en la política cauria 0,3 punts.

Quant a l'edat, la relació que emergeix dels models estadístics és quadràtica —gràfic 11. És a dir, la confiança en els partits polítics parteix, de mitjana, d'un valor de 4

i disminueix en el tram que va fins als 45-50 anys. A partir d'aquí la confiança en el sistema polític torna a pujar, i mica en mica assoleix els seus valors màxims. En certa manera aquests resultats contradiuen la idea popular segons la qual els joves són el grup més insatisfet i desconfiat vers la política. Al contrari, és el grup dels adults el que reporta un

grau de confiança política més baixa. Això es pot deure al fet que les persones joves estan més mal informades i interessades en política o que les persones adultes són les que, per una raó o altra —fills, malalties, relació amb l'administració...—, tenen un contacte més directe amb el món polític. Tanmateix, es tracta d'un resultat que convida a revisar la idea que l'únic èmfasi per arreglar els problemes democràtics de la nostra societat s'ha de posar en les noves generacions. Si només fem això, estariem deixant de banda un segment d'edat, el més nombrós, amb una confiança política substancialment més baixa.

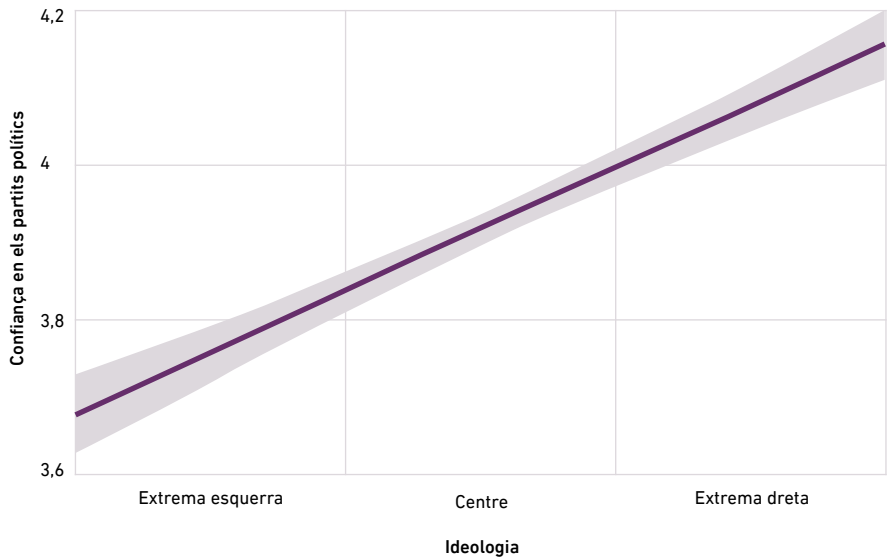
Quin model de confiança democràtica volem?

En les línies anteriors he intentat posar de relleu la importància de la confiança vertical pel funcionament de la democràcia, i com les teories democràtiques actuals han errat en el fet que la confiança no ha seguit un procés creixent i positiu. Al contrari, en els darrers anys hem observat com la confiança política i democràtica s'ha erosionat.

El grup de països amb una confiança més elevada són aquells que tenen menys corrupció, són menys desiguals i, sobretot, tenen una despesa social més elevada

Gràfic 10

Relació entre la ideologia en la confiança en els partits polítics (valors predits), 2002-2014

Font: European Social Survey ERIC, Enquesta Social Europea (2002-2014).

En vista d'aquest procés, i de les dades i l'experiència de la que disposem en les darreres dècades, cal reconèixer una cosa d'entrada: difícilment s'eliminarà, en els sistemes actuals, una bossa de ciutadanes i ciutadans que desconfien del sistema. La pròpia dinàmica política ho comporta. La incapacitat de molts ciutadans de seguir el món polític posa en tensió el sistema. A més, quan el govern recau en un partit d'ideologia oposada, les valoracions que se'n fan inevitablement passaran per les ulleres ideològiques de cadascú, la qual cosa implica que es valoraran de forma més negativa. En una democràcia, ser el perdedor, o el guanyador, importa.

Tot i aquest equilibri agonístic, això no significa que els entorns amb menys confiança respecte la política i la democràcia, com el nostre, no puguin aprendre dels sistemes que funcionen millor. En vista de les dades que s'han analitzat anteriorment, es poden arribar a dues grans conclusions.

En primer lloc, el grup de països amb una confiança més elevada són

aquells que tenen menys corrupció, són menys desiguals i, sobretot, tenen una despesa social més elevada. Les dades assenyalen, per tant, que un camí important per aconseguir la confiança en les institucions és el de la cohesió i el progrés social, dues qüestions fortament associades amb tenir una classe mitjana forta i una classe baixa socialment ben tracta-

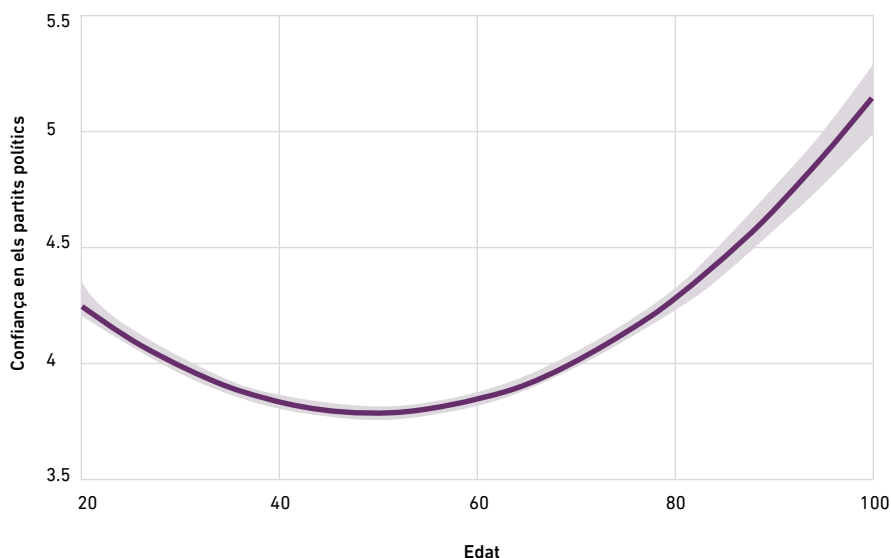
da. Aquests factors, més que d'altres esmentats sovint, com la corrupció, expliquen bona part de les diferències en confiança democràtica entre països.

En segon lloc, l'anàlisi d'enquestes ens indica que la confiança democràtica és sistemàticament més baixa entre les persones d'edat mitjana

Contràriament al que sovint es pensa, la confiança democràtica és sistemàticament més baixa entre les persones d'edat mitjana i les persones d'esquerres

Gràfic 11

L'efecte de l'edat en la confiança en els partits polítics (valors predits), 2002-2014

Font: European Social Survey ERIC, Enquesta Social Europea. (2002-2014).

i les persones d'esquerres. Una evidència que trenca amb la idea que són els joves i les persones d'extrema dreta les més insatisfetes amb la democràcia.

Amb tot, és cert que la confiança en el funcionament del sistema democràtic és, en part, conjuntural. El fet que no es castiguin —o premiïn— els

polítics o que la ciutadania no sigui capaç, tot sovint, de seguir com cal tota la complexitat del món polític, genera distorsions en el funcionament òptim del sistema. Tot i això, l'evidència comparada també ens indica que certes polítiques públiques, sobretot aquelles destinades a assolir una major cohesió social, tenen un impacte clar en el grau de

confiança que la ciutadania té vers el sistema. En el fons, per tant, la confiança democràtica s'ha de recuperar (o consolidar) seguint una vella recepta, tan fàcil de dir com difícil d'implementar: governant bé, per a tothom i, sobretot, per aquells que més ho necessiten. ■

■ Bibliografia

ACHEN, Christopher H i BARTELS, Larry M. *Democracy for Realists: Why Elections Do Not Produce Responsive Government*. Princeton University Press, 2016.

ARMINGEON, Klaus i GUTHMANN, Kai. «Democracy in crisis? The declining support for national democracy in European countries, 2007–2011». A *European Journal of Political Research*, núm. 53 (3), p. 423–442, 2013.

CEO. *Baròmetres d'Opinió Política* [en línia]. De juliol de 2006 a març de 2017. Disponibles a: <www.ceo.gencat.cat>.

DAHLBERG, Stefan, HOLMBERG, Sören, ROTHSTEIN, Bo, KHOMENKO, Anna i SVENSSON, Richard. *The Quality of Government Basic Dataset* [en línia]. University of Gothenburg: The Quality of Government Institute, 2017. Disponible a <www.qog.pol.gu.se>

EES ERIC. *Enquesta Social Europea* [en línia]. Disponible a <www.europeansocialsurvey.org>.

MONTERO, Jose R, GUNTHER, Richerd i TORCAL, Mariano. «Actitudes hacia la democracia en España: legitimidad, descontento y desafección». A *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, núm. 83, p. 9–49, 1999.

PRZEWORSKI, Adam. «Minimalist Conception of Democracy: A Defense». A DAHL, Robert, SHAPIRO, Ian, i CHEIBUB, Jose A. *The Democracy Sourcebook*, Londres: The MIT Press, p. 12–18, 2003.

PUTNAM, Robert. *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Nova Jersey: Princeton University Press, 1993.

QOG Institute. *The Quality of Government Dataset* [en línia]. Disponible a <qog.pol.gu.se/data>.

SCHUMPETER, Joseph. *Capitalism, Socialism, and Democracy*. Nova York: Harper & Brothers, 1942.

THOMSON, Robert, ROYED, Terry, NAURIN, Elin, ARTÉS, Joaquin, COSTELLO, Rory, ENNSER-JEDENASTIK, Lauren, FERGUSON, Mark, KOSTADINOVA, Petia, MOURY, Catherine, PÉTRY, François i PRAPROTNİK, Katrin. «The Fulfillment of Parties' Election Pledges: A Comparative Study on the Impact of Power Sharing». A *American Journal of Political Science*, núm. 61 (3), p. 527–542, 2017.

ZMERLI, Sonja, i VAN DER MEER, Tom. *Handbook on Political Trust*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2017.

connexions

L'amença populista: una ombra inquietant a la paret o un monstre real?

vista prèvia >

El terme populisme sempre ha estat lligat a connotacions negatives, com una amenaça. Però davant l'auge d'aquests moviments, tan a dreta com a esquerra, obliga a una reflexió per entendre per què la ciutadania s'hi veu reflectida i com poden arribar a determinar l'agenda política i els governs.

Elina Viilup

Analista política

elina.viilup@gmail.com

Una onada d'esdeveniments polítics dramàtics —des de la victòria de l'empresari i celebritat televisiva Donald Trump (1946) a les eleccions presidencials nord-americanes de 2016 a l'aparició de partits populistes d'esquerres i dretes en diversos països europeus durant l'última dècada— ha desfermat un debat acadèmic, intens i popular, sobre el populisme. Tot i que el populisme no és un fenomen nou, especialment en el context nord-americà, els partits populistes i els seus líders estan definitivament en auge. Molts comentaristes coincideixen que s'ha convertit en el concepte de moda dels nostres dies. De fet, ha atret un interès tan ampli que no només és fàcil perdre el recompte d'articles, llibres i publicacions sobre aquest tema, sinó que un dels populistes-acadèmics més respectats, Cas Mudde (1967), ha celebrat una gira europea el 2017, no gens diferent a la d'una moderna estrella del rock.¹ Sens dubte, l'augment dels partits i dirigents populistes planteja qüestions importants sobre el paper del populisme en la política actual i

els seus possibles impactes en les nostres democràcies. Aquest article intenta aportar una mica de llum sobre aquests problemes.

El populisme, un conjunt inconnex d'idees

Per analitzar la manera com el populisme està configurant la política actual i si planteja amenaces i quines són, primer hem d'intentar definir què és el «populisme» i allò que definitivament no és. El terme s'usa amb tanta facilitat i lligat a discursos tan variats, a l'esquerra i a la dreta dels espectres polítics, que sovint és difícil d'entendre de què estem parlant en realitat. Hi ha dues interpretacions àmpliament populars. Una és la que Mudde va anomenar en l'article de 2014, *The Populist Zeitgeist*, «la política de l'*Stammtisch* —el pub—, és a dir, un discurs molt emotiu i simplista que es dirigeix als «sentiments visceral» del poble», com ara l'alarmisme sobre la immigració. L'altre significat generalitzat de la paraula és utilitzar «polítiques oportunistes amb l'objectiu de —ràpidament— agradar a les persones/votants», com ara la «compra de vots»

amb avantatges financers abans de les eleccions. Cap d'aquestes definicions és operativa en termes acadèmics i segons Mudde ambdós fenòmens estan més ben explicats per termes com la «demagògia» i l'«oportunisme», respectivament.²

Per contra, Mudde ha suggerit definir el populisme en termes d'una *thin-centered ideology*, o ideologia amb conceptes bàsics poc definits, una ideologia amb una caixa d'eines conceptual limitada, a diferència de les *thick-centered ideologies*, o ideologies de conceptes bàsics sòlids, —liberalisme, socialisme, ecologisme, comunisme, feixisme...³ Aquesta definició sembla haver-se convertit en una de les més acceptades àmpliament en la recerca actual i una eina molt efectiva per intentar entendre el populisme. En el seu llibre Mudde i Cristóbal Rovira Kaltwasser aporten la següent definició:

«El populisme és una ideologia amb conceptes bàsics poc definits que

1 Consulteu, per exemple www.scienceandcocktails.org.

2 MUDDE, «The Populist Zeitgeist in government and opposition».

3 MUDDE, «The Populist Zeitgeist in government and opposition».

El terme populisme s'usa amb tanta facilitat i lligat a discursos tan variats, a l'esquerra i a la dreta dels espectres polítics, que sovint és difícil d'entendre de què estem parlant en realitat

considera que la societat es pot separar definitivament en dos camps homogenis i antagònics, «#EP2014: scenarios and implications for European integration "la gent pura" i "l'elit corrupta", i que argumenta que la política hauria de ser una expressió de la "volonte generale" [voluntat general] de la gent».⁴

Mudde i Rovira Kaltwasser expliquen que, ja que el populisme fa ús de construccions inconnexes entorn dels conceptes de «la gent», «l'elit» i «la voluntat general», aquest es pot combinar fàcilment amb altres ideologies de conceptes bàsics sòlids. La flexibilitat i la mal-leabilitat són una característica bàsica del populisme i, per tant, a través del temps i l'espai, s'han adoptat diferents formes organitzatives i han donat suport a diversos projectes polítics, depenent de contextos socioeconòmics i sociopolítics específics. Diferents idees en diferents llocs inclouen, per exemple, el neoliberalisme a l'Amèrica Llatina dels 1990 o l'esquerra radical en el cas del chavisme al 2000, o en el context europeu podem

pensar en la dreta radical francesa del Front National o en l'esquerra radical grega de Syriza.

Els partits populistes estan més vius que mai

No hi ha cap dubte que estem assistint a l'augment del suport als partits populistes en les democràcies occidentals, una «onada de populisme» o l'«explosió populista», tal com la va anomenar el periodista polític nord-americà John Judis (1941).⁵ Els líders i els partits populistes, de mitjana, estan millor que mai fins i tot després de la Segona Guerra Mundial. Ronald F. Inglehart (1934) i Pippa Norris (1953) demostren en una anàlisi exhaustiva basada en la Chapel Hill Expert Survey que la mitjana del vot dels partits populistes en les eleccions estatals i europees en 31 països europeus ha augmentat més del doble des de la dècada dels 1960, passant d'un 5,1% a un 13,2%. Així mateix, la mitjana d'escons que ocupen s'ha triplicat, passant del 3,8% al 12,8%. Aquests vots s'han

desplaçat des dels partits principals.⁶ Més concretament, segons Inglehart i Norris, la proporció mitjana del vot de dreta populista va passar del 6,7% als anys 1960 al 13,4% al 2010, mentre que la mitjana dels partits populistes d'esquerra va augmentar del 2,4% al 12,7% durant el mateix període. El percentatge d'escons va augmentar del 5,9% al 13% i del 0,12% a l'11,5%, respectivament. L'augment en el vot populista a la postguerra va començar a la dècada dels 1970, va augmentar en els anys 1980 i 1990, i es va desaccelerar durant l'última dècada del segle XX. La caiguda del mur de Berlín i l'inici de la competència dels partits a l'Europa Central i Oriental van marcar, però, guanys particulars per als populistes.

Al 2014, tant els partits populistes de dretes com d'esquerres varen tenir una bona representació en les eleccions del Parlament Europeu. Com a conseqüència de les eleccions, els partits de dretes populistes van augmentar de forma impressionant en alguns països europeus, especial-

⁴ MUDDE i ROVIRA, «Populism: A Very Short Introduction».

⁵ JUDIS, *The populist explosion: how the great recession transformed american and european politics*.

⁶ INGLEHART i NORRIS, *Trump, brexit and the age of populism: Economic Have-Nots And Cultural Backlash*.

El populisme necessita circumstàncies socioeconòmiques o sociopolítiques per al seu desenvolupament, com una recessió important, una crisi d'immigració —percebuda— o una corrupció sistemàtica

ment l'United Kingdom Independence Party (UKIP) al Regne Unit amb un terç del percentatge de vots; el Front National francès i el Dansk Folkeparti [Partit Popular Danès] que van rebre una quarta part dels vots. Els partits d'extrema dreta també van obtenir excel·lents resultats a Àustria, Finlàndia i Hongria.⁷

A partir d'aquest moment, els partits populistes han aconseguit percentatges de vot considerables i han entrat en governs de coalició en diverses democràcies europees, incloent països com Finlàndia, Grècia, Hongria, Noruega, Eslovàquia i Suïssa. A França, el Front National va guanyar en termes de participació en les eleccions regionals de desembre del 2015 i, encara que va ser derrotat al final per un candidat moderat, Emmanuel Macron (1977), la seva líder, Marine Le Pen (1968), va obtenir un percentatge de vot històric del 33,9% a les eleccions presidencials al maig del 2017. El líder populista Nigel Farage (1964), del UKIP, va tenir un paper determinant en el resultat del referèndum

del Regne Unit per retirar-se de la seva adhesió a llarg termini a la UE al juny del 2016.

A l'altre cantó de l'Atlàntic, el senador Bernie Sanders (1941) gairebé va guanyar la candidatura demòcrata de Hillary Clinton (1947) per a les eleccions presidencials dels EUA 2016, una campanya que va quedar marcada per una demagògia i un oportunisme sense precedents. Com a resultat, l'empresari i popular personatge televisiu Donald Trump es va convertir en el 45è president dels EUA, impulsat per la retòrica antiimmigrant, antisistema i nativista.

Per què augmenta el populisme?

Si bé hi ha un acord ampli que estem assistint a un creixement del populisme, no hi ha respostes senzilles que expliquin per què els partits populistes tenen cada vegada més suport i els estudis empírics sobre actituds populistes encara es troben en la seva fase inicial. Mudde i Rovira Kaltwasser⁸ suggereixen que sempre

hi ha un suport latent existent per al conjunt d'idees populistes entre parts importants de les poblacions de tot el món, és a dir, moltes persones creuen que la classe dirigent —política— és corrupte i autocomplaent i que no treballen en benefici del poble —sobirà. Aquest suport latent necessita circumstàncies socioeconòmiques o sociopolítiques específiques per al seu desenvolupament o manifestació, com ara una recessió important, una crisi d'immigració —percebuda— o una corrupció sistemàtica entre l'elit política. Així, la Gran Recessió i la corrupció sistèmica entre l'elit política a Grècia i a l'Estat espanyol es poden utilitzar per explicar l'ascens dels partits populistes esquerrans, com Syriza i Podemos respectivament, o la crisi d'immigració —percepció— per a l'augment de suport per a una sèrie de partits de dretes populistes a Europa.

Hi ha altres factors que contribueixen a l'activació del populisme latent. Mudde i Rovira Kaltwasser també inclouen: el sentiment general d'inconsciència del sistema polític —per exemple, els partits radicals populistes adquireixen el vot dels

7 VIILUP, «EP2014 results: a Box of Bertie Bott's Every Flavour Beans».

8 MUDDE I ROVIRA, *Populism: A Very Short Introduction*.

Els partits radicals populistes adquireixen el vot dels votants de la classe treballadora que no se senten representats per partits socialdemòcrates que han adoptat la globalització i el multiculturalisme

votants de la classe treballadora que no se senten representats per partits socialdemòcrates que han adoptat la globalització i el multiculturalisme; la disminució de l'espai de maniobra dels governs estatals en el context de les normes supraestatals —per exemple, la incapacitat dels governs per fer front a la inflació en el context de la política monetària de la UE; l'emancipació dels ciutadans en el context de la transformació de les societats de postguerra —els ciutadans estan més informats, són més independents i més conscients que mai i, per tant, accepten menys les fallades de les elits —polítiques.⁹

L'estudi ja esmentat d'Inglehart i Norris va estudiar la demanda que acompanya el populisme i va aprofundir en dues teories àmpliament difoses.¹⁰ La primera, la perspectiva de la desigualtat econòmica, explica l'augment del populisme com la modificació de comportament electoral derivat de canvis profunds que transformen la força de treball

i la societat en economies postindustrials. El col·lapse de la indústria manufacturera i l'augment de l'economia del coneixement, la globalització de les forces han donat lloc a una nova àrea de més ingressos i desigualtat de riquesa a Occident. Aquests canvis, segons aquesta teoria, han alimentat el ressentiment contra la classe política. Particularment entre els estrats de la societat menys influents —obriers, aturats, pobres blancs...— que són vulnerables als discursos antisistema, nativistes i xenòfobs dels populistes.

La segona, la teoria de la reacció cultural, suggereix que l'augment dels vots no es pot explicar com un fenomen purament econòmic. Segons aquest punt de vista, el canvi en les societats de la postguerra cap a valors més postmaterialistes i progressistes ha generat un refús entre la generació de més edat, especialment entre homes blancs i les parts de la societat amb menys educació. Aquests, enutjats per la relativa pèrdua de privilegis i estatus, són vulnerables al discurs nativista dels populistes.¹¹

Els autors suggereixen que aquests dos tipus de canvis en les societats occidentals —creixement de la desigualtat i el canvi cap als valors progressius— no haurien de ser vistos com a valors separats, sinó com si fossin les dues cares de la mateixa moneda. No obstant això, el seu estudi no va trobar evidència coherent per la tesi d'inseguretat econòmica. Tot i que la investigació va demostrar que els menys afortunats tendeixen a donar un major suport als partits populistes, les dades no confirmaven la tesi que aquest fet es devia al ressentiment de la desigualtat econòmica i la privació social. De fet, es va demostrar que el vot populista era més fort entre la petita burgesia i no pas entre els treballadors manuals no qualificats. A més, els sectors que depenien dels beneficis de l'assistència social com a principal font d'ingressos i els que vivien a les zones urbanes eren menys propensos a donar suport als partits populistes. Al mateix temps, l'estudi va confirmar els resultats d'estudis anteriors,

9 MUDDE i ROVIRA, *Populism: A Very Short Introduction*.

10 INGLEHART i NORRIS, *Trump, Brexit and the age of populism: Economic Have-Nots And Cultural Backlash*.

11 Inglehart i Norris van basar el seu estudi en

l'Enquesta Social Europea 1-6 (2002-2014) per examinar l'evidència transnacional a nivell individual per l'impacte de la inseguretat econòmica i els valors culturals com a factors de pronòstic de la votació dels partits populistes.

La perspectiva de la desigualtat econòmica, explica l'augment del populisme com el canvi de comportament electoral derivat de canvis profunds que transformen la força de treball i la societat en economies postindustrials

és a dir, que el suport populista —a Europa— és generalment més fort entre la generació més gran, homes, els que tenen nivells d'educació més baixos, són religiosos i formen part de majories ètniques. Fins i tot després de l'aplicació dels controls socials i demogràfics, la investigació va assenyalar que les actituds en contra dels immigrants, la desconfiança envers el govern global i nacional, el suport als valors autoritaris i l'autoaplicació ideològica de dreta-esquerra són els indicadors més clars del suport populista. Els autors conclouen que els valors culturals, combinats amb factors socioeconòmics i demogràfics, proporcionen l'explicació més consistent al suport de vot per part dels populistes. De fet, la progressiva revolució cultural de la dècada del 1970 sembla haver creat una irada reacció blanca.¹²

Com és de perillós el populisme?

Contràriament a la percepció sobre els mals del populisme, els experts

no estan d'acord amb la perillositat real dels populismes per a les democràcies liberals. De fet, molts afirmen que els partits i líders populistes representen una amenaça a la democràcia —liberal. Inglehart i Norris, en el seu llibre *Trump, Brexit and the Age of Populism*, lamenten, per exemple, que «les societats occidentals s'enfronten a conteses més imprevistes, desafiaments populistes antisistema en front de la legitimitat de la democràcia liberal i interrupcions potencials als patrons establerts de la competència del partit».¹³

Mudde i Rovira Kaltwasser desenvolupen un argument més matisat. Argumenten que, atès que el populisme defensa «la sobirania popular amb l'objectiu de potenciar els grups que no se sentin representats per la classe política dirigent», no és necessàriament una força antidemocràtica i pot actuar com a catalitzador correctiu. No obstant això, atès que «el populisme implica que la voluntat general no només és transparent, sinó també absoluta, pot legitimar l'autoritarisme i els atacs il·liberals

a qualsevol que amenaci l'homogeneïtat del poble».¹⁴ El populisme advoca per una forma extrema de majoritarisme defensant la sobirania popular i la dominació majoritària sobre els drets de les minories i el pluralisme.¹⁵ Per tant, malgrat la seva forma, el populisme pot conduir a tendències contra el pluralisme i la democràcia liberal. A la taula 1 podreu veure els possibles efectes positius i negatius del populisme.

Mudde també ha argumentat de forma convincent que les advertències alarmistes sobre el repte de la legitimitat de la democràcia liberal i les interrupcions de la competència dels partits per les formacions populistes han estat exagerades.¹⁶ Parlant específicament dels partits populistes radicals de dretes, ha assenyalat que, tot i que obtenen, de mitjana, els resultats més alts des de l'era de la postguerra, grans parts d'Europa hi continuen sent immunes i que la seva influència varia sig-

12 INGLEHART i NORRIS, *Trump, Brexit and the age of populism: Economic Have-Nots And Cultural Backlash*.

13 A través de BANG *Why are younger voters less likely to back populist politics?*

14 MUDDE i ROVIRA, *Populism: A Very Short Introduction*.

15 MUDDE i ROVIRA, *Populism: A Very Short Introduction*.

16 MUDDE, *Introduction to the populist radical right*.

Els partits populistes floreixen quan estan a l'oposició, però sovint pateixen una crisi d'identitat quan entren al govern. O bé es dissipen o es converteixen en un partit o candidatura «normal»

Taula 2
Efectes positius i negatius del populisme sobre la democràcia liberal

Efectes positius	Efectes negatius
Pot donar veu a grups que no se sentin representats per l'elit política	Pot utilitzar la noció i la praxi de la majoria de regles per evitar els drets de les minories
Pot mobilitzar sectors exclosos de la societat, millorant la seva integració al sistema polític	Pot utilitzar la noció i la praxi de la sobirania popular per erosionar les institucions especialitzades en la protecció dels drets fonamentals
Pot millorar la capacitat de resposta del sistema polític, fomentant l'aplicació de les polítiques preferides pels sectors exclosos de la societat	Pot promoure l'establiment d'una nova divisió política, que impedeixi la formació de coalicions polítiques estables
Pot augmentar la responsabilitat democràtica, fent que els assumptes i les polítiques formin part del domini polític	Pot conduir a una moralització de la política, ja que assolir acords resulta extremadament difícil, si no impossible

Font: MUDDE i ROVIRA, *Populism: A Very Short Introduction*.

nificativament de país a país —els resultats oscil·len entre el 2,7 % i el 26,6 %, el rendiment mitjà el 2014 un 7 % i el 9,9 % per als catorze grups amb més acceptació. Tjitske Akkerman afegeix que, per ara, l'amenaça populista continua sent hipotètica, ja que la investigació actual no demostra un impacte significatiu per part d'aquests partits en les institucions de l'Europa occidental. Assenyala que «amb sistemes electorals predominantment proporcionals i governs de coalició en què els partits populistes són sovint encara socis minoritaris, una oposició significativa dels tribuns, parlaments i societats civils, les

democràcies liberals a Europa Occidental aporten contextos resilients». Altres, com Judis, han assenyalat que els partits populistes floreixen quan estan a l'oposició, però sovint pateixen una crisi d'identitat quan entren al govern.¹⁷ O bé es dissipen o es converteixen en un partit o candidatura «normal». Akkerman també destaca que les propostes de política i les iniciatives legislatives que estan en conflicte amb l'imperi de la llei també provenen dels partits dominants. Argumenta, per tant, que el creixent

nacionalisme i autoritarisme són culpables de l'actual ambient de creixent pressió sobre les llibertats, més que no pas dels partits populistes.

No s'hauria d'entendre que la creixent pressió populista no afecta la política de les societats occidentals. Encara que els partits populistes no sempre aconseguen els seus objectius declarats, com ara posar fi a la immigració o protegir els treballadors contra el capitalisme global, hi ha prou evidència de la seva capacitat per configurar el discurs polític principal i pressionar l'agenda política. Encara que els partits com el

17 JUDIS, *The populist explosion: How the great recession transformed American and European politics*.

El veritable desafiament dels partits populistes prové de com obligaran a posicionar-se a les altres forces dominants, és a dir, el contagi o l'efecte vessament que tenen

Dansk Folkeparti i el Front National francès guanyen entre un 10% i un 20% de vots a les eleccions estatals, han tingut èxit en situar qüestions com la immigració i la multiculturalitat en el centre del debat públic. Tot i que l'amenaça dels actors populistes pot no ser tan greu com de vegades és presentada, el veritable desafiament d'aquests partits prové de com obligaran a posicionar-se a les altres forces dominants, és a dir, el contagi o l'efecte vessament que tenen. Hi ha bastants exemples de diversos països de la UE sobre la capacitat de contagi d'aquests partits, especialment pel que fa a temes com la immigració.¹⁸ Inglehart i Norris, per exemple, han il·lustrat la capacitat dels actors populistes d'exercir una gran pressió als partits principals amb el paper de l'UKIP centrat a catalitzar la sortida britànica del Regne Unit.¹⁹ Sovint, els partits principals s'apropien directament de les demandes populistes, com l'exemple nord-americà de les mesures de reforma tributària de Franklin

D. Roosevelt (1882-1945) per una distribució més àmplia de la riquesa, inspirades directament en el «Share Our Wealth Society»²⁰ del senador Huey Long (1893-1935).²¹

Conclusions

Els partits i els candidats populistes, tant a l'esquerra com a la dreta, viuen el seu millor moment després de la Segona Guerra Mundial a les democràcies occidentals. Els temps insegurs i confusos causen un descontentament massiu i proporcionen un terreny fèrtil per a aquests actors polítics que defensen les «persones» davant de les «élits», basant el seu discurs simplificat en qüestions com la globalització, la immigració i la corrupció. El seu èxit planteja qüestions importants sobre el paper del populisme en la política actual i els seus possibles impactes en les nostres democràcies. Malauradament,

no hi ha respostes senzilles. Tot i que el populisme és un dels fenòmens més estudiats, concretament els estudis empírics es troben en la seva fase inicial i en sabem ben poc.

No tenim una explicació coherent de quines són les causes del populisme. Una de les teories més convincentes és que l'àrea d'idees populistes està sempre inactiva en gran part de les nostres societats i que s'activa en circumstàncies socioeconòmiques i sociopolítiques específiques, com ara la recent Gran Recessió. També sabem que el perfil del votant dels partits populistes tendeix a ser un ciutadà gran, blanc, home, religiós i amb un nivell educatiu baix. Alguns treballs semblen indicar que aquest home blanc, gran i enutjat no recorre als populismes a causa del ressentiment de la creixent inseguretat econòmica, sinó perquè ha estat desconcertat pel canvi de valors que ha causat la revolució cultural progressiva, que va començar a la dècada del 1970 i que ha vist com el privilegi masculí blanc va disminuint de manera gradual i absoluta. Tanmateix, les tendències nativistes i autoritàries expliquen les causes de l'augment del vot populista de dretes,

18 VILLUP, «#EP2014: scenarios and implications for European integration».

19 INGLEHART i NORRIS, *Trump, Brexit and the age of populism*.

20 Títol que fa referència al programa polític del governador de Louisiana, i posterior senador Long que proposava unes accions populistes per superar la Gran Depressió a partir de la redistribució de la riquesa.

21 JUDIS, *The populist explosion: how the great recession transformed american and european politics*.

Els partits i els candidats populistes, tant a l'esquerra com a la dreta, viuen el seu millor moment després de la Segona Guerra Mundial a les democràcies occidentals

però no expliquen l'augment del vot populista d'esquerres.

És massa aviat per dir si l'augment dels moviments populistes és bo o dolent per a les democràcies occidentals. D'una banda, els populistes no són *per se* antidemocràtics i poden ajudar a superar la bretxa entre la gent i les —elits polítiques— contribuint a donar veu a aquells que no se senten representats pel sistema polític i a fomentar la inclusió dels seus assumptes en l'agenda política. De l'altra, la part més fosca del populisme sol ser la seva ceguesa a les minories i, per tant, la propagació de tendències autoritàries en l'interès de la «majoria».

En tot cas, encara no hi ha proves empíriques que aquestes forces hagin tingut cap impacte en les institucions occidentals, ja que els fonaments de les democràcies han resultat resistents. En general, tendeixen a prosperar quan són a l'oposició i es dissipen o perden la seva identitat quan arriben al poder. La seva capacitat d'incloure temes a l'agenda política i configurar el discurs polític ha tingut un impacte significatiu. Per tant, potser el

populisme és més aviat la projecció d'una ombra terrorífica que no pas un veritable monstre. ■

* Els comentaris de l'autora en aquest article són únicament responsabilitat de l'autora i no representen necessàriament els posicionaments del Parlament Europeu.

■ Bibliografia

AKKERMAN, Tjitske. «Populism is overrated – if there is a threat to democracy, it's from authoritarian nationalism» [en línia]. A *LSE EUROPP Blog*. Disponible a <www.blogs.lse.ac.uk>.

BANG P. Henrik. «Why are younger voters less likely to back populist politics?». A *LSE EUROPP Blog*. Disponible a <www.blogs.lse.ac.uk>.

INGLEHART, Ronald. F. NORRIS, Pippa. «Trump, Brexit, and the rise of populism: Economic have-nots and cultural backlash». A *HKS Working Paper*, núm. RWP16-026, 2017.

JUDIS, John B. *The Populist Explosion: How the Great Recession Transformed American and European Politics*. Nova York: Columbia Global Reports, 2016.

MUDDE, Cas, «Introduction to the populist radical right». Ed: MUDDE, Cas. *The Populist Radical Right: A Reader* (lk 1-10). Nova York: Routledge, 2017.

MUDDE, Cam. *The Populist Zeigeist* [en línia]. A *Government and Opposition*, vol. 39, pàg. 542-543, 2004. Disponible a <www.cambridge.org>.

MUDDE, Cam i ROVIRA, Cristóbal. *Populism: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2017.

VIIILUP, Elina. «#EP2014 results: a box of Bertie Bott's Every Flavour Beans» [en línia]. A *Opini3n CIDOB*, 26 de maig del 2014. Disponible a: <www.cidob.org>.

VIIILUP, Elina. «#EP2014: scenarios and implications for European integration» [en línia]. A *Notes internacionals CIDOB*, núm. 89, maig del 2014. Disponible a: <www.cidob.org>.

**REPARTIMENT D'ACTIUS I PASSIUS
ENTRE CATALUNYA
I L'ESTAT ESPANYOL**

EL VALOR ECONÒMIC DE L'ESTAT COM A FERRAMENTA DE L'ACTIVITAT

JORDI LLORENTE
MARC CORTÉS
SERENA PONS

**EL MIRATGE
DE L'AUTOGOVERN**

EL SISTEMA AUTONÒMIC EN PERSPECTIVA COMPARADA

TONI RIGON

**UN NOU MERCAT ENERGÈTIC
PER A UN NOU PAÍS**

SERGIO GILARTE
MONTSERRAT VIGIÀ

**ELS MUNICIPIS
DEL BENESTAR**

MODELS NORDIC I NOU PAÍS

RIGER BARRES

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

ESTUDIS POLÍTICS I SOCIOECONÒMICS

www.irla.cat/publicacions

connexions

Internet i democràcia: riscos i oportunitats

vista prèvia >

L'era d'Internet també és l'era de la desconfiança generalitzada en la política. Pot Internet ser un aliat de cara a recuperar la relació entre votants i governants? O serà l'element que posarà potes enlaire el sistema de la democràcia representativa? Com amb tot element nou i que obre una infinitat de noves possibilitats, cal saber aprofitar les oportunitats que ofereix la xarxa de cara a enfortir les institucions democràtiques i fer-les més properes i transparents a la ciutadania.

Carlos Guadian

Polítleg i professor de postgraus i màsters. Consultor a Ideograma

carlosguadian@ideograma.org

El canvi social que ens ha portat internet

El 2004 l'assessor demòcrata nord-americà Joe Trippi (1959) va publicar *The Revolution will not be televised*.¹ Un llibre que és més una memòria de com va anar la campanya de les primàries demòcrates de Howard Dean (1948) a internet aquell any que una anàlisi profunda sobre el que apunta en el títol. Tot i així, Trippi sosté que internet va canviar la política i la democràcia i defensa un relat interessant sobre com els polítics van començar a fer servir la xarxa per a les seves campanyes.

En aquest sentit, internet ha provocat molts canvis. Canvis econòmics, socials i polítics. A gairebé tots els aspectes que ens afecten al dia a dia, la tecnologia, i com a màxim representant, internet, ha provocat que tot hagi evolucionat. Aquesta xarxa de xarxes ha provocat revolucions: canvis als hàbits de consum, en la manera de relacionar-nos i, sobretot, en la manera d'entendre el món.

Aquest canvi d'entorn també ha generat nous rols. Han aparegut, per exemple, els *prosumers*, un concepte que recull la idea que els usuaris no només consumeixen continguts, sinó que també en produeixen. De la mateixa manera, la tecnologia i internet han provocat tot un seguit de canvis que ens han permès migrar d'una situació en la qual primava un sistema de comunicació unidireccional, individual, dominat pels mitjans tradicionals, a una altra situació en la qual tots som emissors i on tot pot ser conversa. La individualitat s'ha substituït per les comunitats de proximitat, i la participació i la creació en són requisits indispensables. Internet s'ha configurat com un mitjà lliure —tot i la controvèrsia sobre els perills que amenacen aquest estatus. D'altres elements característics són la col·laboració, les xarxes distribuïdes, la saviesa de les multituds —*crowdsourcing*—, i com no, la meritocràcia com a nou model per a fer-se valer.

La ciutadania del segle XXI depèn més que mai de la seva capacitat de relació i interacció amb l'entorn. Els vertiginosos temps en què vivim requereixen que aquesta disposi de

recursos i eines que permetin l'adaptació flexible a les necessitats que genera un nou tipus de societat. Els canvis socials esdevinguts en les últimes dècades, obliguen a reaccionar davant d'una nova forma de relacionar-se, aprendre, compartir i crear.

La web social és la representació de l'evolució de les aplicacions tradicionals cap a aplicacions web enfocades a l'usuari final. La web social és més que tecnologia, és una actitud. Implica la democratització de la tecnologia posada a l'abast de tothom, de l'accés a eines de generació de contingut i per compartir informació.

Les eines de la web social, anomenada també web 2.0, són serveis d'ús fàcil que simplifiquen la relació digital entre usuaris. Són aplicacions web molt intuïtives, orientades a la generació de contingut per part de l'usuari i sobretot a poder crear comunitat.

Les principals característiques d'aquestes eines són el seu baix cost —en la major part dels casos són gratuïtes—, la seva simplicitat d'ús —ja que no cal un gran coneixement tècnic per fer-les anar—, que es poden fer servir habitualment

1 TRIPIPI, *The Revolution will not be televised*.

La informació, i més específicament les dades, s'han convertit en la nova matèria primera per als nous models econòmics i per a un nou ecosistema social

amb qualsevol dispositiu —estan pensades per la mobilitat—, faciliten un primer pas a la conversa des de l'anonimat —són bidireccionals, permeten la conversa entre iguals—, i són ràpides i globals, ja que donen immediatesa a les accions realitzades sense estar circumscrites a cap entorn delimitat.

La informació, i més específicament les dades, s'han convertit en la nova matèria primera per als nous models econòmics i per a un nou ecosistema social. El *big data*, les dades obertes, la transparència i el govern obert es basen en l'accessibilitat a les dades. Aquestes han deixat de ser un bé preuat al qual només hi poden accedir uns pocs, per tornar-se un element globalment accessible i reutilitzable.

L'accés a la informació s'ha convertit en un dret. Encara que podem discutir si el nivell és suficient o no, tota aquesta informació ha provocat una externalitat anomenada «in-foxicació». L'excés d'informació, fet expressament, pot produir desinformació. Ara podem amagar unes dades sensibles sota d'una muntanya d'arxius. No cal que hi siguin a un

fitxer amagat, poden ser-hi a la vista de tothom. Per contraposició, l'activisme social i el desenvolupament de la tecnologia cívica ha afavorit que activistes de tot el món treballin de manera conjunta per poder millorar de mica en mica aquest accés a la informació.

Incrementar la transparència pot ser un bon objectiu i la tecnologia ho pot afavorir. I la tendència general ens diu que a major transparència, més confiança en els polítics. Però és molt curiós observar que, mentre que a Alemanya s'acompleix aquesta màxima, a l'Estat espanyol passa justament el contrari:² a mesura que creix el nivell de transparència, baixa la confiança en els polítics. Podem especular sobre el perquè d'això. Potser és per tenir menys tradició en ser transparents o potser perquè tot allò que no havia sortit abans ho ha començat a fer en el moment de ser transparents. De totes maneres, fer que els nostres governs siguin més transparents és un objectiu necessari per a la nostra societat i la tecnologia ens pot ajudar a aconseguir-ho.

2 GUADIÁN, «A vueltas con la transparencia».

Més democràcia

L'arribada d'internet ens va fer imaginar que en poc temps arribaríem a una àgora virtual en la qual ho podríem decidir tot en temps real. Que arribaríem a una democràcia directa, assembleària, en la qual tothom pogués fer sentir la seva veu en tot moment. Però llavors no es va comptar amb la desafecció.

El desinterès de la ciutadania per la participació política pot estar motivat per moltes raons: desinterès pels temes tractats, la impressió que no canvia res encara que es participi, els compromisos desactualitzats... L'increment de la democràcia no es resumeix només en poder fer clic a una aplicació per decidir, també hi han de concórrer altres factors que ajudin a dinamitzar la implicació de la societat.

Fa alguns anys, el desenvolupament del vot electrònic també va alimentar les aspiracions d'una democràcia directa. Però aquesta tecnologia encara no es fa servir de manera generalitzada perquè continuen sent molts els inconvenients amb què ens podem trobar: des de barreres geo-

gràfiques perquè aquesta tecnologia es pugui implementar sense problemes, a barreres de coneixement per part de la ciutadania que ha d'exercir el seu dret a vot.

Advocar, doncs, per suprimir el sistema representatiu³ per una hipotètica àgora virtual no solucionaria els problemes. En el moment en què ens trobem, la ciutadania només és procliu a participar en política quan el tema en discussió l'afecta directament, de manera que sembla inviable un sistema de democràcia directa. Tot i així, iniciatives d'aquest tipus sí que podrien contribuir a millorar el sistema actual; i tindria sentit tenir un sistema consultiu a la ciutadania més flexible i àgil que permetés preguntar sobre temes que siguin crítics o d'interès general.

Avui en dia el vot electrònic encara és un tema de discussió. Arguments a favor pel seu ús en tenim de diferents: que puguin votar persones amb mobilitat reduïda, persones que visquin a l'estranger o que tinguin horaris poc conciliadors amb la vida familiar són alguns exemples. Però

també hi ha riscos evidents: la por als ciberatacs i a la manipulació dels resultats de les eleccions està fent que molts països adoptin mesures extraordinàries per protegir l'actual statu quo. Aquestes pors, aquests riscos, fan perillar, en molts casos, llibertats civils com el dret a la intimitat, i obren la possibilitat a que es posin en marxa sistemes que es podrien arribar a identificar amb el Gran Germà d'Orwell.

Per altra banda, la popularització de les xarxes socials ha provocat canvis en com veiem i jutgem l'acció política. Com diu Miguel del Fresno «*Twitter tiene ese punto bruto de democracia en directo del circo romano, sin filtros, dedo arriba... dedo abajo...*».⁴ I és que a les xarxes, a més de poder donar la nostra opinió, de fer sentir la nostra veu, també som capaços d'exercir la censura més implacable amb linxaments digitals. La protecció que dóna la pantalla a l'usuari fa que sorgeixin de dintre nostre aspectes amagats que potser no són els més adequats per a una democràcia sana.

Un nou model de partit

Si parlem de tecnopolítica⁵ entesa com l'aplicació de la tecnologia a la política, aquesta pot ser un factor de renovació extraordinari. Ja hem parlat sobre com la tecnologia ha facilitat canvis en molts aspectes de la societat, però sobretot ha incidit en el de la participació i la deliberació a gran escala. També la tecnopolítica serveix per canviar les estructures dels partits polítics i convertir els seus militants, simpatitzants i votants en activistes a la xarxa. Es comencen a generar comunitats d'interessos fora de les estructures rígides dels partits, amb més flexibilitat per establir llaços de relació entre persones separades físicament i comencen a perdre sentit algunes estructures territorials.

Aquestes noves comunitats poden fer sentir la seva veu com no s'havia vist abans. Eines com *Appgree* o *Loomio*⁶ faciliten la presa de decisions i tenen algorismes per garantir l'equitat d'aquestes decisions. Ja

3 VENTURA, «¿Tú querías votar todos los días?».

4 DEL FRESNO, «*Twitter tiene ese punto bruto de democracia en directo, de circo romano, sin filtros, dedo arriba, dedo abajo...*».

5 GUTIERREZ-RUBI, *Tecnopolítica*.

6 ESPELT, «*Loomio, la aplicación para la excelencia de la tecnopolítica*».

L'increment de la democràcia no es resumeix només en poder fer clic a una aplicació per decidir: també hi han de concórrer altres factors que ajudin a dinamitzar la implicació de la societat

hi ha partits polítics que comencen a fer servir aquestes solucions de programari per tenir una estructura més democràtica i intentar ser el reflex d'una nova societat.

El que és evident és que el sistema de partits tal com el coneixem, està en crisi i d'aquí les elevades taxes d'abstenció que votació rere votació es registren a la majoria de països occidentals. La pèrdua de confiança en els polítics i en els partits d'establishment no acaba de convèncer la majoria de la població, però això no vol dir que la gent hagi perdut interès en la «cosa pública» sinó que intenta vehicular-ho d'una altra manera.

Hi ha realment pocs temes que aconseguixin interessar el gran públic, i a la majoria, mentre el dia a dia el pugui seguir tenint solucionat, li és relativament igual qui estigui al govern. Només quan hi ha un problema que els afecta de manera directa és quan certs sectors socials reaccionen; és per això que no és estrany que sorgeixi un partit des d'una plataforma ciutadana. Aquest model de plataforma ve de l'economia col·laborativa, un dels millors exemples que podem trobar és Ouishare, i amb

ell aquestes noves formacions polítiques han posat fil a l'agulla pel que fa a dibuixar un nou model i sistema de partits.

Un altre dels elements claus que ens ha portat internet és la desintermediació o capacitat dels productors de béns i serveis d'arribar directament als consumidors sense haver de passar per aquells que tradicionalment han realitzat aquesta funció. En podem trobar clars exemples en el món de les indústries culturals: els nous canals de distribució de la música i la literatura demostren que qualsevol artista o escriptor pot fer arribar la seva obra al gran públic a un preu molt més reduït que les grans corporacions. En el sector de l'alimentació la desintermediació també s'està contemplant com una sortida a una situació econòmica que asfixia els productors, que veuen com els seus productes arriben al mercat amb un valor fins a un 500% més car que el preu que els han pagat a ells.

Si considerem l'actual situació en la qual la ciutadania opta progressivament per l'abstenció i els grans partits veuen com les seves opcions

d'obtenir majories folgades es redueixen dia a dia, entendrem per què el ciutadà vol tenir un major control de la política. El fet de votar cada quatre anys i estar lligats de peus i mans sense poder fer res més per incidir en determinades decisions provoca que cada vegada més ciutadans vulguin eliminar el sistema representatiu. O com a mínim, que aquest sigui més flexible.

Les coordenades ideològiques també estan patint canvis. I tot i que, bàsicament, podem encaixar la ideologia de qualsevol partit en l'eix esquerra-dreta, i en el cas de determinats territoris també en l'eix nacional, la militància compromesa amb una organització a llarg termini està descendant. Per contra, augmenten les plataformes, organitzacions i moviments que aconseguixen arribar al llindar d'adhesions per generar canvis en pro d'una causa concreta. Organitzacions que sense massa trajectòria, amb l'ajut de la tecnologia, en poc temps poden assolir massa crítica per a incidir en el debat públic i provocar canvis.

En aquesta consecució dels objectius és on rau un dels problemes dels

En el moment en què ens trobem, la ciutadania només és procliu a participar en política quan el tema l'afecta directament, de manera que sembla inviable el desenvolupament d'un sistema de democràcia directa

partits polítics: els objectius pels quals van ser creats han estat substituïts pels de la supervivència *per se*. L'objectiu és guanyar eleccions per sobre dels objectius originals, que passen a estar en segona línia.

Internet ajuda, precisament, al fet que els ciutadans puguin connectar-se i coordinar-se al voltant de temes d'interès. El problema és la interlocució: qui adopta les decisions? Com i durant quant de temps ha de tenir aquesta responsabilitat?

És evident que no podem pensar en una àgora virtual on tot sigui discutit per tothom. No a tothom li interessa o afecta tot. Tampoc seria operatiu, sobretot a un nivell superior al local, en el qual la distribució de recursos i les inversions amb visió estatal necessitin planificació. Continus canvis en determinades polítiques serien totalment contraproductius, com per exemple passa des de fa dècades a l'Estat espanyol amb l'educació i els seus constants canvis legislatius en funció del color del govern de torn.

De propostes per millorar la situació ja se'n fan, però manca dur-les a terme i, per descomptat, que donin

algun resultat. Possiblement, els tímids canvis que es proposen de moment no siguin suficients per recuperar la confiança de la ciutadania i possiblement fins que no tinguem un *market place* polític en el qual els polítics s'ofereixin per causes concretes i amb dates de caducitat, no s'aconseguirà recuperar aquesta confiança perduda.

Seguretat, llibertats i drets

La tecnologia pot oferir tot un nou de ventall d'oportunitats de cara a enfortir la ciutadania i fer-la més activa. És a dir, més oportunitats en participació ciutadana que es tradueixen en una ciutadania apoderada, capaç de generar nous estats d'opinió mitjançant noves eines de presa de decisions.

Un aspecte important que ha afavorit aquest nou entorn digital és la possibilitat que la ciutadania tingui més control i capacitat de fiscalització. El *software* de codi obert⁷ s'ha convertit en un dels pilars bàsics per als «hacktivistes» i ve a donar eines a la

ciutadania per fer activisme en llocs on la democràcia està compromesa, o senzillament per proporcionar recursos per poder incidir en la societat en què vivim. Aquests desenvolupaments faciliten la innovació en seguretat. En trobem exemples en la creació de navegadors especialment segurs —com ara Tor—; o en el desenvolupament de models d'encriptació basats en *blockchain*⁸ que permeten lluitar contra règims autoritaris, o facilitar l'activitat dels *whistle-blowers* [alertadors], tal com descriu l'Antoni Gutiérrez-Rubí.⁹ «En aquesta línia s'han posat en marxa iniciatives com la Bústia Ètica¹⁰ de l'Ajuntament de Barcelona que fa servir tecnologies com TOR i GlobaLeaks. Aquesta iniciativa, a proposta de l'equip de tecnopolítica de Xnet, s'emmarca en les recomanacions del Consell Ciutadà Assessor de l'Oficina per la Transparència i les Bones Pràctiques del Consistori. La tecnologia que s'ha fet servir marca una fita històrica per a una administració pública local; i

8 *Blockchain* o cadena de blocs és una base de dades distribuïda dissenyada per evitar la seva modificació una vegada que una dada ha estat publicada.

9 GUTIERREZ-RUBÍ, «Tecnología para combatir la corrupción».

10 Bústia Ètica de l'Ajuntament de Barcelona.

7 També conegut com a «programari lliure».

Aquesta lluita per preservar drets i llibertats ve condicionada per factors intrínsecs al desenvolupament de la mateixa internet

un missatge polític molt fort. Hi ha una convicció estesa que la corrupció no pot solucionar-se només amb les institucions democràtiques vigilant-se a si mateixes. La societat civil ha de jugar un paper central i constant. La vigilància ciutadana es converteix en un actiu democràtic».

Aquesta lluita per preservar drets i llibertats ve condicionada per factors intrínsecs al desenvolupament del propi internet. Ens enfrontem a tot un seguit de riscos que posen en perill la democràcia tal com la coneixem.

Les bombolles d'informació que gràcies al *big data* i els algorismes només ens donen informació d'acord amb les nostres preferències; la «postveritat», fenomen consolidat que, resumint, consisteix en que es pugui mentir al debat públic —especialment a internet— sense conseqüències i sense que els partidaris de qui ha mentit no reaccionin encara que es demostrï la mentida; l'alteració de les xarxes socials, mitjançant bots¹¹ que simulen usu-

aris amb la pretensió de donar una visió distorsionada de la realitat; la vigilància massiva que certs governs fan de manera sistemàtica i que ens fa preguntar qui vigila al vigilant; la llibertat d'expressió reduïda per una censura que actua en nom de la seguretat, com en el cas de la Llei Mordassa; la vulneració de la privacitat de les telecomunicacions o la ja existent esclatxa digital són factors que poden vulnerar la democràcia i fer que les nostres llibertats i drets es vegin reduïts.

Per tant, internet ens ofereix un nou escenari per a l'activisme polític. Ens ofereix noves oportunitats. Però també ofereix nous perills. La ciberguerra és un tema habitual en les notícies. Els enganys basats en enginyeria social són més que habituals, i la combinació de la facilitat amb què avui en dia l'activisme fa que els usuaris facin clic en un enllaç o distribueixin una determinada informació, amb objectius no molt lícits, pot provocar situacions amb greus conseqüències pel bon funcionament de la democràcia.

Davant d'aquesta situació, afavorir l'activisme social a través de la tec-

nologia és una molt bona opció per mantenir la salut de la democràcia. Una experiència interessant és *My Civic Workout*¹² que busca generar consciència social en els ciutadans amb propostes d'activisme com si fos un entrenament físic. Aquesta aplicació mesura l'activisme a través de múltiples mètriques, com ara haver donat *like* a un article, un RT a un *mem* o compartir un esdeveniment que com petites gotes ajuden a mesurar el nivell de compromís dels usuaris. Per això el que fan és equiparar les accions d'activisme a un pla d'entrenament i, mitjançant la seva *newsletter*, van proposant accions de menys a més intensitat en funció del temps requerit per a dur-les a terme.

Per aconseguir aquest compromís s'utilitzen diferents estratègies. Per exemple, les crides a l'acció solen funcionar molt bé, ja que inciten als usuaris a realitzar accions. Aquestes accions generen més visibilitat i per tant més accions per part d'altres usuaris. Acaba sent el peix que es mossega la cua.

11 «Bot» en referència a robot o perfil automatitzat que funciona de forma autònoma en base a un seguit de regles previament definides.

12 WIKI, «My Civic Workout, un trainer para el activismo».

Les bombolles d'informació que gràcies al *big data* i els algoritmes només ens donen informació d'acord amb les nostres preferències poden vulnerar la democràcia i fer que els nostres drets i llibertats es vegin reduïts

La mobilització dels usuaris és diferent depenent de l'àmbit en què ens trobem. No és el mateix una marca de comerç electrònic que una organització social. La companyia que tracta de vendre quelcom a l'*homo economicus* li ofereix ofertes, descomptes, promocions, premis... Però l'organització que té com a objectiu la mobilització social i que aquesta s'impliqui per ajudar-la a aconseguir els seus objectius, ho té més complicat. Ha d'apel·lar als sentiments i, encara que no és difícil fer-ho amb aquells que ja estan convençuts, arribar a aquells usuaris no convençuts resulta més complicat. Aquí la motivació és diferent i l'argument ha d'aportar alguna cosa a l'usuari; si no, no reacciona. A tot això cal sumar-li que el principal problema que tenen aquestes organitzacions amb els programes d'*advocacy* —incitar els usuaris a prendre accions en un determinat tema davant els seus representants polítics— és que no sol haver-hi translació entre el món *online* i l'*offline*.

A *My Civic Workout* han triat una interessant manera de comprometre els seus usuaris. Es basen en el fet que amb la pràctica s'aconsegueix

allò que un es proposi. I l'activisme, com assenyalen, també és qüestió de pràctica, com l'exercici físic. Per això el que fan és equiparar les accions d'activisme a un pla d'entrenament i, mitjançant la seva *newsletter*, van proposant accions de menys a més intensitat en funció del temps requerit per a dur-les a terme.

No ens deixem portar només pels riscos que internet genera, pensem en totes les oportunitats que ens ofereix per poder canviar el món, per fer que sigui millor. En definitiva, lluitem com s'ha fet sempre, encara que hi hagi perills. ■

■ Bibliografia

AJUNTAMENT DE BARCELONA. **Bústia ètica de l'Ajuntament de Barcelona** [en línia]. Disponible a: <www.bustiaetica.barcelona.cat>.

BIRDSALL, Stephanie. «**The democratic divide**» [en línia]. A *First Monday*, 4 d'abril del 2005. Disponible a: <www.dx.doi.org>.

COLOMBO, Cleila. «**Innovación democrática y TIC, ¿hacia una democracia participativa?**» [en línia]. A *IDP. Revista de Internet, derecho y política*, núm. 3 (3), 2006. Disponible a: <<https://idp.uoc.edu>>.

ESPELT, Ricard. «**Loomio, la aplicación para la excelencia de la tecnopolítica**» [en línia]. A *Apps for citizens*, 25 de maig del 2017. Disponible a: <www.wiki.apps4citizens.org>.

GUADIÁN, Carlos. «**De la desafección política a la participación**». A CARRACEDO, José David. *Democracia digital, participación y voto electrónico*. Madrid: CEPS, 2010.

GUADIÁN, Carlos. «**A vueltas con la transparencia**» [en línia]. A *Sesión de Control*, 23 de gener del 2013. Disponible a: <www.sesiondecontrol.com>.

GUTIERREZ-RUBI, Antoni. *Tecnopolítica* [en línia]. Disponible a: <www.gutierrez-rubi.es>

GUTIERREZ-RUBI, Antoni. «**Tecnología para combatir la corrupción**» [en línia]. A *El País*, 19 de gener del 2017. Disponible a: <www.blogs.elpais.com/micropolitica>.

KATZ, James i RICE, Ronald. *Consecuencias sociales del uso de Internet*. Barcelona: Editorial UOC, 2006.

KOTLER, Philip. «**The prosumer movement: A new challenge for marketers**». A *NA-Advances in Consumer Research*, volum 13, 1986.

PORRAS, José i ARAYA, Rubén. *E-democracia: retos y oportunidades para el fortalecimiento de la participación ciudadana y la democracia en la sociedad de la información*. Santiago: Universidad Bolivariana, 2003.

PORRAS, José. «**Internet, política y democracia local**». A *Documentación social*, (133), ps. 53-76, 2004.

VENTURA, Borja. «**¿Tú querrías votar todos los días?**» [en línia]. A *Yorokobu*, 19 de maig del 2014. Disponible a <www.yorokobu.es>.

WIKI. «**My Civic Workout, un trainer para el activismo**».

L'EXTREMA DRETA, UN FENOMEN EUROPEU
ANÀLISI DE LA PRESENCIA I IMPACTE DE LA NOVA EXTREMA DRETA A EUROPA I ALS PAÏSOS CATALANS
Helena Castells
FUNDACIÓ JOSEP IRLA
Papers / 1

LA SITUACIÓ DE LES DONES REFUGIADES A EUROPA, L'ESTAT ESPANYOL I CATALUNYA
DIAGNOSI I ESCLETXES DE MILLORA
Helena Castells
FUNDACIÓ JOSEP IRLA
Papers / 4

FISCALITAT EUROPEA I MERCAT ÚNIC
CAP A UNA HARMONITZACIÓ EFECTIVA
Sergio Martínez
FUNDACIÓ JOSEP IRLA
Papers / 2

L'APLICACIÓ DE LA GARANTIA JUVENIL ALS PAÏSOS CATALANS
IMPLEMENTACIÓ DEL PROGRAMA DE LA UNIO EUROPEA I REPTES DE FUTUR
Helena Castells
FUNDACIÓ JOSEP IRLA
Papers / 1

Papers

Informes polítics i socioeconòmics

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

www.irla.cat/publicacions

navegador

Per una democràcia global

vista prèvia >

La distància entre la ciutadania i les institucions globals és tan gran que molt sovint ens costa entendre les seves funcions fins al punt d'arribar a no sentir-nos-hi representats. Desprenen una imatge freda i distant, que en moltes ocasions ens fa qüestionar la seva estructura —i legitimitat— democràtica. Però si ho mirem de prop, veurem que el substrat democràtic nodreix bona part dels seus fonaments, adobant el terreny per una futura democràcia global.

Josep Maria Colomer

Economista i polític

josep.colomer@gmail.com

Pot haver-hi una democràcia a nivell global, és a dir, de tot el món? Les institucions globals que existeixen actualment, són útils o necessàries? Són o poden ser democràtiques?

Les comunitats polítiques tenen diverses mides i, com a tals, proveeixen béns públics de diferents escales: des dels parcs i museus o la recollida d'escombraries a nivell local, fins a la gestió de les aigües dels rius o les carreteres a nivell estatal, o la moneda i les grans xarxes de transport i comunicació a nivell continental.

A nivell global, la qüestió sobre les seves competències té una resposta fàcil: només hi ha un territori, la Terra sencera, i la provisió de béns col·lectius globals —com els estàndards de temps, pesos i mesures, la prevenció de les guerres, la persecució del terrorisme i dels crims contra la humanitat, l'estabilitat financera, el comerç transcontinental, l'eradicació de la pobresa, la protecció del medi ambient— són d'interès universal i tots els éssers humans poden obtenir-ne un benefici directe o indirecte.

S'acostuma a criticar les institucions que proveeixen alguns d'aquests

béns públics globals, com les Nacions Unides, el Banc Mundial, el Fons Monetari Internacional, l'Organització Mundial de Comerç o els més informals Grup dels Set i Grup dels Vint,¹ que de fet en són els coordinadors, per «dèficit democràtic». L'acusació també s'aplica a vegades a la UE.

Almenys en aquest darrer cas l'acusació no té base i és injusta perquè la UE funciona tan democràticament —o tan poc democràticament, si es vol— com qualsevol estat membre. Si hi ha dèficit, és en primer lloc als estats i, en alguns aspectes la UE i algunes institucions globals són tant o encara més «democràtiques» que molts estats democràtics. Com en qualsevol règim parlamentari, el Parlament Europeu és elegit democràticament per tots els ciutadans europeus i després el Parlament elegeix la Comissió, que és el govern de la Unió. A les darreres eleccions europees, els cinc principals partits d'àmbit europeu van fer campanya

encapçalats pel seus candidats a presidir la Comissió; el candidat del partit més votat es va convertir en president i, a diferència d'alguns estats en què hi ha un govern amb suport minoritari al Parlament, la Comissió Europea es va formar amb una coalició tripartida d'ampli consens que reuneix prop de dues tercers parts dels vots i dels escons.

D'altra banda, el Consell Europeu funciona com una segona cambra de representació territorial dels estats membres, com en els països federals. A més, hi ha, certament, institucions com el Banc Central, el Tribunal de Justícia i unes dotzenes d'agències especialitzades, totes formades per experts només indirectament elegits o designats. Però aquestes institucions financeres, judicials i tècniques són una còpia a una escala més gran del mateix tipus d'institucions que existeixen als nivells dels estats o de les regions. A tots els nivells de govern, la representació democràtica basada en eleccions es combina amb el govern dels experts especialitzats en temes concrets els quals administren les finances, la justícia i moltes altres activitats amb criteris tècnics basats en el coneixement.

¹ El G7 està integrat per Alemanya, Canadà, Estats Units, França, Itàlia, Japó i el Regne Unit. El G20 està format pels estats del G7 més Aràbia Saudita, Argentina, Austràlia, Brasil, Corea del Sud, Índia, Indonèsia, Mèxic, Rússia, Sud-àfrica, Turquia i Xina, més la pròpia UE.

La primera dimensió de la democràcia, la representació, és més difícil d'assolir com més gran és l'àmbit de la comunitat política

Això val, doncs, per a la democràcia a la UE. Què podem dir de la democràcia a les institucions globals? Cal distingir entre dues dimensions de la democràcia: una, la representació; i dues, el control i la rendició de comptes dels governants. La representació es basa en eleccions lliures i competitives. La rendició de comptes es basa en l'eficiència en la provisió de polítiques i béns públics i en el consegüent grau de satisfacció dels ciutadans amb aquests resultats.

Representació democràtica

La primera dimensió de la democràcia, la representació, és més difícil d'assolir com més gran és l'àmbit de la comunitat política, ja que una població nombrosa tendeix a ser més heterogènia i fa, per tant, més difícil, d'agregar preferències diverses i arribar a decisions acceptables per a tothom. La representació democràtica és, per tant, relativament més difícil a nivell global que a nivell estatal, com també és més difícil que sigui satisfactòria en estats grans que en estats petits i, en general, al nivell estatal que al nivell local. Actualment, la representació dels

ciutadans del món a les institucions globals realment existents és indirecta, menys democràtica que als altres nivells.

Ara bé, les institucions globals poden obtenir legitimitat democràtica sempre que es basin en la selecció democràtica prèvia de representants a nivell local o estatal, ja que els mecanismes electorals democràtics que aquests poden implementar són indispensables per legitimar la presentació d'alguns càrrecs a nivell global.

Gairebé totes les institucions globals utilitzen un doble nivell de representació indirecta. En primer lloc, s'organitzen amb una assemblea de tots els estats membres, la meitat dels quals són democràtics. El criteri per donar igual vot a cada estat es basa en la noció de sobirania de l'estat. Però donar igual vot a tots els estats és clarament antidemocràtic, ja que comporta una gran desigualtat entre els individus que viuen en diferents estats. Les diferències més evidents entre els països actuals del món són diferències de grandària. Els actuals membres de l'ONU tenen mides de població més de cent mil vegades

més altes que altres, com els elefants i els mosquits, des de la Xina i l'Índia fins a Nauru o Vanuatu. Així, el principi d'«un estat, un vot» és una contradicció flagrant del principi democràtic d'«un ciutadà, un vot» que està consagrat en l'ordre constitucional de molts estats.

A més de l'assemblea d'estats membres amb vot igual per a cada estat, la majoria de les institucions globals utilitzen una varietat de normes i procediments per a la representació qualificada dels estats en els consells o juntes. Entre aquestes normes hi ha la selecció d'alguns membres permanents i altres temporals que es van alternant, torns per rotació dins d'algunes regions del món, o vots ponderats, depenent del grau d'heterogeneïtat i conflicte d'interessos dels països implicats.

Un notable exemple d'aquest tipus de disseny institucional es pot trobar a l'FMI i al Banc Mundial. En aquestes institucions, cada estat membre rep un vot bàsic igual i una quota que es deriva d'una fórmula matemàtica actualment basada en la producció, l'obertura, la variabilitat i les reserves del país. A les Juntes Executives,

Les institucions globals poden obtenir legitimitat democràtica sempre que es basin en la selecció democràtica prèvia de representants al nivell local o estatal

formades per 24 i 25 escons, respectivament per al Fons i el Banc, vuit països amb un nombre relativament elevat de vots designen o trien el seu propi Director Executiu, mentre que els altres 160 països amb menys vots han de formar coalicions de diversos països per compartir els seients restants.

Tanmateix, l'ús de regles de majoria qualificada, com les que requereixen el 70% o el 85% dels vots, redueix les desigualtats en la distribució del poder de vot, ja que pot donar a les coalicions relativament petites un paper decisiu. En la pràctica les decisions es prenen a través de llargues deliberacions, reunions permanents, negociacions i acords per amplíssim consens o unanimitat. Aquest tipus de fórmula combina la representació qualificada dels estats amb l'eficàcia en la presa de decisions i amb un grau alt de consens, ja que pot adaptar-se a les diferents mides dels països, a la disponibilitat de recursos i als graus de conflicte d'interessos en diferents qüestions globals.²

De totes maneres, seria ben viable que, per aconseguir una millor democràcia global, es formés també un Parlament mundial elegit democràticament. Actualment, prop de la meitat dels països que apleguen prop de la meitat de la població són considerats democràtics. Si suposem uns drets de vot d'aproximadament el 70% de la població —exclouent els nens i altres grups—, com tendeix a ser el cas en les democràcies actuals, vol dir que caldria organitzar unes eleccions per a un Parlament mundial democràtic en les que tinguessin dret de vot uns dos mil milions de persones dels països democràtics. Una participació entre mil milions i mil cinc-cents milions es podria considerar acceptable. No és un objectiu que estigui molt lluny d'experiències democràtiques actuals, ja que a les eleccions al Parlament de l'Índia i al Parlament Europeu voten centenars de milions de persones. Les votacions no es fan en un dia, sinó en calendaris més extensos. Però, com passaria a nivell global, les campanyes

són descentralitzades, especialment perquè es fan en diverses llengües —en contra del que a vegades se suposa, a l'Índia només una minoria parla anglès o hindi.³

Control dels resultats

Passem a la segona dimensió de la democràcia, la rendició de comptes, en la qual la qualitat democràtica de les institucions globals és molt alta, en alguns aspectes superior a molts estats democràtics. Aquesta dimensió inclou els criteris de reclutament d'alts càrrecs i empleats, els mandats imperatius de persecució d'objectius prèviament dissenyats i aprovats, i la transparència i el control del treball realitzat.

En primer lloc, pel que fa a la contractació i la presa de decisions dels experts no elegits, algunes organitzacions globals han millorat la pràctica i les normes rebudes dels estats membres. D'una banda, l'ONU està dominada per polítics i diplomàtics professionals generalistes. La Carta

2 Les dades sobre les regles internes de les institucions globals es poden trobar a WOLFRUM, *The Max Planck encyclopedia of public international law; Yearbook of the Union of International Associations*; i les

cartes i constitucions de cada institució. Més anàlisi i discussió a STONE, *Controlling institutions. International organizations and the global economy*; i COLOMER, *El gobierno mundial de los expertos*.

3 Per a més detalls, vegeu el meu article COLOMER, «What a world assembly could look like».

Donar igual vot a tots els estats és clarament antidemocràtic, ja que comporta una gran desigualtat entre els individus que viuen en diferents estats

de les Nacions Unides estableix que el reclutament del personal assegurarà «els estàndards més alts d'eficiència, competència i integritat».

Tanmateix, els criteris més específics per a la contractació de personal són de nivell més baix i menys explícits que en altres organitzacions. Una unitat d'inspecció conjunta de totes les organitzacions de l'ONU va informar el 2012 que una sèrie d'entrevistes realitzades a membres dels òrgans que seleccionen personal, directors i representants del empleats van mostrar «una manca de confiança en el procés [de reclutament de personal] per part dels més implicats en la seva implementació». Només una minoria d'entrevistats percebia el procés de selecció com a «no-esbiaixat».

Per contra, s'han establert requisits més explícits i exigents per al reclutament d'experts en altres institucions globals. Al Banc Mundial i a l'FMI, els directors executius no es consideren representants dels seus estats, sinó responsables de la conducció de les operacions generals del Banc i de l'FMI. Com que no es presenten a eleccions i tenen terminis fixos, ope-

ren amb alts nivells d'independència. El nomenament d'oficials i personal també està «subjecte a la importància primordial de garantir els màxims estàndards d'eficiència i de competència tècnica», tal com s'indica en els articles dels acords fundacionals d'aquestes organitzacions. Un estudi monogràfic de l'FMI fet per un politòleg independent i bastant crític va concloure que «l'FMI compta amb alguns dels millors economistes, més brillants i ben intencionats del món que van renunciar a lucratives oportunitats del sector privat per dedicar les seves vides a millorar les condicions de les persones dels països en desenvolupament».⁴

De la mateixa manera, els membres del Consell Executiu de l'Organització Mundial de la Salut han d'estar «qualificats tècnicament en l'àmbit de la salut»; a l'Organització Internacional del Treball, «la consideració primordial per cobrir qualsevol vacant serà la necessitat d'obtenir un personal amb els més alts estàndards de competència, eficàcia i integritat»; l'Organització

d'Aliments i Agricultura concep la seva missió de «servir com a xarxa de coneixement. Utilitzem l'experiència del nostre personal —agrònoms, forestals, especialistes en pesca i ramaderia, nutricionistes, científics socials, economistes, estadístics i altres professionals— per recollir, analitzar i difondre dades que ajuden al desenvolupament»... Fins aquí els criteris de reclutament del personal, que, com es pot veure, són més exigents que els de la majoria dels estats, on, més que la competència professional, predomina el partidisme, l'amiguisme, la discrecionalitat i la manca de transparència.

En segon lloc, les institucions globals tenen mandats imperatius dels objectius a perseguir. Això contrasta amb la norma que es consagra en totes les constitucions dels estats democràtics, les quals descarten mandats imperatius per als representants elegits. La doctrina estatal típica va ser enunciada a principis del segle XVIII per un membre de la Cambra dels Comuns britànica, Edmund Burke (1729-1797): «La dels electors és una opinió de pes i respectable, que un representant sempre ha d'alegrar-se d'escoltar, i

⁴ VREELAND, *The International Monetary Fund: Politics of Conditional Lending*.

que hauria de considerar sempre seriosament. Però les instruccions obligatòries, els mandats emesos, que un membre del Parlament estigui obligat a complir cegament i implícitament a obeir, a votar i a discutir... tot això sorgeix d'un error fonamental de comprensió de tot l'ordre i el tenor de la nostra constitució».⁵

En contrast amb l'autonomia i el tarannà displicent dels representants elegits que es trasllueixen en aquest text clàssic, els alts funcionaris i el personal de les institucions globals actuals estan sotmesos a mandats explícits sobre les seves missions i els objectius a aconseguir, els quals es basen en les seves cartes fundacionals i en un ampli suport consensuat dels responsables de la presa de decisions. Els funcionaris globals també tenen una discreció limitada per triar els mitjans adequats per perseguir els objectius ordenats i han de tenir en compte els resultats del seu treball. En condicions de llibertat i responsabilitat, l'experiència i l'aprenentatge poden produir una política de consens, així com una re-

visió i millora crítica de la formulació de polítiques a mitjà i llarg termini.⁶

Finalment, la transparència i l'avaluació dels resultats s'han abordat obertament a la majoria de les institucions globals durant les darreres dècades. A l'ONU, per exemple, s'han introduït diversos òrgans i procediments innovadors per millorar l'accés a la informació, l'avaluació de programes i la valoració dels agents pels seus resultats i el compliment de normes de conducta. Aquests òrgans inclouen l'Oficina de Serveis de Supervisió Interna, el Comitè Assessor d'Auditoria Independent, l'Oficina d'Ètica, el Sistema de Justícia Interna i diverses normes i regles. Cada dos anys, el Secretari General i els alts funcionaris presenten un informe personal complet sobre la rendició de comptes i la divulgació pública dels seus actius financers.

De la mateixa manera, el Banc Mundial ha fet públics tots els documents

a través de la seva pàgina web, incloent actes de reunions, decisions clau sobre missions, informes periòdics i revisions de resultats. També es va crear un panell d'inspecció independent per respondre a les queixes de persones i comunitats que podrien haver estat afectades negativament per projectes finançats pel Banc Mundial. En el mateix sentit, l'FMI ha adoptat un Codi de Bones Pràctiques i Transparència, un nou Codi de Conducta i una Oficina d'Ètica que realitza investigacions sobre les males actuacions. També ha creat una Oficina d'Avaluació Independent, que l'actual Directora-Gerent considera «crucial tant per a la credibilitat com per a l'eficàcia», tot i observar —probablement pensant en moltes burocràcies estatals— que «no moltes organitzacions tolerarien una entitat com aquesta».

Els mecanismes bàsics de rendició de comptes a nivell global operen *ex post*. És a dir, els governants globals poden ser examinats, avaluats i sancionats només després d'haver pres decisions, sobre la base dels resultats i les conseqüències i del seu comportament. La rendició de comptes *ex post* no pot evitar una acció

5 BURKE, «Speech to the electors at Bristol at the conclusion of the poll».

6 VAN HOUTVEN, *Governance of the IMF: Decision-making, institutional oversight, transparency, and accountability*; i EHLERMANN i EHRING, «Decision-making in the World Trade Organization. Is the consensus practice of the World Trade Organization adequate for making, revising and implementing rules on international trade?».

En relació a la rendició de comptes, la qualitat democràtica de les institucions globals és molt alta, en alguns aspectes fins i tot superior a molts estats democràtics

previsiblement nociva o canviar un error real o les seves conseqüències, però pot exercir efectes sobre accions futures, ja que l'anticipació de les sancions pot provocar revisions crítiques de les actuacions anteriors, afavorir millors decisions i reduir la probabilitat de repetir els mateixos errors. Malgrat no estar sotmesos a eleccions periòdiques, els alts funcionaris de la majoria de les institucions globals poden preveure el judici que es farà de les seves decisions i comportaments tant per les pressions externes com pels organismes interns. Aquests mecanismes de rendició de comptes poden induir-los a triar aquelles polítiques i conductes que, en la seva estimació, seran avaluades de manera positiva.

En alguns aspectes, molts governants globals són més responsables que la majoria dels governants d'estats democràtics, ja que aquests últims no estan sotmesos a mandats imperatius, tenen més espai per a un comportament discrecional i no són avaluats formalment pel seu acompliment. Els governants globals rendeixen comptes perquè estan subjectes a mitjans d'escriu-

tini i control que són diferents de la immunitat legal i el judici exclusivament electoral del qual gaudeixen els típics representants polítics al nivell estatal. Amb transparència i responsabilitat, alguns principis fonamentals de governança democràtica poden ser respectats a través de mitjans no electorals.⁷

Pot existir la democràcia global?

El principi democràtic pot operar amb diferents fórmules institucionals a diferents nivells i escales. De fet, s'utilitzen una varietat de procediments democràtics en entorns diversos, com ara reunions i assemblees de comunitats d'escala o edificis, associacions de veïns, juntes escolars i delegats universitaris, col·legis professionals, juntes corporatives, sindicats o jurats, tribunals o comitès de guardons literaris o acadèmics. Cadascun d'aquests grups o organitzacions utilitza diferents regles, depenent de la complexitat dels assumptes considerats i del possible

conflicte d'interessos o valors entre els participants. Però es pot considerar que tots prenen decisions per mitjans democràtics.

El mateix es pot aplicar als governs de ciutats, regions, estats, federacions, unions continentals o el món global. A partir de l'experiència dels estats, la democràcia s'ha associat amb un model de representació basat en eleccions amb partits polítics, però amb una formació de polítiques delegada als representants elegits i a la burocràcia. En alguns debats sobre la viabilitat de la democràcia a escala global, s'ha donat per descomptat que es requeriria la competència electoral de partits polítics. Però la democràcia no està necessàriament vinculada a la noció d'estat sobirà ni a fórmules institucionals concretes basades en aquest tipus d'eleccions.

Des d'una varietat de fórmules institucionals, la democràcia es pot concebre com un principi ètic de governança basat en el consentiment social, el qual comporta els valors i objectius de la llibertat, la presa de decisions col·lectives vinculants i la responsabilització dels governants. A

⁷ Sobre la rendició de comptes a les institucions globals, GRANT i KEOHANE, «Accountability and abuses of power in world politics.»; i LAMDANY i EDISON, *Independent evaluation at the IMF. The first decade.*

La democràcia és un principi ètic de governança basat en el consentiment social, els valors i objectius de la llibertat, les decisions col·lectives vinculants i la responsabilització dels governants

partir d'aquest enfocament, el principi democràtic pot ser utilitzat com a referència avaluadora per a diferents normes i procediments institucionals que puguin correspondre a diferents escales territorials i diferents graus de conflicte d'interessos.

Les fórmules bàsiques per a la representació i la presa de decisions que han adoptat i poden adoptar les institucions globals per a la provisió de béns col·lectius globals estan ben establertes. Sens dubte, són diferents de l'assemblea popular típica de les antigues ciutats petites i de les formes habituals d'eleccions partidistes competitives dels estats. A partir d'una selecció democràtica de representants a nivell local o estatal en països democràtics, les institucions globals treballen amb aquests criteris:

- Representació qualificada dels estats mitjançant regles com torns o vots ponderats.
- Tria indirecta de membres de les juntes i consells globals sobre la base de l'experiència i la independència.
- Mandats imperatius explícits de polítiques públiques.

- Consens polític construït a través de deliberacions, negociacions i acords gairebé unànimes.
- Rendició de comptes basada en els resultats i la conducta.

Com va succeir amb els experiments anteriors de democràcia directa local i de democràcia representativa estatal, la democràcia responsable global pot ser que no produeixi resultats òptims. Pot ser que es decebin algunes expectatives d'eficiència, especialment per problemes d'administració. Però així i tot, les institucions globals es poden considerar relativament democràtiques en el sentit que la seva formació i les seves regles es basen en tractats que han estat acceptats voluntàriament al nivell estatal. ■

■ Bibliografia

BURKE, Edmund. «Speech to the electors at Bristol at the conclusion of the poll». . *A Selected Works of Edmund Burke*, 4 vols. Indianapolis: Liberty Fund, 1999.

COLOMER, Josep M. *El gobierno mundial de los expertos*. Barcelona: Anagrama, 2014.

COLOMER, Josep M. «What a world assembly could look like». *A Research & Politics*, núm. 1, ps. 1-4, 2014.

EHLERMANN, Claus-Dieter i EHRING, Lothar. «Decision-making in the World Trade Organization. Is the consensus practice of the World Trade Organization adequate for making, revising and implementing rules on international trade?». *A Journal of International Economic Law*, vol. 8, núm. 1, ps. 51-75, 2005.

GRANT, Ruth W. i KEOHANE, Robert O. «Accountability and abuses of power in world politics». *A American Political Science Review*, vol. 99, núm. 1, ps. 29-43.

LAMDANY, Ruben i EDISON, Hali (eds.). *Independent evaluation at the IMF. The first decade*. Washington, DC: International Monetary Fund, 2012.

STONE, Randall W. *Controlling institutions. International organizations and the global economy*. Cambridge, MA: Cambridge University Press, 2011.

VAN HOUTVEN, Leo. *Governance of the IMF: Decision-making, institutional oversight, transparency, and accountability*. Washington, DC: International Monetary Fund, 2002.

VREELAND, James R. *The International Monetary Fund: Politics of Conditional Lending*. Nova York: Routledge, 2007.

WOLFRUM, Rudiger. (ed.). *The Max Planck encyclopedia of public international law*. 3 vol. Oxford: Oxford University Press, 2012.

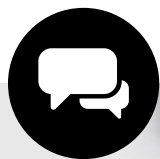
Yearbook of the Union of International Associations [en línia]. 2016. Disponible a: <www.uia.org/yearbook>.

ESTUDIS EUROPEUS

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

 Centre
Maurits
Coppieters

fòrum

Manuel Castells

“El món està buscant com combinar identitat,
sense la qual no es pot construir res,
i institucions polítiques representatives i obertes”

Una conversa amb Oriol Junqueras

Les característiques especials dels moments que estem vivint, ens porten a revisar els conceptes que fins ara semblaven inamovibles com la globalització i la democràcia, i més concretament, la crisi dels sistemes democràtics representatius. Si hi ha dues persones que ens poden ajudar en aquests temes són dos savis, el vicepresident de la Generalitat de Catalunya i president d'Esquerra Republicana, Oriol Junqueras (Barcelona, 1969); i el catedràtic i professor de Sociologia, Manuel Castells (Hellín, 1942), en una conversa que té lloc a principis de juny en un entorn inigualable com el mirador de la Torre de Collserola de Barcelona.

Neus Bonet > L'economista Daniel Rodrik diu que entre globalització econòmica, democràcia i sobirania nacional hi ha una tensió insalvable on es poden combinar dos d'aquests tres elements, però no tots tres alhora. Vostès creuen que existeix aquesta paradoxa?

Oriol Junqueras > D'entrada el primer element a citar és que en el segle XIX i en una part del segle XX vam descobrir que la democràcia en ella mateixa no era una eina suficient per garantir les condicions de vida dels ciutadans, per garantir un progrés sostingut des d'un punt de vista econòmic i social; i per tant, el món occidental, va desenvolupar al costat del concepte de democràcia —d'una democràcia estrictament representativa, estrictament política— un concepte molt potent, el concepte de l'estat del benestar: l'estat garant de la igualtat d'oportunitats. Aquestes dues eines són la culminació del pensament polític i social de la història d'occident, al menys fins al moment actual. Són dues eines que es van combinar de manera molt efectiva durant moltes dècades, però aquestes dues eines estan sotmeses a una crisi arran d'un procés de

globalització econòmica, cultural i comunicativa que desborden molt les capacitats de control dels vells estats i, per tant, ens trobem en una certa contradicció entre uns poders econòmics cada vegada més globals, més gegantins, i uns controls polítics que en comparació, cada vegada estan en una escala més reduïda. Per tant també, intuïnt tot això, hem intentat dotar-nos d'unes estructures supraestatals més grans, amb altres eines com ara la Unió Europea, amb qui hem intentat dotar-nos de l'instrumental necessari per controlar aquest procés de globalització econòmica. Això ho estem vivint amb moltes tensions, com resulta evident cada dia i en qualsevol procés electoral de qualsevol país d'Europa.

Manuel Castells > Coincideixo plenament amb aquesta anàlisi i, per tant, no ho tornaré a repetir, diré quelcom de complementari. En primer lloc, és clar que hi ha tensions entre els tres termes però no són insalvables. L'únic que vol dir és que cal desenvolupar nous processos institucionals que puguin articular el món on vivim. El que està passant és que no es dona aquesta articulació, per tant i ha dissociació; i la gran dissociació

Castells > La globalització és un projecte polític que ha estat iniciat i desenvolupat pels estats. Són ells que s'han globalitzat

no és que desaparegui l'estat nació, sinó que se separa l'estat de la nació. Això és molt més important perquè vol dir que l'estat s'ha integrat en gran part dins de les xarxes globals, mentre que la nació es replega per recuperar una certa legitimitat identitària però no pot funcionar políticament sinó s'articula d'una altra manera a través d'unes altres institucions. Creant el seu propi estat, recreant l'estat —això és el que han fet en un país com Bolívia on hi ha hagut una revolució i on s'ha establert una plurinacionalitat identitària, amb un estat que no és un estat nació, sinó un estat de les diferents nacions. Aquesta és una puntualització important. En la trilogia que vaig escriure fa anys sobre l'era de la informació¹ crec que vaig assenyalar que hi havia dos processos, que a la vegada eren complementaris i contradictoris: globalització i identitat. No és cert que cada vegada més ens dirigim a un món de xarxes globals; les persones, en sentir-se perdudes en un món de xarxes multidimensionals que no controlen i en el que alhora han perdut el principal instru-

ment que és l'estat que els representi, és quan construeixen identitats per no perdre's en els fluxos de la nova estructura social. I puntualitzant una cosa més, la globalització no és una força de la naturalesa, és la tecnologia qui l'ha feta possible; la globalització és un projecte polític que ha estat iniciat i desenvolupat pels estats. Són els estats que s'han globalitzat ells mateixos. Tot va començar amb [Margaret] Thatcher i [Ronald] Regan que varen dur a terme la liberalització, l'obertura de fronteres selectiva —no per a les persones, sí per al capital—, per a les multinacionals, amb enormes conseqüències econòmiques. I també ha estat possible gràcies a l'articulació tecnològica d'un món de xarxes que ha esdevingut la revolució més gran tecnològica de la història, però no determina, sinó que facilita el que han estat processos fonamentalment polítics. Primer van ser els grans estats occidentals, però després perden graus de llibertat en un món globalitzat, la resta d'estats s'hi han anat afegint en aquest procés, s'hi han hagut d'adaptar i novament s'ha produït una globalització dels estats independent de la voluntat, dels interessos i de la especificitat

cultural dels seus ciutadans. Aquest és el gran problema al qual s'uneix la crisi de legitimitat de la democràcia. Però en termes de globalització i d'identitat, el que ha passat és que entre els dos, l'estat i la nació, han deixat de ser estat nació: els estats s'han globalitzat i les nacions s'han replegat.

Oriol Junqueras > Una manera complementària d'analitzar-ho és recordant que el que anomenem estats nació —una nació construïa un estat i s'imposava a les nacions que tenia al seu voltant i n'intentava reduir la seva realitat nacional amb la seva identitat nacional a través de les estructures d'estat— podia resultar més o menys atractiu quan l'escala en la qual ens movíem era la d'una economia estatal. Llavors, aquell estat oferia un mercat més o menys garantit, més o menys tancat, més o menys protegit per tots els membres d'aquell estat. O aquell estat oferia per exemple un projecte lingüístic, cultural, que podia resultar més o menys atractiu, perquè la mida del món on es movia la majoria de la gent era com a màxim la mida d'aquell estat. Per tant, aquell estat era en ell mateix una mena de

¹ CASTELLS, Manuel. *La era de la informació: economia, sociedad y cultura*. Madrid: Alianza, 1997.

Junqueras > Hi ha una contradicció entre un poder econòmic cada cop més global i un control polític que és en una escala més reduïda

projecte de globalització de la realitat que tenia al seu entorn, ell sol oferia un mercat únic, un projecte cultural, un projecte educatiu, uns mecanismes de control social a través del servei militar obligatori, a través de l'escola obligatòria, etcètera; però quan aquest món ha canviat per raons tecnològiques i econòmiques que han fet possible el canvi, quan el món s'ha globalitzat realment, la funció que aquests estats tenien, ha decaigut i han perdut protagonisme, és a dir, ja no hi ha un mercat estatal, hi ha un mercat global, un mercat mundial. Per tant, l'estat garant d'aquell mercat que abans s'anomenava nacional, ha perdut funcions. El mateix passa amb les grans llengües de comunicació, passa amb el paper que juga l'anglès i que potser jugarà el xinès, o com a molt el castellà; però la resta de projectes lingüístics que abans podien semblar grans, ara, en comparació a la globalització de l'anglès semblen petits. Per tant, l'estat també perd funcions en aquest sentit com a creador d'un marc lingüísticocultural de referència, perquè els elements de referència lingüístics i culturals passen a ser globals a través de les grans plataformes de televisió o les grans plataformes que substitueixen cada vegada de forma més clara la televisió tal com l'havíem coneguda. Per tant, davant de l'ampliació de l'escala de referència, molts ciutadans perden interès en allò que l'estat representava fins aquell moment, o l'estat perd capacitat d'imposar-se respecte a aquells ciutadans, i aquests ciutadans busquen en aquest món cada vegada més global i obert aquells elements que els identifiquen amb una comunitat lingüística, cultural, econòmica, social i de projecte polític. I en aquesta realitat, trobem actituds molt diferents: des d'un projecte com el que s'està produint a Catalunya —un projecte d'integració, inclusiu i d'acollida

Junqueras > Una part de les forces progressistes ha dimitit dels seus compromisos, de la seva ideologia i ha acceptat el marc referencial creat per les forces més conservadores

de tanta gent que ve de fora— i que sembla molt contradictori amb el que està passant en altres estats del nostre entorn —el que està passant per exemple als Estats Units o en altres estats europeus.

Manuel Castells > El que passa és que els estats, per poder tenir un paper, si més no en termes de les elits polítiques i financeres que representen, s'han articulat formant una nova forma d'estat, que és «l'estat xarxa» que són estats que provenen de l'estat nació però que ja han perdut sobirania, que cedeixen sobirania a canvi de tenir més instrumentalització. Però fent això, eixamplen la distància de la relació amb els seus propis ciutadans. I això és el que ha passat a la Unió Europea, que és un «estat xarxa», una nova forma d'estat. Per poder tenir força de negociació amb els fluxos globals, han cedit sobirania, s'han constituït com un club d'estats, que és un nou estat, on la majoria de les lleis han de passar pel vistolau de Brussel·les. Però per fer això, la distància encara és més gran respecte a la representació perquè encara s'ha perdut més representativitat, per això la crisi de distància de la representació i la gestió ha augmen-

tat i hi ha una crisi encara més gran de l'estat nació clàssic i, per tant, dels ciutadans representats en la nació.

Neus Bonet > I això quines conseqüències té? Em refereixo als estats actuals. Fins a quin punt indica aquesta necessitat d'institucions supranacionals capaç de regular-ho?

Oriol Junqueras > El cas europeu és especialment interessant i que té un punt de paradoxal perquè en aquesta xarxa d'estats, i ara que tenim al professor Castells per comentar-ho, segurament la Unió Europea és l'únic projecte que en aparença ha volgut dotar-se d'un cert contingut social, de protecció en àmbits mediambientals, socials... Mentre que la resta d'estats que posen en comú alguns elements, cap d'ells ha tingut aquesta ambició. Això no ho veiem a Amèrica del Nord, ni a l'Àsia, ni a l'Àfrica, només ho veiem a Europa. Europa ha tingut aquesta ambició, potser petita, més discursiva que real; això la posa davant d'una contradicció més evident. Com que ha dit que volia ser un projecte social, un projecte pioner en l'àmbit de la recerca, de les universitats, en els mecanismes de protecció social, la garantia de la lliure circu-

lació de persones, i no passa enlloc més, això posa Europa davant la contradicció que malgrat dir tot això, és incapaç de fer-ho, no és capaç de garantir-ho amb suficients condicions. Això fa que els ciutadans cada vegada vegin més la contradicció entre el discurs —allò que suposadament es voldria— i el que realment passa. Així, els ciutadans se senten allunyats i abandonats per les seves institucions i busquen nous àmbits de referència.

Aquí hi ha una qüestió que ens inquieta a tots una mica; fa molts anys, quan tenia a l'Ernest Lluch de professor, ell deia que no hi ha cap exemple de creixement econòmic sostingut en el món que no estigui associat a un projecte polític democràtic. Ell afirmava a finals dels noranta que això, en els propers anys, pot canviar si la Xina és capaç de mantenir un creixement econòmic tan potent com el que sembla que té i és capaç de mantenir-lo de forma sostinguda; perquè això ens posarà per primera vegada davant la constatació de l'existència d'un model econòmic d'èxit, que no va associat a un model polític estrictament democràtic, i que farà trontollar algunes de les

Castells > Les persones, en sentir-se perdudes en un món de xarxes multidimensionals, és quan construeixen identitats per no perdre's en els fluxos de la nova estructura social

confiances en les quals ens sentim còmodes. Crec que això és el que està passant i el que ens inquieta a tots un mica.

Manuel Castells > Tornant a l'anàlisi que feies, vicepresident, de la qüestió de l'especificitat del projecte europeu: estat xarxa però amb un contingut social. Hi estic d'acord. Aquest és un dels punts dèbils de la construcció europea; perquè com tu molt bé explicaves, la cohesió en l'espai anomenat estat nacional era una cohesió d'una societat que es reconeixia en aquell estat. En el projecte europeu se'ls va oblidar una cosa: no hi ha identitat europea. A la gent no li molesta ser europea, però quan a la pràctica cal ser solidaris amb els altres europeus, això no funciona. Els alemanys no són solidaris amb els grecs, els grecs pensen —i amb raó— que els volen imposar una dictadura des del ministeri de Finances alemany. Recordem el gran director de l'Eurogrup financer, l'holandès socialista que va dir que no s'havia de deixar diners a segons quins països europeus perquè ens ho gastem tot en vi i en dones;² que

per cert, podria haver donat noms... Aquest és realment el taló d'Aquil·les de la Unió Europea. Per donar un exemple: jo he estudiat bastant el *Brexit*. En el *Brexit* no hi ha de cap manera ideologia imperial britànica. Vaig ser-hi durant la campanya i el tema central era el control de fronteres per a la immigració; però no per a la immigració que pensem del tercer món, sinó per a la immigració dels europeus de l'est, que va arribar al Regne Unit a centenars de milers i han acabat col·lapsant els serveis socials anglesos, el mercat de treball i l'habitatge. Com que no hi ha cap solidaritat en pensar que són com nosaltres, llavors la barrera identitària —que és una barrera que està a la base de la xenofòbia— es converteix en el gran problema de la Unió Europea, i per extensió, en el d'altres països europeus. No hi ha una identitat bàsica europea, no hi ha integració ciutadana en una identitat-projecte d'Europa. I no pot ser una identitat de cara al passat perquè la identitat del passat, com molt bé va escriure [Josep] Fontana consistia en matar-nos els uns als altres durant segles. Aquesta era la història comuna d'Europa, i en particular al segle XX.

2 Jeroen Dijsselbloem.

Junqueras > La UE és l'únic projecte que en aparença ha volgut dotar-se d'un cert contingut social i malgrat dir això és incapaç de garantir-ho amb suficients condicions

És important saber com reconstruir formes identitàries no xenòfobes, i és aquí quan tu tens raó, vicepresident, quan dius que la imatge de Catalunya —i és la realitat— és la d'una identitat oberta, i justament gens xenòfoba, i que dona lliçons a Espanya i al món respecte a l'actitud amb els refugiats. Crec que aquesta reconstrucció d'institucions polítiques a partir d'identitats que es construeixen a poc a poc és fonamental; perquè això és el que ha fallat en el projecte Europeu, perquè és un projecte de les elits, un projecte tecnocràtic, del qual el contingut mai va ser consultat als ciutadans, va passar tot pels parlaments nacionals controlats per la classe política d'uns i altres partits. Aquesta relació entre identitats i institucions és una relació fonamental que no s'ha resolt i que l'aportació modesta i fonamental de Catalunya a la pràctica, podria esdevenir una lliçó per al món, perquè el món està buscant com combinar identitat, sense la qual no es pot construir res, i institucions polítiques representatives i obertes.

Neus Bonet > Una qüestió, perquè ara, el professor Castells parlava del *Brexit* del Regne Unit o Trump als Es-

tats Units o Marine Le Pen a França, els quals exploten aquesta tensió entre globalització i sobirania nacional; la gent els vota amb l'esperança que se'ls solucionin els seus problemes domèstics quan, no obstant, estan connectats a problemes globals. Per què creuen que a les forces progressistes els costa tant d'imposar el seu relat?

Oriol Junqueras > Crec que en molts dels casos senzillament perquè han renunciat a defensar el seu relat, han dimitit del seu relat.

Manuel Castells > Exactament!

Oriol Junqueras > Celebro que estiguem d'acord! Hi ha una part d'aquestes forces anomenades progressistes, de les forces de la meitat esquerra del ventall polític que en molts casos han dimitit de les seves funcions, dels seus compromisos, de la seva ideologia i han acceptat com a propi el marc referencial creat per les forces més conservadores. Una de les particularitats que es produeixen a Catalunya i pot ajudar a explicar aquesta diferència de projecte nacional català, d'aquest projecte integrador, obert, inclusiu, que sent

Junqueras > Hi ha empreses que estan guanyant més que mai i tenim una part molt important de la població que o bé està a l'atur o en condicions laborals de poca retribució

l'orgull de la diversitat i que l'entén com un dels fonaments de la seva riquesa futura, —que hi ha un seguit de formacions polítiques que no han dimitit ni del seu discurs i, sobretot, dels seus objectius. Quan nosaltres, des de l'àmbit municipal, parlamentari o del govern reivindiquem aquesta diversitat com un valor; quan nosaltres diem que cal garantir que tots els nens a Catalunya tinguin l'opció d'alfabetitzar-se en la seva llengua materna, conscients de la multiplicitat de llengües maternes extraordinàries que hi ha en aquest moment a Catalunya, estem donant un senyal molt potent i molt diferencial respecte al que està passant al nostre entorn, i si em permeteu, a la resta del món. Aquí, totes les persones que viuen, que treballen al nostre país, que contribueixen amb el seu esforç fiscal, social i en el benestar col·lectiu, és evident que formen part d'aquesta comunitat política, cívica, social i ciutadana que desborda els conceptes tradicionals de nació. El plantejament que està fent Catalunya en aquests moments al voltant al seu dret a l'autodeterminació no és un concepte que es fonamenti en una concepció tradicional del concepte nacional, sinó en un concepte molt

modern i molt innovador de què és una comunitat política, d'origens molt diversos, i amb realitats lingüísticoculturals molt diverses, que cerquen elements en comú com la llengua, però que posen en valor la diversitat interna.

Manuel Castells > Un exemple per il·lustrar aquest punt fonamental que assenyala el vicepresident de l'abandonament dels interessos de les classes populars, d'amplis sectors de la població per part de representants polítics, acceptant el marc de la globalització sense negociació: Anglaterra. El *Brexit* sembla que era el gran triomf dels conservadors sobre bases identitàries reaccionàries; i de sobte, sorgeix en [Jermy] Corbyn. El socialdemòcrata de veritat, vilipendiat per tothom, perquè... Horror! Vol fer nacionalitzacions! Vol facilitar l'accés lliure i gratuït a les universitats! Un programa gens revolucionari, però socialdemòcrata clàssic en els nous temps de la globalització. En ple triomf conservador, el partit laborista ha obtingut el millor resultat de fa molts anys amb un líder socialdemòcrata d'esquerres, i que no tan sols ha fet perdre la majoria als conservadors, sinó que ha gene-

rat un moviment d'entusiasme entre els joves i la classe obrera que havia votat pel *Brexit*. Per cert, ell no està en contra del *Brexit* perquè ja s'ha vist com ha calat dins dels sectors populars, ell ho qüestiona dient: «un *Brexit* per a què? Perquè Anglaterra tingui més competitivitat comercial? O és un *Brexit* per tornar a ocupar-se dels problemes socials de l'estat del benestar que havien estat abandonats?» Crec que aquest és un exemple molt important per veure que el que ha passat és un doble abandonament tant per part de la dreta com de l'esquerra dels interessos de les classes treballadores i dels joves.

Als Estats Units, Trump no és el partit republicà. És un moviment que no vull anomenar populista perquè no hi crec en el concepte del populisme que s'utilitza com a pejoratiu, que fa referència a «la gent els vota quan haurien de votar-nos a nosaltres». Trump ha estat un moviment reaccionari, nacionalista, que pretén establir una legitimitat dels grups econòmics més potents sobre bases nacionalistes perquè les bases globalitzadores se'ls havien esgotat. D'aquí que sigui un multimilionari qui ho estigui duent a terme. Però això

Castells > En termes de globalització i d'identitat, el que ha passat és que entre els dos, l'estat i la nació, han deixat de ser estat nació: els estats s'han globalitzat i les nacions s'han replegat

només ho pot fer perquè els demòcrates havien abandonat la classe treballadora. Hi ha estudis molt importants que assenyalen quelcom terrible: el gran problema social dels Estats Units en aquest moment és l'epidèmia de drogues opiàcies pel qual es van registrar 35.000 morts per sobredosi l'any passat, més que les ocasionades per cocaïna, heroïna i amfetamina juntes, i més que les d'accident de trànsit. Aquesta epidèmia està concentrada en uns sectors: la classe obrera blanca colpejada per la desindustrialització en els estats de l'oest mitjà. És allà on va guanyar Trump. No dic que sigui pels drogoaddictes que votessin Trump, però la desesperació té dues expressions: la drogoaddicció massiva de nou tipus, amb recepta mèdica, i l'altra, el vot a Trump com a reacció en contra dels demòcrates. Potser ha estat un moment puntual de demagògia? De cap manera. En les últimes setmanes hi ha hagut quatre eleccions parcials als Estats Units, i en totes elles els demòcrates varen jugar la carta «antiTrump»: van perdre les quatre. No perquè la gent estigui en contra de Trump: la gent està en contra del partit demòcrata perquè va abandonar els interessos dels

sectors populars dels Estats Units per jugar a fons al neoliberalisme i a la globalització; tal com va fer el PSOE a Espanya, igual com els partits de dreta i centre-dreta, els qui més Ciutadans i també Convergència i el Partit Popular. Hi ha hagut un buit de representació política d'interessos ciutadans en els problemes creats per la globalització —tant per les dretes com per les esquerres; i és fonamental remarcar-ho perquè és la base de la crisi de legitimitat en termes socials. Després hi ha una altra crisi de legitimitat de caire polític que és la forma de funcionar de la política, però la relació entre canvi social i crisi de legitimitat ve efectivament de l'abandó dels interessos nacionals i locals en funció dels interessos globals.

Neus Bonet > Per tant, cal un nou contracte social entre els ciutadans i els líders? Per on caldria anar per recuperar la confiança perduda?

Oriol Junqueras > Segur! Jo vull apuntar en la línia que assenyalava el professor Castells molt encertadament i per poder donar resposta a la teva pregunta vull oferir una sèrie de dades i de referències...

Manuel Castells > Per fi un polític que parla de dades analíticament! És que no és un polític...

Oriol Junqueras > Recordeu que tenim la borsa dels Estats Units i la borsa d'arreu del món en màxims històrics. Encara estem vivint els efectes d'una crisi gravíssima, potser la més greu des dels anys 30, i associat amb això tenim totes les borses del món i especialment la nord-americana, en màxims històrics de fa bastants anys. La gent de bona fe es pregunta com pot ser que tinguem la borsa en màxims històrics si vivim una crisi tan profunda, deu ser perquè hi ha alguna contradicció misteriosa entre la borsa i la realitat.

Manuel Castells > La borsa o la vida!

Oriol Junqueras > Analitzem-ho doncs: la borsa està en màxims històrics perquè el que fa és valorar la cotització de les grans empreses que són les que cotitzen en borsa, i tenim els beneficis industrials de les grans empreses en màxims històrics; per tant, si les grans empreses assoleixen el màxim del benefici de la història, la seva cotització bor-

Junqueras > Hi ha gent que se sent abandonada perquè veuen que el món canvia de forma molt favorable per a alguns i que ho fa de manera molt desfavorable per a ells

sària reflecteix aquesta realitat i d'aquí els seus màxims històrics. La següent pregunta és: com és possible que enmig d'una crisi tan profunda tinguem les grans empreses amb els seus beneficis en màxims històrics. Doncs és lògic, perquè tenim el preu de l'energia —excepte en el cas espanyol, i el de Catalunya en particular, on paguem la factura elèctrica més cara del continent— molt barat, tenim moltes de les tecnologies que s'incorporen al mercat que abarateixen costos productius, tenim més oferta monetària de la que hi hagi hagut en qualsevol altre moment de la història i, per tant, l'accés al mercat financer és molt més barat. Per tant, les empreses es beneficien d'una energia barata, d'una tecnologia en transformació que abarateix els seus costos, d'un accés als mercats financers suposadament més barat i d'uns costos laborals molt continguts, i en el cas dels Estats Units, disminuïts. Per tant, és lògic que la borsa estigui en màxims històrics perquè els beneficis industrials estan a màxims històrics, i és lògic que aquests estiguin en màxims històrics perquè tenim el preu de l'energia, del diner i els costos laborals ensorrats.

El que està passant és que hi ha una contradicció molt evident en la distribució de la renda. La renda s'està distribuint de manera molt desigual, hi ha empreses que estan guanyant més que mai i tenim una part molt important de la població, que o bé està a l'atur, o en condicions laborals de poca retribució —per primera vegada en molts anys tenim treballadors que no poden sortir de la pobresa malgrat treballar— per tant, aquí hi ha una contradicció en els mecanismes primaris de la distribució de la renda que és la relació entre beneficis i salaris, però també en els mecanismes secundaris de la distribució de la renda que és tot allò que passa després dels impostos. Clar que hi ha gent que se sent abandonada, perquè veuen que el món canvia de forma molt favorable per a alguns i que ho fa de manera molt desfavorable per a ells. No és la primera vegada que ens trobem davant de fenòmens d'aquest tipus; durant la primera revolució industrial vam veure concentracions extraordinàries de la riquesa que tampoc no s'havien vist mai.

Manuel Castells > Però ara és molt més gran. Moltíssim més.

Oriol Junqueras > També hi ha gent que se sent abandonada perquè objectivament ha estat abandonada. Aquesta contradicció també explica que hi hagi una part de la població de molts països occidentals que busqui alternatives polítiques que creuen més o menys noves, que de fet, segurament de noves no en tenen res.

Manuel Castells > De totes maneres, vicepresident, esperava la resposta a la pregunta de com s'arregla això? Perquè estic totalment d'acord amb l'anàlisi, inclús hi afegiria una cosa més: en aquest mecanisme hi ha la famosa contradicció econòmica de la sobre acumulació de [Karl] Marx i desenvolupada per Rosa Luxemburg; que amb el que s'ha dit fins ara, qui és qui compra els productes? És allà on juga la globalització. S'ha creat un mercat mundial on l'ascens de la Xina, la Índia, Indonèsia, Brasil, on l'acumulació juga a escala mundial i, per tant, pots deprimir els salaris als Estats Units o a Europa, i exportar. Això és el que està passant a Catalunya on la gran part de les empreses catalanes sobreviuen gràcies a l'exportació, perquè si haguessin de vendre a Catalunya les condicions no són les mateixes i a Espanya encara

pitjor. És un canvi que permet aquest model que teòricament s'autodestruïx per aturar la relació entre acumulació i la realització del que s'acumula, però en aquest moment, en el mercat mundial, es pot organitzar la conversa. Per tant, les raons i els processos de restablir aquesta relació són socials i polítics més que econòmics.

Oriol Junqueras > Hi estic d'acord; és per això que ens cal aquest nou contracte social que garanteixi una distribució més equitativa, justa i eficaç de la renda, tant per mecanismes primaris com pels secundaris.

Manuel Castells > O sigui, l'estat del benestar.

Oriol Junqueras > Ens cal més estat del benestar; un estat del benestar en què els seus beneficis tendeixin a globalitzar-se, perquè és l'única manera de compensar la globalització econòmica, industrial i financera. Un exemple molt pedagògic és quan en els anys 80, com a conseqüència de la crisi del petroli, la indústria automobilística nord-americana vivia un moment de dificultat —de fet ara, estem en la culminació d'aquelles dificultats d'aleshores. Aquella indústria automobilística que veia com entraven productes japonesos —als anys 80 el Japó estava en plena expansió econòmica— en el mercat nord-americà. Els grans sindicats metal·lúrgics nord-americans que en aquell moment eren molt potents, es van plantejar algun tipus de mesura per protegir la producció nord-americana respecte als productes japonesos; els primers plantejaments que es van fer eren de caràcter molt clàssic: fer una vaga per obligar al govern de Ronald Reagan a establir algun mecanisme d'aranzel o quota d'importació que posés un límit a

Castells > El terme populisme s'utilitza com un terme pejoratiu per referir-se a tots aquells partits o moviments que no passen pel tub de les institucions i partits que existeixen avui en dia

l'entrada de productes japonesos. Després van decidir una altra cosa: pressionar al govern dels Estats Units perquè aquest pressionés al del Japó, perquè el govern japonès millorés les condicions laborals —el número de dies de vacances, salaris i protecció social dels treballadors japonesos. El resultat és que els treballadors nord-americans van aconseguir més protecció pel seu mercat i la seva producció sense perjudicar els treballadors japonesos sinó contribuint en la millora de les seves condicions de vida.

Per tant, tenim un model d'estat del benestar que hauria de tendir a globalitzar-se, i en això, la Unió Europea —nosaltres ho hem defensat durant molt de temps— té algunes eines importants, per exemple: els acords comercials privilegiats que la Unió Europea signa amb altres estats, resulten molt interessants per aquests estats tercers perquè la Unió Europea continua essent el principal mercat consumidor del món i per això qualsevol país que exporti a la Unió Europea hi està altament interessat.

Què podria fer la Unió Europea?

Utilitzar aquesta eina per millorar les condicions salarials, sanitàries, mediambientals d'aquests països tercers. Això la Unió Europea ho pot fer ella sola. I crec que ho ha de fer més perquè ho ha fet molt poc, perquè en el fons, si no ho fa, es perjudica a ella mateixa. L'ideal seria que no només ho fes Europa, sinó que també ho fessin els Estats Units, el Japó i les economies més madures perquè seria un element de transformació d'una realitat que ha de ser transformada a nivell local però també a nivell global; per tant, el nou contracte social ha de garantir una millor distribució i més efectiva de la renda dins aquestes economies que presenten aquestes contradiccions que apuntàvem abans, i que també tendeixi a globalitzar-se, perquè serà la millor garantia de futur.

Neus Bonet > El doctor Castells ara deia que aquest paper que ha de jugar Europa, ni Trump ni Putin actuen per interessos alineats amb la pau, l'estabilitat o amb el bé comú, són altres interessos, llavors, per més que Europa hi vulgui competir...

Oriol Junqueras > Això obliga a Europa a assumir una responsabi-

Junqueras > Cal un nou contracte social que garanteixi una distribució més equitativa, justa i eficaç de la renda, tant per mecanismes primaris com secundaris

litat nova, o la que hauria d'haver assumit, que no sempre ha estat així i ho ha fet més en solitari del que es voldria. Hem sentit declaracions de la cancellera [Angela] Merkel dient que Europa ha d'aprendre a defensar els interessos globals i mundials en solitari, perquè alguns dels nostres socis i aliats han dimitit d'aquesta funció, referint-se a la tensa relació que hi ha entre els Estats Units i Alemanya, més concretament entre el president Trump i la pròpia cancellera Merkel. Si Europa no assumeix aquestes responsabilitats es perjudica a ella mateixa, encara que el fet d'assumir-les, amb tota certesa sigui més difícil del que ho seria si tingués col·laboració internacional.

Manuel Castells > Aquí és on jo difereixo en el sentit que sí, és cert que seria ideal, però Europa no pot assumir res perquè està més dèbil que mai. Europa està a punt de trencar-se. Aquest és el projecte d'investigació que he dut a terme durant quatre anys sobre diferents països europeus i els resultats són aquests: en aquests moments el Regne Unit ja és fora i no torna. Ara la qüestió és veure com quedarà el Brexit, com a *hard-Brexit* o *soft-Brexit*.

Crobyn advoca pel *soft-Brexit* i probablement guanyarà les properes eleccions. Segon, França: «Macron, el salvador». És el nom d'un article que vaig escriure fa unes setmanes, «El salvador d'Europa». El salvador d'Europa va guanyar la primera volta de les eleccions presidencials amb l'equivalent del 17% dels vots de la població. En termes de vot electoral, els partits que estaven en contra de la Unió Europea van representar el 49,7%. La gran victòria dels partits proMacron a les legislatives a França, representava el 15% de la població degut a una abstenció massiva. Per això no hi ha legitimitat a França per seguir liderant Europa; tornem una altra vegada al mateix, lidera Europa però s'oblida de França. Merkel ho té una mica millor perquè els socialdemòcrates alemanys es van suïcidat fa temps, baixen vots a cada elecció però encara s'aguanten al govern. Als països escandinaus impera l'extrema dreta excepte a Suècia —on també ha pujat molt—, però la idea d'un país com Finlàndia amb un partit xenòfob al govern, a Dinamarca amb un suport xenòfob majoritari al parlament i un govern xenòfob a Noruega... respecte a la idea que tots teníem de la social-

democràcia escandinava, això era impensable. El corrent cap a l'extrema dreta nacionalista s'està produint a tot Europa. A Espanya tenim sort perquè com l'extrema dreta està dins del PP i es nota menys, i com que el PP està lligat a les elits financeres, allà es desdibuixen més els sentiments antieuropeistes. A la resta d'Europa, a Itàlia, el Movimento Cinque Stelle és ambigu en moltes coses, però on no hi ha ambigüitat és quan té clar que volen sortir d'Europa i de l'Euro; i és el segon partit d'Itàlia i molt probablement guanyarà les properes eleccions segons els actuals sondejos. Europa en aquest moment està lluitant per la seva supervivència, i governs com el polonès o l'hongarès són directament contradictoris als valors europeus, són governs nacionalistes extrems negadors de drets humans. Aquesta Europa, estimat vicepresident, no està en condicions de fer més coses si no se salva primer. Estem en el moment més baix de la història pel que fa al projecte europeu.

Oriol Junqueras > Hi estic d'acord i, acceptant tots aquests condicionants i limitacions, o Europa és capaç de construir un discurs que justifiqui

Castells > El que ha passat és un doble abandonament tant per part de la dreta com de l'esquerra dels interessos de les classes treballadores i dels joves

l'existència del projecte i, per tant, és capaç d'encomanar certa dosi d'esperança, d'ambició, d'il·lusió, de responsabilitat dels seus ciutadans, o llavors sí que no se'n sortirà. Si el projecte està sotmès a moltes tensions i moltes febleses, l'única manera de superar-ho, no només passa per millorar la pura gestió dels recursos limitats que en aquests moments té, sinó la construcció d'un discurs que la justifiqui davant del món i d'ella mateixa. Una altra cosa és si en té ganes, pot fer-ho o si els seus representants en aquests moments tenen ganes de fer-ho; però el que vivim a Barcelona i a Catalunya és un intent de construir aquest discurs alternatiu, ambició i obert, i també en aquest sentit, l'actitud social a Barcelona en les grans manifestacions, primer en contra de la guerra, ara a favor de l'obertura de fronteres per l'acollida de refugiats, expressen una mica aquesta voluntat i necessitat de construir un discurs alternatiu. Barcelona, i Catalunya amb ella, degut al seu pes demogràfic i per la seva potència cultural i intel·lectual que la fa característica per ser una ciutat d'acollida —i que no és la primera vegada en la història que ho és—, construeix aquest discurs, del qual tots nosaltres ens en sentim

orgullosos i si els ciutadans així ho desitgen, el volem liderar.

Manuel Castells > M'agradaria aprofitar la conjuntura per preguntar-te quelcom que jo no penso, però hi ha una actitud general, no sols a Espanya sinó que també a Europa que es refereix a que els catalans tenen un projecte identitari obert al món que el comencen per voler separar-se de l'Estat espanyol. El seu discurs resulta una mica contradictori quan es volen obrir al món creant un estat propi tancat. Alerta! Jo no ho penso, però m'agradaria sentir-te com ho comentes.

Oriol Junqueras > L'explicació al que exposes és que per tenir un paper protagonista en un món obert necessitem disposar de les millors eines actuals, i aquestes són les eines d'un estat; i com que l'Estat espanyol aquest paper no el vol jugar, hi ha molta gent a Catalunya que per diverses raons, vol disposar d'aquestes eines. El nostre objectiu és que a tothom li vagi el millor possible. El nostre és un projecte que desitja que a Espanya li vagi bé perquè amb Espanya hi tenim moltes relacions i vincles de tot tipus, econòmics,

socials, culturals, lingüístics, familiars; nosaltres volem que a tothom li vagi bé i en particular, a aquells que tenim prop nostre. La nostra aspiració, ben legítima d'altra banda, és que tothom ens desitgi a nosaltres el mateix, que disposem de les millors eines i que ens vagi el millor possible; i jo penso que aquest és un discurs que acabarà tenint acceptació, que crec que en gran mesura ja ho ha fet en la societat catalana, però crec que també tindrà acceptació dins de la societat espanyola, perquè quan veus el comportament diferencial que es reflecteix en les enquestes entre les generacions més joves i les més grans per exemple respecte a Catalunya, cada vegada és més evident que les generacions més joves de forma majoritària a Espanya, estan a favor d'un referèndum a Catalunya o que Catalunya pugui exercir el dret a l'autodeterminació. Tots plegats estem contribuint a canviar el món modestament, de forma més intensa a casa nostra, a Catalunya, també en el nostre entorn proper, però espero que el projecte que representa Catalunya en aquests moments i que volem construir en benefici de tots, sigui un projecte ben útil al conjunt del món.

Junqueras > Ens cal un estat del benestar en què els seus beneficis tendeixin a globalitzar-se. És l'única manera de compensar la globalització econòmica, industrial i financera

Neus Bonet > Abans el doctor Castells parlava de populismes i els volia preguntar si el fenomen dels nous populismes es relaciona més directament amb la crisi, com ara ens hi referíem, amb els símptomes d'esgotament de vells models de democràcia, o més aviat els hauríem de vincular a les noves formes de comunicació o autocomunicació de masses com explica el professor Castells?

Manuel Castells > Primer, insisteixo, en termes estrictament analítics, la forma com s'usa el populisme ara no és un concepte —ens hi podríem haver referit en altres moments a l'Amèrica Llatina o inclús en la història europea— però en aquest moment s'utilitza populisme com un terme pejoratiu per referir-se a tots aquells partits o moviments que no passen pel tub de les institucions i partits que existeixen avui dia. Per tant, s'hi barregen coses com Trump, *Brexit*, Le Pen amb coses com Podemos, Syriza, el Movimento Cinque Stelle a Itàlia, o les revolucions nacionals a l'Amèrica Llatina. Primer, aquí hi ha una qüestió ideològica, molt ben plantejada per vostè i és la següent: aquestes diferents reacci-

ons, amb ideologies i classes socials diferents al sistema polític existent, tenen causes comunes o no? Jo crec que sí que en tenen, a dos nivells: han nascut sobretot a Europa, —però també als Estats Units— entorn a la crisi econòmica, per tant no hi ha hagut un esgotament del model capitalista sinó una revelació de la iniquitat fonamental del model actual capitalista global financer, que no és el mateix capitalisme d'abans, que efectivament ha incrementat les distàncies socials, sobretot cada vegada que hi ha una crisi; i amb la volatilitat del sistema financer hi ha crisis. La solució sistemàtica és ajudar a les institucions financeres i prendre els diners dels contribuents per sufragar aquestes entitats, amb la idea que són massa grans perquè entrin en fallida. Això ha estat quelcom que ha quedat de manifest en tots els països i ha culminat amb la frase «no ens representen». Els governs funcionen per mantenir el capitalisme financer malgrat la ineficiència i volatilitat d'aquest capitalisme que durant la tardor del 2008 va fer fallida. Va fer tal fallida que l'empresa d'assegurances més gran, AIG, que assegura a més del 70% dels bancs del món, va fer fallida. Què va fer el govern

Castells > La relació entre canvi social i crisi de legitimitat ve de l'abandó dels interessos nacionals i locals en funció dels interessos globals

dels Estats Units? Nacionalitzar-la. Bé, nacionalitzar-la de manera capitalista, és a dir, comprant el 80% de les accions; s'hagués pogut produir un *crac* financer total, però l'estat la va salvar. Això per una part. D'altra banda, hi ha la crisi de legitimitat política pròpiament dita que ja s'està gestant de fa bastants anys i que s'accentua amb la iniquitat amb la que es gestiona la crisi econòmica. No per la crisi econòmica, sinó per les polítiques que s'apliquen per sortir d'aquesta crisi. La meua opinió és que aquesta crisi està lligada per una banda al model de partits, que és un model absolutament no democràtic en què es consulta als militants de tant en tant però sempre sota el control de l'aparell del partit; i també es tracta d'una crisi del model polític on la democràcia es limita a eleccions cada quatre anys, controlades per un sistema electoral no representatiu, pels diners i els mitjans de comunicació, qui al mateix temps estan controlats pels diners i per l'estat. En aquestes condicions, i amb la pregunta que vostè plantejava sobre com i si es relacionen amb les noves formes de comunicació: absolutament. Què vol dir «autocomunicació» de masses? Que

els ciutadans ara tenen formes per comunicar-se entre ells i al món que no estan controlades directament pel poder polític i econòmic. Quan hi ha una crisi de legitimitat, tant en el camp econòmic com en el polític, la capacitat d'autodebat, d'organització i mobilització a través de tots aquests mitjans que abans no existien incrementa extraordinàriament el poder autònom dels ciutadans en relació al poder dels aparells.

Neus Bonet > En plataformes privades, no? Com Google o Facebook que obren i tanquen l'aixeta en funció de si...

Manuel Castells > No, no, no poden obrir i tancar com els plagui perquè precisament venen llibertat de comunicació. Si tanquen aquest negoci, una altra empresa els pren el lloc.

Neus Bonet > Ho deia en el sentit —d'obrir o tancar l'aixeta— que hi hagi o no un debat en un moment determinat.

Manuel Castells > No, no, ni Facebook ni Google han censurat la llibertat d'expressió. Per què? Per una raó molt senzilla: les barreres d'entrada

econòmica al món de la comunicació per internet són baixíssimes. Uns estudiants meus amb 40 mil dòlars munten una xarxa de comunicació —de fet, molts activistes estan muntant xarxes de comunicació. La xarxa més utilitzada avui dia és Telegram i la van organitzar quatre *hackers* russos que es van haver d'exiliar. Ara comença a ser una empresa important amb més de 250 milions d'usuaris. Una cosa fonamental és la comunicació per internet, pel món i sobretot pels joves. És la llibertat de poder dir i fer el que es vulgui, que si es talla, es construeix una altra xarxa en paral·lel; l'exemple històric més interessant és quan fa quinze anys una de les xarxes més importants era AOL, propietat de [Rupert] Murdoch. Murdoch va intentar que AOL censurés i orientés els continguts. Va desaparèixer. Ningú se'n recorda d'AOL, que ara està lligada al grup que controla Amazon. La venda de productes de les companyies d'internet es basa en permetre la comunicació lliure. A canvi de què? Ni tals sols de diners, sinó a canvi de les nostres dades. Ells venen llibertat de comunicació i nosaltres els paguem amb les nostres dades. Aquest és el negoci de Google: el 91% dels ingressos de

Junqueras > O Europa és capaç d'encomanar certa dosi d'esperança, d'ambició, d'il·lusió, de responsabilitat dels seus ciutadans o llavors sí que no se'n sortirà

Google venen de la publicitat indirecta que es permet quan nosaltres els entreguem les nostres dades. No els entregarem les nostres dades si no podem fer el que ens plagui. Està clar que ells controlen, utilitzen, és aquest precisament el seu rol, però mai censurant, perquè és l'únic que els podria fer perdre el mercat.

Neus Bonet > I amb aquest dibuix que fa el doctor Castells, com ho poden gestionar els governs atenent l'interès públic?

Oriol Junqueras > El dibuix que ha fet el doctor Castells és molt ampli, ambiciós i molt profund. Voldria fer una reflexió prèvia. En la primera revolució industrial, en la segona revolució industrial i actualment el que vàrem experimentar és un canvi tecnològic molt ràpid que canvia les condicions de producció, que beneficia alguns grups i n'empobreix d'altres, o com a mínim genera la sensació d'un empobriment relatiu. Això crea unes tensions socials profundes. El sistema, primer, sempre tendeix a protegir-se i a garantir la continuïtat institucional davant d'aquest canvi econòmic i social; i, finalment, no se'n surt. Per això es

produeix una transformació social i comunicativa, després de la primera revolució industrial, amb l'esclat de la premsa escrita. Amb la segona revolució industrial, arriben altres innovacions de la mà de l'electricitat com la ràdio i la televisió. Ara és el torn d'internet i de les plataformes que subministren continguts audiovisuals que ja no són de caràcter televisiu. Davant de tot això, la pauta sempre és la mateixa: canvi tecnològic, la transformació en el model productiu, el canvi en els mecanismes de distribució de la renda, la tensió social i econòmica que això produeix, l'intent de l'estat de protegir-se i el seu fracàs en l'intent de dur-ho a cap. Què és el que hem de fer nosaltres des de les institucions públiques? Hem de ser conscients d'aquesta experiència i intentar aprendre d'allò que hem viscut per no repetir els mateixos errors, no tancar-nos en la protecció dels interessos d'uns pocs davant la realitat canviant i dels interessos d'uns molts, i adoptar un cert paper, amb tota la modèstia que calgui i tota la responsabilitat que pertogui, de col·laborar a aquest procés de canvi. Necessitem unes institucions públiques que siguin capaces d'intuir

aquesta transformació a partir de l'experiència i tenir un paper de col·laboració amb aquesta realitat social, amb aquestes xarxes de comunicació cada vegada més obertes, perquè és la manera de generar aquesta sintonia entre les forces de canvi i de transformació en positiu, i el paper de les institucions públiques.

Manuel Castells > Vicepresident, la qüestió és que l'estat, per fer això, ha d'entendre mínimament la realitat sobre la que intenta actuar, i en la majoria dels casos no s'entén el que està passant. He estat en moltes comissions polítiques de la Unió Europea, múltiples debats de govern per debatre què cal fer amb internet i la primera pregunta sempre és la mateixa: com podem controlar internet? La meua resposta és: no es pot. I allí s'acaba la meua participació en el debat.

Oriol Junqueras > Bé, no s'hauria de controlar!

Manuel Castells > Sí, però això és una opció personal, política i ideològica. Jo crec que no s'ha de fer. Però primer, si no es pot, la millor

Castells > Europa està lluitant per la seva supervivència. Estem en el moment més baix de la història pel que fa al projecte Europeu

opció és adaptar-s'hi. Ara bé, controlar és diferent a vigilar i sancionar. El que no es pot fer és controlar la difusió del missatge a internet, però es pot identificar al missatger i sancionar-lo; és el que fan el xinesos. Hi ha molts missatges que circulen per internet a la Xina i que les autoritats intenten censurar, però és impossible; llavors rastregen el missatger i d'aquí que n'hi hagi centenars a les presons. Per això, si ets el missatger, tens un problema; però si ets el missatge és igual, el missatge viu eternament. Sí que es pot regular internet si es poden dur a terme identificacions: el missatge d'un grup nazi que incita a l'odi. Es pot detectar i es pot aplicar la llei tal com està; els missatges sexistes a internet es poden detectar i saber qui els escriu, no cal controlar internet —principalment perquè no es pot—, n'hi ha prou amb identificar i sancionar d'acord amb la llei que estipula el que està prohibit.

Les pràctiques d'Amazon, Google, entre d'altres, es poden identificar com a pràctiques monopolístiques; i com que les empreses són clarament identificables, són entitats jurídiques i financeres, poden ser multades i

sancionades tal com va passar amb Apple a Irlanda. Cal diferenciar entre el que volen els governs —a qui els encantaria que no hi hagués un espai lliure i autònom, perquè és la primera vegada que hi ha un espai lliure i autònom de comunicació fora de la voluntat dels governs; això, als governs, els aterreix— i polítics meravellosos com tu, a qui no els fa por perquè tens uns altres valors. Però als governs i als estats en general els resulta la seva gran contradicció, perquè el poder sempre ha tingut la base en el control de la comunicació i de la informació, i quan s'escapa aquest control, cal entrar a jugar dins la societat. La qüestió és entrar en aquestes mateixes xarxes amb idees, projectes, debats, cal jugar-hi. No es pot partir de «jo sóc el ministre», s'ha de partir de «jo sóc un internauta».

Encara hi ha una cosa més greu, lligat amb els antics debats sobre internet, que la guerra cada vegada es desplaça més cap a internet, el que anomenem els ciberatacs. Els ciberatacs i els contraatacs que utilitzen tots els estats del món com instruments de guerra, cadascú amb els seus mitjans, són una forma dev-

astadora de guerra moderna, no tan sols per intervenir en les eleccions d'altres països, sinó per provocar actes directament terroristes. És a dir, tallar el tràfic aeri, o tallar l'electricitat de les principals instal·lacions d'un país; d'això se'n diu terrorisme: deixar sense electricitat tot un dia sencer en un hospital on s'hi duen a terme intervencions quirúrgiques és matar la gent. Aquestes són qüestions que sí que canvien la naturalesa del poder, i que farà que tots els estats —i quan Catalunya tingui el seu estat també—, hauran de reclutar gent jove —em sap greu vicepresident perquè tu ja no hi entraries en aquest grup, serien més aviat els teus fills i els teus néts—. Calen milícies voluntàries amb la capacitat per intervenir en aquestes guerres que ja s'han desfermat i que avui dia són privilegi dels serveis secrets, on hi estan lluitant xarxes de milers de *hackers* —que en realitat són els bons; els *crackers* són els qui fan coses dolentes. D'aquí se'n deriva una qüestió que fins ara romania amagada que s'ha començat a aclarir, i és que sempre es culpava als russos. Bé, són els russos però també són els americans, els anglesos també ho fan, és una guerra multidireccional.

Oriol Junqueras > Aquesta és una reflexió especialment significativa en un any com aquest. Un any que s'ha definit com el de la supremacia quàntica, és a dir, l'any en què per primera vegada tindrem un ordinador quàntic que serà capaç de fer més càlculs i més de pressa que el més potent dels supercomputadors tradicionals. Estem davant d'un nou salt tecnològic que en aquests moments és molt difícil d'imaginar quines conseqüències exactes tindrà, però intuïm que serà molt més potent, ràpid, que tindrà unes conseqüències molt més rellevants que tot el que hem viscut fins ara en el canvi tecnològic a internet i que ens posarà davant d'unes tecnologies, per una banda, molt potents a l'hora de descriptar, per tant, de poder fer caure tots els mecanismes de seguretat informàtica que hi ha ara al món; i d'altra banda, que no seran interceptables, perquè només amb l'intent d'interceptar-les, es canvia la condició del missatge i evidencia que ha estat interceptat. Això està a punt de passar.

Manuel Castells > Aquest és un excel·lent anàlisi del qual quasi bé ningú en parla.

Neus Bonet > I això, com pot afectar a la interrelació social? Vostè, senyor Junqueras, deia: «les conseqüències no es poden mesurar encara» en l'emergència de noves formes d'identitat? O com aquestes, atorguen identitats a nous protagonistes.

Oriol Junqueras > Ho anirem veient sobre la marxa. La tecnologia, en la mesura en la que es democratitza, és a dir, que arriba a les mans de molta gent, esdevé una eina de l'acció democràtica d'aquesta gent i, per tant, esdevé una eina de transformació social.

Junqueras > La tecnologia, en la mesura en què es democratitza, és a dir, que arriba a les mans de molta gent, esdevé una eina de transformació social

Manuel Castells > Hi ha una frase important d'un dels grans historiadors, Melvin Kranzberg, que diu: «la tecnologia no és bona, ni dolenta, ni tampoc és neutra», perquè efectivament, té conseqüències enormes. El que deies abans és la base tecnològica que lliga amb l'anomenat «internet de les coses». És tan senzill com que totes les màquines es connecten entre elles; d'aquí totes les pel·lícules de ciència-ficció on les màquines ja prescindeixen dels éssers humans per funcionar: encara no s'ha detectat que tinguin intel·ligència col·lectiva per decidir, però el cert és que poden funcionar sense la supervisió humana.

Oriol Junqueras > I aprenen, i cada vegada en saben més. Amb les vistes tan maques als nostres peus que avui tenim d'aquesta meravellosa ciutat, és fàcil d'identificar el Port Vell on hi ha un dels quatre *hubs* tecnològics més importants de tot Europa, concentrat en un sol edifici. Com és possible que un espai tan reduït sigui capaç d'albergar un potencial de transformació tan enorme? O just a l'altre extrem de la ciutat, hi veiem Castelldefels i el campus de la UPC: allà hi ha un centre tan potent com

l'ICFO, que amb molta probabilitat és el centre de fotònica més important del món. També podem veure les nostres universitats escampades, una aquí a la Diagonal, d'altres a l'altre extrem de la ciutat on hi ha nuclis de recerca que són referents, com ara el Parc de Recerca Biomèdica i d'altres relacionats amb el món de la medicina. Som protagonistes i potser encara no en som conscients, però estem posicionats en la primera línia d'aquesta transformació global, mundial. Per nosaltres és vital ser-ne conscients com a país i estar-hi ben posicionats, perquè com en tantes altres èpoques de la història de la humanitat, qui està dins de la xarxa disposa d'informació i d'oportunitats, i dependrà de la seva habilitat a l'hora de gestionar-ho que les coses vagin bé o malament. Si no estàs dins de la xarxa, no tindràs cap possibilitat.

Manuel Castells > Hi ha quelcom, no només a Catalunya, també a la resta del món, i és aquesta acceleració de la revolució tecnològica que la gent ja donava per construïda. Parlaves de la convergència entre la revolució biològica i la informàtica. Això accentua el decalatge fonamental

Junqueras > No hi ha una democràcia de veritat si no és una democràcia social i econòmica

entre la nostra capacitat tecnològica i la nostra capacitat moral i institucional. Hi ha una dissolució de valors, hi ha una fragmentació de societats, hi ha un podriment de les institucions polítiques, em sap greu dir-ho però hi són totes, i ho dic amb tota la tranquil·litat perquè a Esquerra Republicana de Catalunya és el partit que mai li han trobat cap tipus de corrupció en la seva història —és ben segur perquè no n'hi existeix— i això és estadísticament veritat; pel que fa als altres...

Oriol Junqueras > I esperem que així es mantingui durant molt de temps!

Manuel Castells > El que vull dir és que la societat cada vegada està més fragmentada, descomposta i perdent capacitat de solidaritat i de valors. Les institucions tenen una crisi de legitimitat com mai hem vist encara en molts anys. Això s'esdevé al mateix temps que s'accelera la revolució tecnològica i les grans empreses l'estan orientant en funció dels seus valors i interessos, que no és dolent, simplement fan la seva. Ara bé, els ciutadans i les institucions que els representen, no tenen la capacitat mental, institucional ni tecnològica

de dirigir i gestionar aquesta revolució. I aquest és un tema prioritari, sobretot en la futura Catalunya: la capacitat de remoralització, sobretot de la tecnologia, que no passi per controlar internet sinó utilitzar-lo per dur a terme aquest esforç de remoralització i solidaritat de la vida pública.

Oriol Junqueras > Paradoxalment, el canvi tecnològic, també ens posa davant de la necessitat de molta modèstia intel·lectual, de molta prudència en els nostres anàlisis perquè constatem cada dia que aquest canvi tecnològic transforma realitats que fins ara les enteníem com a estables. Ens cal modèstia en la nostra aproximació intel·lectual de la realitat, necessitem prudència a l'hora de prendre decisions, i això ens pot portar a una certa dimissió de les nostres responsabilitats en el sentit de percebre que tot és tan complicat que més val no fer gaires coses, cosa que ens pot condemnar a un cert escepticisme actitudinal, «no toquem res perquè no en sabem prou». Això topa amb la contradicció de l'observació basada en el sentit comú que ens diu que dins la realitat que ens envolta, hi ha moltes coses

que són profundament injustes i tenim la necessitat d'intervenir-hi. Com ser capaçs de combinar la modèstia intel·lectual amb el compromís social és potser el repte més gran que tenim. Com pot ser que siguem molt bons coneixedors d'una realitat que és extremadament complexa, i com al mateix temps ens comprometem cada dia en la millora de les condicions de la vida de totes les persones?

Neus Bonet > Una última qüestió, vostè parlava dels escenaris d'aquí a Barcelona; quins creuen vostès que seran els principals escenaris en un futur, parlant en termes bèl·lics, on es lliuraran les batalles per les llibertats fonamentals i també en contra de les desigualtats?

Oriol Junqueras > Jo espero que nosaltres estiguem a l'avantguarda de totes les causes de justícia, però també cal recordar un element que sovint no tenim en consideració: per primera vegada en dos segles i mig, no serem els únics protagonistes del canvi tecnològic. El món occidental no serà l'avantguarda única de la transformació, no tindrà un monopoli del desenvolupament ni de l'accés a

Castells > El gran desafiament és reafirmar els valors de la nostra cultura i civilització en termes de democràcia i drets humans. És la nostra herència històrica

les tecnologies i, per tant, no tindrà un monopoli de caràcter econòmic sobre les transaccions comercials del món. Això ens posa davant d'un altre repte: com a societat occidental, ens hem de plantejar com podem gestionar aquest món cada vegada més complex en el que hi ha altres protagonistes que també tenen accés a aquest canvi tecnològic i que en algun cas el poden protagonitzar fins i tot una mica més que nosaltres —com la Xina, l'Índia...— fet que ens col·loca en una situació d'una certa modèstia des del punt de vista d'una certa superioritat tecnològica que fins ara hem gaudit durant gairebé tres segles. Això també és un repte. Aquest repte ha de ser compatible amb la voluntat d'estar sempre amb l'avantguarda de la justícia social, de l'estat del benestar que dèiem al principi de la conversa; és una eina imprescindible per a la democràcia perquè no hi ha una democràcia de veritat si no és una democràcia social i econòmica.

Manuel Castells > Crec que el gran desafiament vist des de Catalunya, des d'Espanya i des d'Europa, és reafirmar el que es coneix com els valors de la nostra cultura i la nostra

civilització, en termes de democràcia, drets humans i en l'ampliació dels drets de les dones, dels homosexuals... el conjunt d'aquests drets és la nostra herència històrica que d'altres països no tenen. A tot això hi afegeixo que de moment, no els estem reafirmant sinó que els estem destruint. La xenofòbia a Europa destrueix la idea de la solidaritat, que contraresta amb el que hem vist a Barcelona. Hi ha altres escenaris on sí que s'hi veu la intenció de reconstruir l'estat del benestar però dins del que som. El projecte no és europeu, és un projecte ètic més que polític on hem de ser capaços d'infondre nous valors que és el que els joves estan demanant. La joventut actual és molt política, no en el sentit dels partits polítics tradicionals; ells creuen en causes. A Barcelona, a Catalunya en general, una de les causes entre el 70% dels joves és la independència. Però no la independència per plantar una bandera, sinó perquè creuen que amb la independència seran més capaços de promoure els valors en els que ells creuen i que no els troben ni en les institucions de l'Estat espanyol ni en les europees. És una causa molt bella, és voler la independència per ser més bons.

Oriol Junqueras > És que som bons! Si més no, ho estem intentant!

Manuel Castells > Això té un preu molt gran: el dia que sigueu una mica «dolents», la venjança llavors serà terrible, serà quasi bé com una decepció amorosa.

Oriol Junqueras > Esperem estar a l'alçada de tots els reptes amorosos! Alguna vegada hem dit en un to simpàtic que nosaltres som amor, i en això ens hi reafirmem. Intentarem sempre estar a l'alçada de ser sempre amables i educats amb tothom.

Neus Bonet > Oriol Junqueras, Manel Castells, ha estat un plaer immens. ■

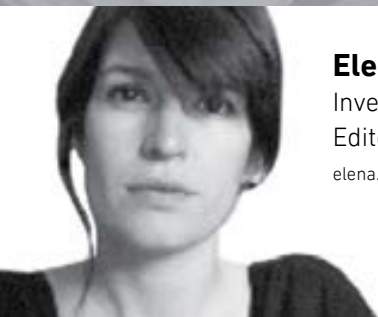

variables

Allò que la democràcia necessita per castigar la corrupció

vista prèvia >

De corrupció política en totes les èpoques de la història n'hi ha hagut. Sempre. La diferència és que en l'actualitat se'n descobreixen més casos que en temps passats. I malgrat aquest coneixement, sovint insuficient, no és gens estrany que polítics investigats tornin a ser escollits. Així doncs, realment afecta la corrupció a nivell electoral? O ser corrupte surt gratis en unes eleccions? En aquest article s'hi reflexiona a partir de l'anàlisi de les institucions democràtiques, des del poder judicial als mitjans de comunicació.

Elena Costas Pérez

Investigadora postdoctoral al Departament d'Economia de la UAB.
Editora de *Politikon* i col·laboradora de KSNET

elena.costas@uab.cat

Des de fa més d'una dècada la corrupció política s'ha convertit en una constant en la política del nostre país. No és possible obrir un diari sense descobrir un nou escàndol. Entenent-la com l'abús de poder públic per obtenir un benefici privat, la corrupció abasta un conjunt de pràctiques il·lícites que van des del frau al suborn, passant pel nepotisme o el tràfic d'influències. En qualsevol de les seves modalitats, la corrupció socava la qualitat de la representació política. La preocupació ciutadana respecte a aquesta situació s'ha disparat en els últims anys. Segons el baròmetre del Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS) entre desembre del 2012 i desembre del 2014 el percentatge de ciutadans que consideraven la corrupció i el frau com un dels tres principals problemes del país va passar d'un 6% a més d'un 60%. A principis del 2017 aquest valor es trobava gairebé a un 45%, el que demostra que una gran majoria de ciutadans consideren que la corrupció és un greu problema de la societat catalana i espanyola.

Què ha fallat per arribar a aquesta situació? No funcionen els mecanismes institucionals de la democràcia

o és a causa d'una cultura social de tolerància a les pràctiques corruptes? I, sobretot, què es pot fer al respecte?

Comencem amb la democràcia. Atès que són molts els estudis que identifiquen els sistemes democràtics com un obstacle pels escàndols polítics i la corrupció,¹ una hipòtesi de partida podria ser que alguna cosa falla en la nostra democràcia que no aconseguix evitar-la. Anem per parts.

La raó per la qual es considera que la democràcia impedeix o dificulta la corrupció és perquè els sistemes democràtics avançats tendeixen a estar associats amb una major transparència, estabilitat política, millors sistemes de controls i contrapesos —*checks and balances*— i mecanismes de rendició de comptes. Aquesta major transparència i millors mecanismes de rendició de comptes són els canals a través dels quals les institucions democràtiques aconsegueixen nivells més baixos de corrupció.²

1 TREISMAN, «The causes of corruption. A cross-national study».

2 Veure, per exemple, BESLEY i BURGESS, «The political economy of government responsiveness. Theory and evidence from India»; i ADSERÀ, BOIX i

Concretament, mecanismes i institucions com ara la independència del poder judicial, la llibertat de premsa i les eleccions lliures, són elements clau que defineixen una democràcia avançada. D'una banda, un sistema judicial independent no només desincentivarà la corrupció en castigar legalment els polítics culpables, sinó que també pressionarà per implementar lleis i polítiques anticorrupció efectives. D'altra banda, el periodisme professional permet la recerca i difusió dels escàndols polítics, desincentivant així l'adopció de pràctiques corruptes. En aquest sentit, un alt grau de pluralisme en el sistema de mitjans de comunicació permet als ciutadans obtenir la informació necessària per saber qui és corrupte i qui no.

Un altre mecanisme que en una democràcia permet lluitar contra la corrupció és la celebració d'eleccions lliures. A més de servir per a la selecció de líders polítics i per a la formació de governs, les eleccions són també una eina fonamental a través de la qual els ciutadans poden ex-

PAYNE, «Are you being served? Political accountability and quality of government».

Mecanismes i institucions com ara la independència del poder judicial, la llibertat de premsa i les eleccions lliures, són elements clau que defineixen una democràcia avançada

pressar el seu rebuig a la corrupció. Amb el seu vot els ciutadans poden premiar els polítics honestos amb la reelecció i castigar els corruptes dificultant-los la seva permanència al càrrec. Si aquest procés de rendició de comptes funciona, trobaríem que, davant el descobriment d'un nou cas de corrupció, el polític implicat en l'escàndol hauria d'experimentar una pèrdua de vots i de la seva probabilitat de ser reelegit.

Funcionen les eleccions com a mecanisme de càstig a la corrupció?

En quina mesura les eleccions compleixen a la pràctica quotidiana de les nostres democràcies amb aquest paper de control de la corrupció? En principi, pot semblar que els resultats no són gaire encoratjadors.

Són diversos els estudis a nivell internacional que analitzen l'efectivitat de les eleccions com a mecanisme de rendició de comptes. Així, per exemple, a Itàlia³, amb l'excepció del període de 1992-1994, els polítics acusats de

corrupció no van experimentar taxes de reelecció més baixes que altres candidats no implicats en escàndols. Similars resultats observem a Mèxic o al Brasil.⁴ El mateix que al Regne Unit,⁵ on els membres del Parlament afectats per escàndols fiscals van perdre un percentatge marginal dels seus vots en les següents eleccions.

Si observem el cas espanyol arribem, en principi, a conclusions molt semblants. La percepció social que els escàndols costen un preu molt baix als partits polítics implicats ve des de lluny, però es va accentuar a les eleccions locals de 2007, quan el 70% dels alcaldes que s'enfrontaven a algun tipus d'acusació de corrupció van ser reelegits. Els estudis que han tractat de quantificar si existeix o no càstig electoral conclouen que no s'observa cap evidència o que es tracta d'un efecte molt menor.⁶

4 CHONG, DE LA O, KARLAN i WANTCHÉKON, «Looking beyond the incumbent: the effects of exposing corruption in electoral outcomes»; i WINTERS i WEIZ-SHAPIO, «Lacking information or condoning corruption: when do voters support corrupt politicians?».

5 EGGERS i FISHER, «Electoral accountability and the UK Parliamentary expenses scandal: did voters punish corrupt MP's?».

6 Per exemple, RIVERO i FERNANDEZ-VAZQUEZ,

En aquest sentit, tant l'evidència internacional com espanyola suggereixen que els efectes electorals de la corrupció són molt modestos. És més, quan es diferencia entre tipus de corrupció —entre aquella que beneficia al polític però perjudica el conjunt de la població i aquells casos en què els ciutadans es podrien veure beneficiats d'alguna manera de les pràctiques corruptes— veiem que la corrupció d'aquest segon tipus pot portar a un efecte compensació, que dugui alguns ciutadans a no penalitzar-la electoralment si obtenen alguna contrapartida.⁷

Cultura de tolerància social o falta d'informació?

En alguns casos aquests resultats han estat interpretats com una acceptació cultural de la corrupció. En conseqüència algunes societats podrien ser més tolerants pel fet de no reaccionar els seus votants davant els escàndols.

«Las consecuencias electorales de los escandalos de corrupción municipal (2003-2007)».

7 FERNÁNDEZ-VÁZQUEZ, BARBERÁ, i RIVERO, «Rooting out corruption or rooting for corruption? The heterogeneous electoral consequences of scandals».

3 CHANG, GOLDEN i HILL, «Legislative malfeasance and political accountability».

Aquesta conclusió, però, pot ser precipitada. Abans de decantar-se per aquesta hipòtesi cultural cal analitzar l'efecte que té en el càstig electoral a la corrupció una altra peça clau de les democràcies: la informació que els mitjans de comunicació ofereixen sobre les pràctiques corruptes.

Existeixen diversos estudis que reforcen la idea que els votants necessiten estar informats sobre els actes de corrupció per poder castigar els culpables a les urnes. En aquest sentit, el Brasil constitueix un interessant cas d'anàlisi. El govern federal va decidir auditar de forma aleatòria diversos municipis abans de les eleccions i donar a conèixer els resultats a la ciutadania. En aquest estudi el resultat que s'obté és que les auditories van tenir un impacte negatiu i significatiu sobre els alcaldes, el que vol dir que la seva probabilitat de de ser re-escollits a les següents eleccions locals es va veure reduïda si un escàndol de corrupció era descobert. En aquest cas, els alcaldes involucrats en algun cas de corrupció van experimentar una reducció en la seva probabilitat de reelecció. Però va haver-hi un altre

resultat molt rellevant per a la idea sostinguda en aquest article. Es va comprovar que el càstig electoral va ser major en aquells municipis que comptaven amb una estació de ràdio que havia difós la informació de les auditories.⁸

El cas italià també és molt revelador. L'única etapa política en què s'observa un càstig electoral significatiu a la corrupció va ser en l'onze legislatura (1992-1994). No és casual que aquest període s'hagi caracteritzat per una gran cobertura mediàtica dels escàndols polítics. Aquest sobtat canvi de la resposta dels votants italians a principis de la dècada de 1990 es pot atribuir a la informació que els mitjans van donar sobre el cas *tangentopoli*, on les autoritats judicials italianes van relacionar milers de polítics, inclosos cinc antics primers ministres, en diversos escàndols de corrupció i que va comportar una renovació total del sistema de partits a Itàlia.⁹

8 FERRAZ i FINAN, «Exposing corrupt politicians. The effect of Brazil's publicly released audits on electoral outcomes».

9 CHANG, GOLDEN i HILL, «Legislative malfeasance and political accountability».

El cas espanyol aporta també resultats importants. Tenint en compte la popularitat electoral dels alcaldes, factor que pot esbiaixar l'impacte dels escàndols si els governants més votats són al seu torn els més corruptes, el càstig electoral és sensible a la cobertura mediàtica. De fet, els casos més visibles en els mitjans de comunicació són els que han tingut una major penalització electoral.¹⁰ De la mateixa forma, la institució judicial ofereix encara majors resultats contra la corrupció. Quan hi ha hagut alguna intervenció judicial, com la imputació o sentència de culpabilitat contra un alcalde, el càstig electoral al corrupte augmenta. Per tant, els mitjans de comunicació i el poder judicial es perfilen com a institucions complementàries per lluitar contra la corrupció. En qualsevol cas, sembla evident que els votants necessiten estar informats sobre els actes de corrupció per poder castigar a les urnes els polítics implicats.

L'evidència demostra, per tant, que si els ciutadans tenen suficient infor-

10 COSTAS-PEREZ, SOLÉ-OLLÉ i SORRIBAS-NAVARRO, «Corruption scandals, voter information, and accountability».

Si els ciutadans tenen suficient informació, castiguen electoralment els escàndols de corrupció, confirmant la funció del mecanisme de rendició de comptes que tenen les eleccions

mació, castiguen electoralment els escàndols de corrupció. Aquest resultat confirma la funció del mecanisme de rendició de comptes que tenen les eleccions, sempre que existeixin uns mitjans de comunicació independents i no esbiaixats interessats a informar sobre els escàndols.

Abans d'acceptar la creença que la falta de càstig electoral és deguda al fet que alguns ciutadans i societats són més tolerants que unes altres a les pràctiques polítiques de corrupció és important considerar el funcionament dels mitjans de comunicació. El que una democràcia necessita per exercir el control de la corrupció són uns mitjans independents i neutrals que exerceixin el paper d'informar sobre aquestes pràctiques.

La importància que sembla tenir el comportament dels mitjans de comunicació en l'existència o no de càstig electoral a la corrupció ha portat a buscar quins factors determinen el comportament dels mitjans. Però abans d'abordar aquesta qüestió, té interès que analitzem els factors que influeixen en la probabilitat de reelecció dels polítics corruptes.

Efectes electorals de la corrupció: mobilització o desafecció?

La probabilitat de reelecció d'un polític corrupte no depèn només dels vots rebuts, sinó també del comportament del conjunt de l'electorat. Quan es convoquen unes eleccions els ciutadans han de decidir si hi participen o no, així com a qui donen el seu vot. En el cas que alguns individus decideixin reaccionar a la corrupció modificant la seva decisió de participar o no en les eleccions ens trobaríem en una situació en què els escàndols afectarien als resultats electorals d'una forma més àmplia que únicament a través del percentatge de vots del partit implicat en un escàndol. Per tant, a l'hora d'avaluar l'impacte real que tenen els escàndols de corrupció és imprescindible considerar els seus efectes en la participació electoral.

La corrupció pot afectar a la decisió dels ciutadans de participar o no en les eleccions de diferents maneres. D'una banda, la revelació d'un nou escàndol pot mobilitzar a una part de l'electorat, que decideixi acudir a les urnes a castigar al polític corrupte, confirmant el rol de mecanisme de

rendició de comptes de les eleccions. No obstant això, un resultat similar podria donar-se si aquells partidaris del polític acusat, que d'una altra manera haurien decidit quedar-se a casa, acudeixen a les urnes per mostrar el seu suport incondicional.

D'altra banda, és important tenir en compte que la corrupció afecta la confiança que els ciutadans tenen en els mecanismes i institucions democràtiques.¹¹

L'aparició d'un gran nombre d'escàndols, o el fet que governs consecutius es vegin implicats en trames il·legals, pot fer dubtar alguns ciutadans de l'efectivitat de les eleccions per evitar la corrupció. En conseqüència, com a resultat d'aquesta desafecció amb el sistema democràtic, aquests ciutadans poden decidir abstenir-se del procés electoral.

No són molts els estudis que analitzen l'efecte de la corrupció en la participació electoral. D'altra banda, el fet que la majoria de les anàlisis

11 SOLÉ-OLLÉ i SORRIBAS-NAVARRO, «Does corruption erode trust in government? Evidence from recent surge of local scandals in Spain».

L'evidència a l'Estat espanyol ens mostra que, com a mínim pel que fa a les eleccions locals, els escàndols de corrupció fan que els ciutadans siguin menys propensos a acudir a les urnes

es basin en dades agregades no permet identificar quin és l'efecte que predomina: si la mobilització per anar a les urnes o la desafecció que porta a l'abstenció.

Si considerem els efectes dels escàndols a Amèrica Llatina veiem que existeix un patró pel qual un augment de la percepció de corrupció disminueixen la probabilitat de votar.¹² Aquest efecte sembla confirmar-se en altres anàlisis agregades que consideren diversos grups de països.¹³

L'evidència per a l'Estat espanyol¹⁴ ens mostra que, com a mínim pel que fa a les eleccions locals, els escàndols de corrupció fan que els ciutadans siguin menys propensos a acudir a les urnes. Això implica que la desafecció ocasionada per la corrupció predomina sobre l'efecte mo-

bilització, fet que té un efecte pervers sobre la probabilitat de re-elecció de l'alcalde corrupte. No obstant això, veiem que aquests efectes depenen de diversos factors.

En primer lloc, importa el moment en què s'ha revelat l'escàndol de corrupció, així com la seva persistència en el temps. Els escàndols més recents mobilitzen els votants, mentre que els casos esdevinguts en el passat poden fins i tot arribar a ser oblidats. A l'Estat espanyol observem que és en aquells municipis que han experimentat casos de corrupció en diferents mandats on l'abstenció associada als escàndols és més gran. En aquest sentit, la corrupció que es repeteix en més d'una legislació pot tenir un impacte negatiu major en la pèrdua de confiança dels ciutadans en el sistema democràtic. El resultat és una major desafecció que els porti a deixar de participar en el joc democràtic.

En segon lloc, la probabilitat de ser o no mobilitzat després d'un escàndol dependrà també del grau de partidisme de cada individu. Aquells amb una major vinculació política i ideològica amb el candidat acusat poden

tendir a anar a votar per mostrar-li el seu suport. Per contra, aquells individus amb menor vincle partidista, que tendeixen a ser més independents del sistema polític, poden veure's més afectats pels escàndols de corrupció en prendre la decisió d'acudir o no a les urnes. Per al cas espanyol veiem que són aquells individus amb un baix grau de partidisme, que no sempre van a votar o que alternen el seu vot a diferents partits, els que deixen de participar en les eleccions com a conseqüència de la corrupció. La vinculació política és, per tant, un element indispensable per entendre com traslladen les seves percepcions sobre la corrupció a les seves decisions de vot.

Biaix ideològic i captura dels mitjans de comunicació

Tornem ara al comportament dels mitjans de comunicació davant dels escàndols de corrupció, qüestió important atès que, com hem vist, el seu coneixement públic determina la intensitat del càstig electoral.

En tractar-se d'una activitat il·lícita, és poc probable que els propis

12 Veure DOMINGUEZ i MCCAN, «Mexicans react to electoral fraud and political corruption: an assessment of public opinion and voting behavior»; i DAVIS, CAMP i COLEMAN, «The influence of party systems on citizens' perceptions of corruption and electoral response in Latin America».

13 STOCKEMER, LA MONTANGE, SCRUGGS, «Bribers and ballots: the impact of corruption on voters turnout in democracies».

14 COSTAS-PEREZ, «Political corruption on turnout: mobilization or disaffection?».

Per garantir l'eficàcia de les eleccions com a eina de rendició de comptes dels polítics, els mitjans de comunicació han de proporcionar una cobertura neutral i fiable dels escàndols

polítics decideixin informar al seu electorat dels escàndols de corrupció en els quals es vegin implicats. Els mitjans de comunicació adquireixen llavors un paper clau com a vigilants de la corrupció —o *watchdog* en anglès. Per tant, per garantir l'eficàcia de les eleccions com a eina de rendició de comptes dels polítics, els mitjans de comunicació han de proporcionar una cobertura neutral i fiable dels escàndols.

Quins factors influeixen en la decisió d'un mitjà de comunicació d'informar o no sobre un cas de corrupció? D'una banda, els escàndols «venen», per la qual cosa publicar més notícies sobre aquest tema pot augmentar les vendes i l'audiència —i en conseqüència els ingressos— dels mitjans. Malgrat això, també poden existir incentius polítics per publicar menys notícies sobre un cas de corrupció en concret. Per exemple, els amos d'un determinat mitjà de comunicació podrien tenir una preferència partidista que els porti a esbiaixar la cobertura de l'escàndol en benefici d'una agenda política específica. També pot passar que, en la mesura en què els seus lectors tinguin una clara preferència ideològica, els

amos o editors decideixin informar més sobre els escàndols dels rivals i menys sobre els del partit preferit. D'aquesta forma estarien satisfent les preferències dels seus lectors, augmentant així les vendes i els seus ingressos.

D'altra banda, el propi govern pot tenir interès en tractar d'influenciar les notícies que es publiquen sobre els seus escàndols. Aquesta captura dels mitjans de comunicació pot adoptar diverses formes, des de la concessió d'ajudes públiques —suborns, o la promesa d'un accés privilegiat a informació política, fins a la pròpia extorsió. Aquesta captura pot ser beneficiosa per als mitjans de comunicació a nivell econòmic, derivada de la seva col·laboració amb el govern.

En qualsevol cas, ja sigui a causa d'un biaix ideològic dels propis mitjans de comunicació o a la captura realitzada pel govern, una cobertura imparcial dels escàndols de corrupció distorsiona l'impacte que aquests acabin tenint en les urnes, posant en dubte l'eficàcia de les eleccions com a mecanisme de rendició de comptes.

L'anàlisi del biaix ideològic dels mitjans s'ha centrat bàsicament en els EUA. L'evidència demostra que aquestes distorsions existeixen. Les preferències ideològiques reflectides en els editorials dels diaris americans mostren una correlació molt elevada amb els biaixos partidistes en la cobertura dels escàndols de corrupció.¹⁵ Pel que fa a l'efecte captura no existeixen massa estudis. Però el cas argentí reflecteix que una reducció de l'espai en la cobertura dels escàndols ocorreguts entre 1998 i 2007 a les portades dels quatre principals diaris argentins —Clarín, La Nación, Página 12, i Àmbito Financiero— està associada a un increment de la publicitat institucional del govern argentí.¹⁶ El cas espanyol i català no està gaire analitzat dins de la literatura acadèmica especialitzada, però alguns estudis revelen que en les eleccions municipals de 2011 els principals diaris espanyols van reflectir un comportament clarament partidista en la cobertura dels es-

15 PUGLISI i SNYDER, «Newspaper coverage of political scandals».

16 DI TELLA i FRANCESCHELLI, «Government advertising and media coverage of corruption scandals».

El que la democràcia necessita per servir de mecanisme de control de la corrupció és l'existència d'uns mitjans de comunicació independents i neutrals

càndols de corrupció.¹⁷ Considerant només els casos de corrupció del PP i del PSOE, troben també diferències significatives entre la cobertura d'*El País* i *El Mundo*.¹⁸

El que la democràcia necessita per castigar la corrupció

La corrupció política és una de les principals xacres de les societats modernes. No només en perjudica els resultats econòmics, també afecta a la visió que els ciutadans tenen del funcionament de les seves institucions democràtiques. En aquest escenari, un sistema judicial independent, una premsa independent i unes eleccions lliures són institucions clau per augmentar la rendició de comptes dels polítics i reduir els nivells de corrupció.

Al debat públic sobre com fer front als escàndols polítics predominen propostes sobre mecanismes com

ara les llistes obertes, les primàries obligatòries o l'enduriment de la llei, que han estat presentades com a panacees en la lluita anticorrupció. Sens dubte, la seva introducció pot ser beneficiosa. No obstant això, com hem vist en aquest article, no podem oblidar el paper dels mitjans de comunicació com a institució fonamental per garantir l'efectivitat de les eleccions com a mecanisme de rendició de comptes.

Si els ciutadans no disposen d'informació fiable sobre les activitats il·lícites dels governs, no podran castigar als corruptes a les urnes. Per tant, una cobertura esbiaixada per part dels mitjans de comunicació no permet els ciutadans estar informats amb precisió sobre el comportament i les activitats dels seus representants polítics. Quan aquesta informació existeix de forma àmplia i arriba a grans capes de la població, les eleccions funcionen com a mecanisme de càstig i control de la corrupció. Per tant, el que la democràcia necessita per servir de mecanisme de control de la corrupció és l'existència d'uns mitjans de comunicació independents i neutrals.

Aquest resultat és rellevant per a l'anàlisi del comportament dels mitjans de comunicació a Catalunya i a l'Estat espanyol respecte de la corrupció política. No obstant això, l'estudi dels biaixos ideològics dels mitjans i la intensitat que pot tenir la seva captura per part dels governs a través de la publicitat institucional o de la compra directa d'exemplars són qüestions pendents de més estudi.

Tal com s'ha analitzat al llarg d'aquest article, les eleccions lliures, així com un sistema judicial independent són elements clau d'una democràcia per tal d'evitar la prevalença de casos de corrupció. D'aquesta manera, les democràcies presenten menors nivells de corrupció que altres règims polítics. Tanmateix, no podem oblidar la importància de mesures que fomentin la llibertat i la independència dels mitjans com una institució essencial per al control de la corrupció política i el bon funcionament de la democràcia. ■

17 CASTROMIL i CHAVERO, «Polarización política y negativismo mediático. Similitudes y diferencias en la prensa de derecha y la de izquierda en las elecciones autonómicas y municipales de 2011».

18 PALAU, DAVESA, «The Impact of Media Coverage of Corruption on Spanish Public Opinion».

■ Bibliografia

ADSERÀ, Alícia, BOIX, Carles i PAYNE, Mark. «Are you being served? Political accountability and quality of government». A *Journal of Law, Economics and Organization*, núm. 19, pàg. 445–490, 2003.

BESLEY, Timothy J. i BURGESS, Robin. «The political economy of government responsiveness. Theory and evidence from India». A *Quarterly Journal of Economics*, núm. 117, pàg. 1415–1452, 2002.

CASTROMIL, Antón R. i CHAVERO, Palmira. «Polarización política y negativismo mediático. Similitudes y diferencias en la prensa de derecha y la de izquierda en las elecciones autonómicas y municipales de 2011». A *REDMARKA, revista digital de marketing aplicado*, 2012.

CHANG, Eric, GOLDEN, Miriam i HILL, Seth. «Legislative Malfeasance and Political Accountability». A *World Politics*, núm. 62(2), pàg. 177–220, 2010.

CHONG, Alberto, DE LA O, Ana, KARLAN, Dean i WANTCHÉKON, Leonard. «Looking Beyond the Incumbent: The Effects of Exposing Corruption on Electoral Outcomes». A *Economic Growth Center, Working Papers*, núm. 1.005, Yale University.

COSTAS-PÉREZ, Elena, SOLÉ-OLLÉ, Albert i SORRIBAS-NAVARRO, Pilar. «Corruption scandals, voter information, and accountability». A *European Journal of Political Economy*, núm. 28(4), pàg. 469–484, 2012.

COSTAS-PÉREZ, Elena. «Political Corruption on Turnout: Mobilization or Disaffection?». A *Institut d'Economia de Barcelona (IEB), Working Paper* núm. 2014/27, 2015.

DAVIS, Charles, CAMP, Roderic i COLEMAN, Kenneth. «The influence of party systems on citizens' perceptions of corruption and electoral response in Latin America». A *Comparative Political Studies*, núm. 37(6), pàg. 677–703, 2004.

DI TELLA, Rafael i FRANCESCHELLI, Ignacio. «Government advertising and media coverage of corruption scandals». A *American Economic Journal: Applied Economics*, núm. 3(4), pàg. 119–51, 2011.

DOMINGUEZ, Jorge i MCCANN, James. «Mexicans React to Electoral Fraud and Political Corruption: An Assessment of Public Opinion and Voting Behavior». A *Electoral Studies*, núm. 17(4), pàg. 483–503, 1998.

EGGERS, Andrew i FISHER, Alexander. «Electoral Accountability and the UK Parliamentary Expenses Scandal: Did Voters Punish Corrupt MPs?». A *Political science and political economy working paper*. London School of Economics, 2011.

FERNÁNDEZ-VÁZQUEZ, Pablo, BARBERÁ, Pablo i RIVERO, Gonzalo. «Rooting out corruption or rooting for corruption? The heterogeneous electoral consequences of scandals». A *Political Science Research and Methods*, vol. 4, no 2, p. 379–397, 2016.

FERRAZ, Claudio i FINAN, Frederico. «Exposing corrupt politicians. The effects of Brazil's publicly released audits on electoral outcomes». A *Quarterly Journal of Economics*, núm. 123, pàg. 703–745, 2008.

PALAU, Anna M. i DAVESA, Ferran. «The Impact of Media Coverage of Corruption on Spanish Public Opinion». A *Revista Española*

de Investigaciones Sociológicas, núm. 144, 2013.

PUGLISI, Ricardo i SNYDER, James. «Newspaper coverage of political scandals». A *The Journal of Politics*, núm. 73(03), pàg. 931–950, 2011.

RIVERO, Gonzalo i FERNÁNDEZ-VÁZQUEZ, Pablo. «Las consecuencias electorales de los escándalos de corrupción municipal, 2003–2007». A *Estudios de Progreso*, núm. 59, 2011. Madrid: Fundación Alternativa.

SOLÉ-OLLÉ, Albert i SORRIBAS-NAVARRO, Pilar. «Does corruption erode trust in government? Evidence from a recent surge of local scandals in Spain». A *Institut d'Economia de Barcelona (IEB), Working Papers*, núm. 2014/26, 2014.

STOCKEMER, Daniel, LAMONTAGNE, Bernadette i SCRUGGS, Lyle. «Bribes and Ballots: The Impact of Corruption on Voter Turnout in Democracies». A *International Political Science Review*, núm. 34(1), pàg. 74–90, 2013.

TREISMAN, Daniel. «The causes of corruption. A cross-national study». A *Journal of Public Economics*, núm. 76, pàg. 399–457, 2000.

WINTERS, Matthew i WEITZ-SHAPIO, Rebecca. «Lacking Information or Condoning Corruption: When Do Voters Support Corrupt Politicians?». A *Comparative Politics*, núm. 45(4), pàg. 418–436, 2013.

A

Abelló i Filella, Antònia
(1913 - 1984)

Aiguader i Miró, Jaume
(1882 - 1943)

Aiguader i Miró, Artemi
(1889 - 1946)

Aleixandri i Babot, Joaquim
(1906 - 2002)

Amat-Piniella, Joaquim
(1913 - 1974)

MEMÒRIAesquerra.cat

LA HIPERENCICLOPÈDIA
D'ESQUERRA REPUBLICANA
DE CATALUNYA

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA

full de càlcul

La inversió en infraestructures de transport de l'Estat espanyol: una breu comparativa regional

vista prèvia >

El conflicte institucional entre els governs català i espanyol ha fet créixer l'interès de l'opinió pública en conèixer els nivells d'inversió en infraestructures de transport de l'Estat espanyol a Catalunya. De forma consistent amb la percepció del gruix de la societat catalana, les dades indiquen que Catalunya, i en general les comunitats autònomes de la Mediterrània, són les darreres de la cua no només en termes d'inversió pressupostada, sinó també en termes d'execució. La crisi econòmica iniciada l'any 2008 no ha fet més que empitjorar aquesta situació.

Daniel Albalade

Professor agregat d'Economia.
Observatori d'Anàlisi i Avaluació de
Polítiques Públiques, UB

albalade@ub.edu

Jordi Rossell

Investigador de l'Observatori
d'Anàlisi i Avaluació de Polítiques
Públiques, UB

jrossell@ub.edu

Les infraestructures de transport tenen un paper destacat en el debat polític i econòmic actual a Catalunya, i això es deu probablement a la seva capacitat d'il·lustrar de forma molt tangible les preferències i prioritats polítiques, econòmiques i territorials dels governs. En un moment d'efervescència política com l'actual, en el que existeix un conflicte institucional i social de gran abast entre les institucions catalanes i el govern espanyol, la distribució de les inversions públiques decidides a Madrid sorgeix com un element d'anàlisi que rep una atenció molt superior a la que rebria en qualsevol altra circumstància. Aquest interès tant notable sobre les inversions de l'Estat i el nivell d'execució pressupostària a Catalunya s'ha materialitzat, més enllà del debat polític i mediàtic, en l'elaboració d'alguns informes i estudis per part de la Generalitat de Catalunya¹ o per part d'institucions de la societat civil com ara les Cambres de Comerç.²

1 SÁNCHEZ, «La inversió de l'Estat en infraestructures, per comunitats autònomes».

2 Veure CAMBRA DE COMERÇ DE BARCELONA, *Inversió de l'Estat per comunitats autònomes. Execució 2015*; i CONSELL GENERAL DE CAMBRES DE CATALUNYA, *Memòria Econòmica de Catalunya 2013*.

Aquest article pretén seguir aquest estudi iniciat pels informes anteriors i oferir una comparativa regional de la distribució d'inversions en infraestructures de transport per part de l'Administració Central de l'Estat pel període 2004-2017. Les dades utilitzades en aquest article provenen totes de fonts oficials, principalment del Ministeri de Foment i del Ministeri d'Hisenda, i han de servir per afavorir un debat informat sobre aquesta matèria. Per fer-ho analitzem tant les inversions liquidades com pressupostades. Les diferents anàlisis ens permeten concloure que les comunitats autònomes mediterrànies reben molta menys inversió que les que no ho són, i que el percentatge d'execució del pressupost del Ministeri de Foment a Catalunya és inferior a la mitjana de l'Estat.

D'altra banda, també ens fixarem en l'evolució de les inversions pressupostades per aquest any 2017 per comprovar si segueix un patró similar al dels darrers anys.

Les inversions a Catalunya

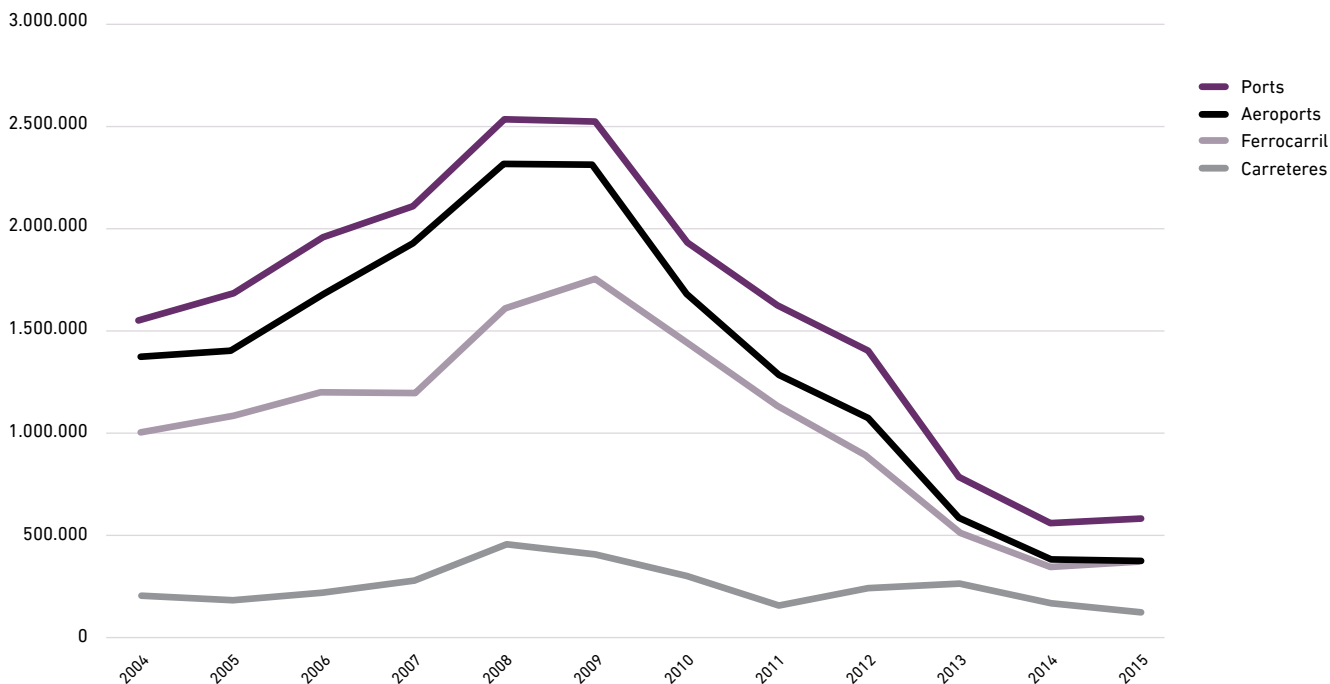
El gràfic 1 mostra com la inversió de l'Estat a Catalunya en infrae-

structures de transport des del 2004 va ser creixent fins l'any 2008 —com ho era a tot el territori espanyol—, per decreixer posteriorment de forma marcada. El punt màxim d'inversió de l'Estat a Catalunya va arribar a superar els 2.500 milions d'euros. El gruix de la inversió, tal i com mostra la composició de la mateixa, l'han absorbit dos modes de transport. Per un costat, el mode ferroviari —en el que destaca quasi exclusivament l'alta velocitat ferroviària— i per l'altre el mode aeroportuari. És la caiguda de la inversió associada a aquests dos modes, i molt particularment a la finalització dels grans projectes d'alta velocitat, el que deriva en una caiguda dràstica de la inversió total a Catalunya, ja que les inversions en ports i carreteres s'han mantingut força constants en termes quantitatius al llarg de tots aquests anys. Tanmateix, cal tenir en compte que la inversió del Ministeri de Foment va decreixer en tot el territori espanyol amb la crisi econòmica i les restriccions pressupostàries que se'n derivaren. Per això convé analitzar quina ha estat la distribució de les inversions amb una comparativa regional.

En un moment de conflicte entre les institucions catalanes i espanyoles, la distribució de les inversions en infraestructures de transport decidides a Madrid rep una gran atenció

Gràfic 1

Evolució i composició de la inversió de l'Estat en infraestructures de transport a Catalunya, 2004-2015 (milers d'euros)

Font:

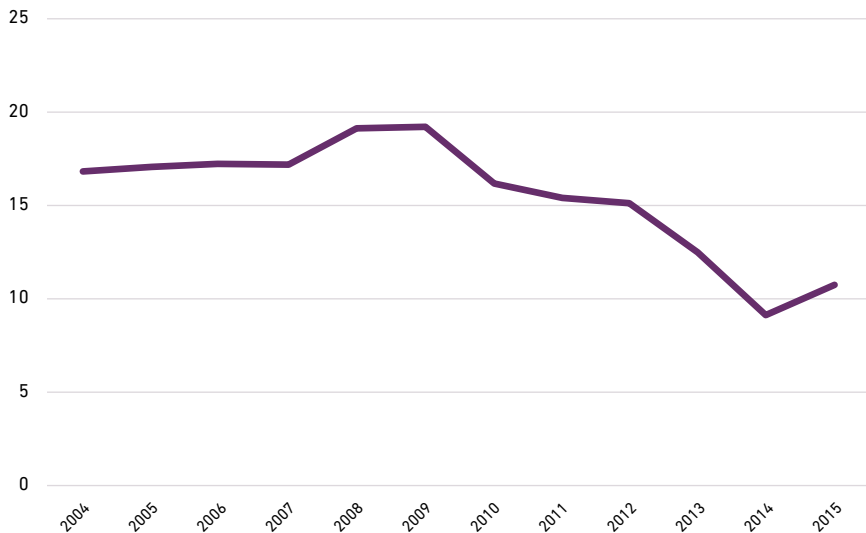
Una primera forma d'analitzar si Catalunya ha rebut una quantitat d'inversions adequada a la seva dimensió demogràfica i econòmica és comparar el percentatge d'inversions fetes per l'Estat amb el pes demogràfic

ic i econòmic del Principat. El gràfic 2 mostra l'evolució del percentatge d'inversions rebudes a Catalunya del Grup Foment –Ministeri de Foment i les seves empreses públiques— en infraestructures de transport. Es

mostra com en tota la sèrie considerada Catalunya ha rebut sistemàticament menys percentatge d'inversions –del total d'inversions fetes per Foment— que el seu percentatge de contribució al PIB espanyol, amb

Gràfic 2

Inversions en infraestructures de transport a Catalunya, 2004-2015
(% sobre el total de la inversió estatal)

Font: Elaboració pròpia a partir de l'anuari estadístic del Ministeri de Foment.

l'única excepció a l'any 2008 –pic de la inversió de l'Estat a Catalunya— que va ser del 19%. A partir del 2010 la caiguda de les inversions és marcada, tal i com ja s'ha vist en termes absoluts a el gràfic 1.

Tot i que la reducció de les inversions és generalitzada a l'Estat espanyol,

si ens fixem en la seva distribució seguint el percentatge de la mateixa que arriba a Catalunya, observem que arriben menys inversions que el seu percentatge en població, fet que s'agreuja de forma dràstica a partir del 2013 i que té el seu mínim l'any 2014 (9%). Aquesta xifra s'ha mantingut molt allunyada del pes

demogràfic de Catalunya —el qual sempre s'ha situat sobre el 16%— en tots els anys posteriors.

Les inversions a les comunitats autònomes de l'Estat espanyol De la comparació entre comunitats s'observa que existeix una forta desigualtat entre territoris en quant a la recepció d'inversions. Una forma d'avaluar-ho és calcular les inversions mitjanes rebudes per habitant en el període 2004-2015 fent ús de les dades d'inversions liquidades —executades—. ³ La taula 1 mostra la inversió per habitant rebuda en mitjana per les diferents comunitats autònomes –inversions regionalitzades— i pels diferents modes de transport per tot el període. S'observa com existeix un biaix sistemàtic en el que algunes comunitats obtenen molta més inversió mitjana per habitant en pràcticament tots els modes de transport. Catalunya es troba generalment per sota de la mitjana d'inversió per habitant en tots els modes

³ Cal tenir en compte que algunes dades d'inversió, com les que fan referència al ferrocarril, són liquidacions previstes i no executades per l'exercici 2015 —últim disponible. Aquestes previsions són valorades en el darrer trimestre del 2015, el que fa que siguin més pròximes a l'execució real que el pressupost, tot i que encara hi puguin haver algunes diferències.

Tot i que la inversió en infraestructures s’ha reduït arreu de l’Estat espanyol des de l’inici de la crisi, a Catalunya s’ha mantingut molt allunyada del seu pes demogràfic en tots els anys posteriors a 2013

Taula 1
Inversió de l’Estat espanyol en infraestructures de transport per habitant, segons mode de transport i per comunitat autònoma, 2004-2015

Total		Carreteres		Ferrocarril		Aeroports		Ports	
Castella i Lleó	542	Aragó	213	Castella i Lleó	321	Illes Balears	77	Astúries	117
Asturies	434	Cantàbria	211	Galícia	199	Canàries	70	Galícia	57
Galícia	371	Castella i Lleó	210	Castella-la Manxa	168	Madrid	67	Canàries	53
Aragó	300	Astúries	168	Astúries	144	Catalunya	45	Cantàbria	40
Cantàbria	297	La Rioja	135	Catalunya	110	Andalusia	26	Illes Balears	38
Castella-la Manxa	260	Extremadura	110	País Valencià	98	Galícia	23	País Valencià	35
Catalunya	221	Galícia	93	Extremadura	94	País Valencià	20	País Basc	35
Extremadura	205	Castella-la Manxa	91	Madrid	79	Aragó	12	Catalunya	32
País Valencià	193	Andalusia	67	Aragó	75	Castella i Lleó	11	Andalusia	30
Andalusia	184	País Valencià	40	País Basc	72	Navarra	10	Múrcia	22
Madrid	163	Múrcia	35	Andalusia	62	Cantàbria	10	Madrid	0
La Rioja	158	Catalunya	34	Cantàbria	36	País Basc	9	Castella i Lleó	0
Canàries	141	Canàries	18	Múrcia	34	La Rioja	6	Aragó	0
Illes Balears	116	Madrid	15	Navarra	19	Múrcia	6	Castella-la Manxa	0
País Basc	115	Illes Balears	1	La Rioja	17	Asturies	5	Extremadura	0
Múrcia	97	Navarra	0	Illes Balears	0	Extremadura	1	La Rioja	0
Navarra	29	País Basc	0	Canàries	0	Castella-la Manxa	1	Navarra	0
Mitjana	225	Mitjana sense comunitats forals	96	Mitjana sense insulars	102	Mitjana	23	Mitjana comuni-tats portuàries	46

Font:

excepte pel mode aeroportuari, inversions que cal recordar que es financen en gran part amb les taxes pagades pels usuaris que fan que els

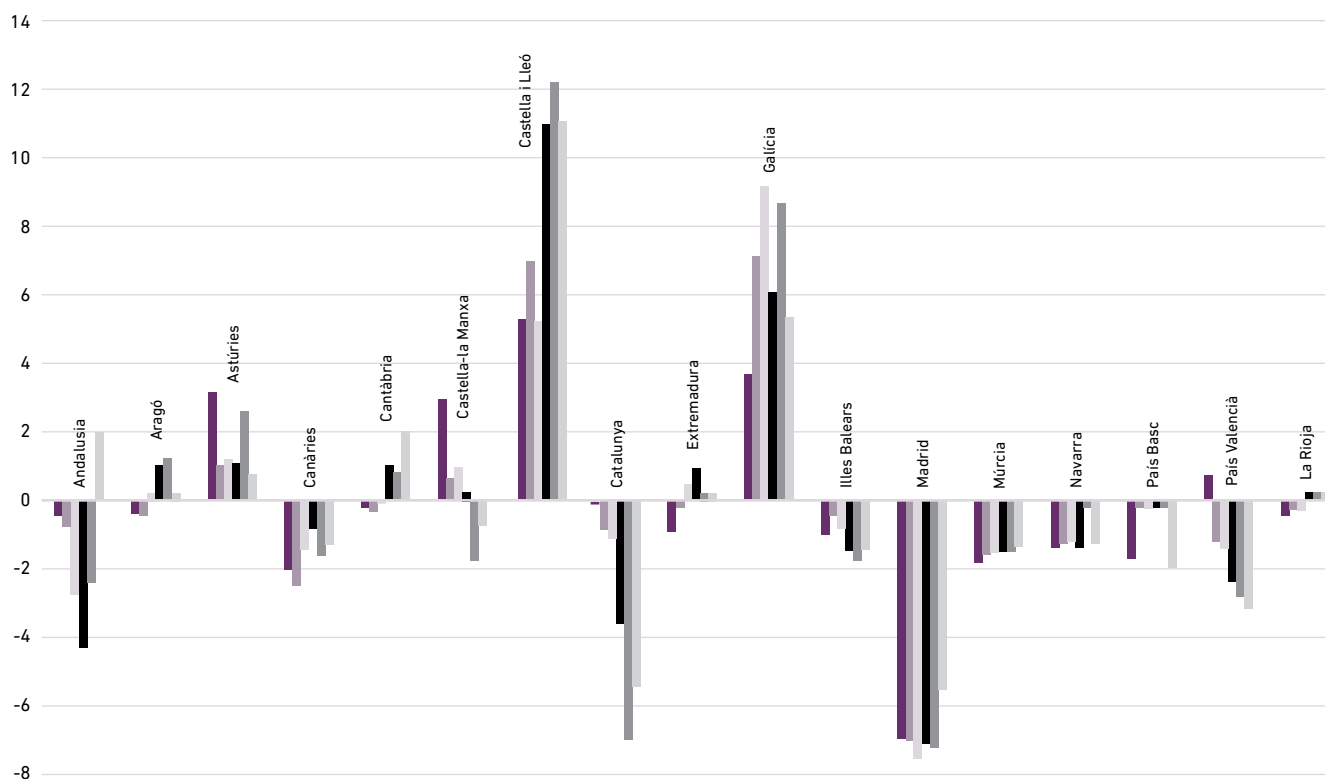
aeroports siguin autofinançats. Pel que fa al conjunt de tots els modes, Catalunya hauria rebut una mitjana de 221 euros per habitant entre

2004 i 2015. En canvi, comunitats com Castella i Lleó (542), Astúries (434), Galicia (171), Cantàbria (297), acostumen a sortir molt ben parades

De la comparació entre comunitats s'observa que existeix una forta desigualtat entre territoris en quant a la recepció d'inversions

Gràfic 3

Diferència entre el percentatge d'inversions rebut i el percentatge de població respecte l'Estat espanyol per comunitat autònoma i any, 2010-2015 (%)

Font: Elaboració pròpia a partir de l'anuari estadístic del Ministeri de Fomento —inversions— i de l'Institut Nacional de Estadística —població.

tant en termes absoluts com particularment en els modes finançats prioritàriament amb els pressupostos públics —carreteres i ferrocarrils.

Són precisament, algunes de les que surten més ben parades també pel sistema de finançament autonòmic actual.

Aquesta anàlisi acumulada pot realitzar-se anualment pel període 2004-2015 amb resultats molt similars, el que indica que els biaixos existents

Catalunya es troba generalment per sota de la mitjana d'inversió per habitant en tots els modes excepte pel mode aeroportuari, que en gran mesura es finança amb les taxes pagades pels usuaris

en la distribució d'inversions en matèria d'infraestructures de transport és permanent i sistemàtica. El gràfic 3 mostra anualment quina és la diferència entre el percentatge d'inversions rebut per cada comunitat i el seu percentatge demogràfic, és a dir, el pes de la seva població en el conjunt de l'Estat. Tal i com mostra l'anàlisi anual, hi ha comunitats que agafant dades des del 2010 sistemàticament obtenen més percentatge d'inversió que el seu percentatge de contribució a la població, i altres que en canvi reben menys que la seva població any rere any. Catalunya es troba entre aquestes darreres comunitats. Per contra, comunitats com Castella i Lleó, Galícia i Astúries són de les més afavorides en aquesta comparació.

Una de les diferències més marcades que podem observar és la que afecta a les comunitats del Corredor Mediterrani respecte de la resta de l'Estat. El gràfic 4 mostra la inversió per habitant en els diferents modes de transport i per tot el període analitzat, tot distingint si les comunitats autònomes formen part del Corredor Mediterrani o no. En aquesta comparació no s'inclouen

les comunitats forals –País Basc i Navarra– ni insulars –Balears i Canàries– per no esbiaixar la comparació. Tal i com mostra la figura, mentre s'han destinat menys de 700 euros per habitant de mitjana a les comunitats del Mediterrani, a la resta de comunitats s'hi han abocat més de 2.700 euros per habitant de mitjana pel mateix període. Aquesta comparació és sempre i per tots els modes de transport més favorable a la resta de comunitats que a les del Mediterrani. A més, la diferència és molt més gran pel que fa als modes de xarxa –carreteres i ferrocarril– que als modes punt a punt o singulars (ports i aeroports), cosa que podria estar reflectint dues coses íntimament relacionades. En primer lloc, el marcat caràcter radial del disseny de les infraestructures de xarxa a l'Estat en la darrera dècada fa que moltes inversions de connexió de Madrid amb la perifèria hagin de passar pels territoris d'interior, tal i com mostra l'estudi de Daniel Albalade (1980), Germà Bel (1963) i Xavier Fageda (1975)⁴ sobre la

centralització com a determinant de la distribució d'inversions en infraestructures a l'Estat. En segon lloc, el caràcter principalment pressupostari del finançament d'aquests modes de transport. Mentre ports i aeroports es financen en gran part per les taxes dels usuaris, carreteres i ferrocarrils necessiten finançar-se amb el pressupost públic, i com més radial i poc relacionat amb la demanda efectiva de transport —ús de la infraestructura—, més dependència existeix d'aquest pressupost. Aquest és, doncs, un instrument cabdal per a aprofundir en una política basada en la sobrecapacitat, tal i com argumenten Albalade, Bel i Fageda.⁵

L'execució dels pressupostos

Durant els últims anys ha sigut notícia que moltes de les inversions previstes en el pressupost del Ministeri de Foment —i el seu grup d'empreses— no s'han acabat executant. Una de les hipòtesis que volem contrastar és si aquesta baixa execució

4 ALBALADE, BEL i FAGEDA, «Beyond the efficiency-equity dilemma: Centralization as a determinant of government investment in infrastructure».

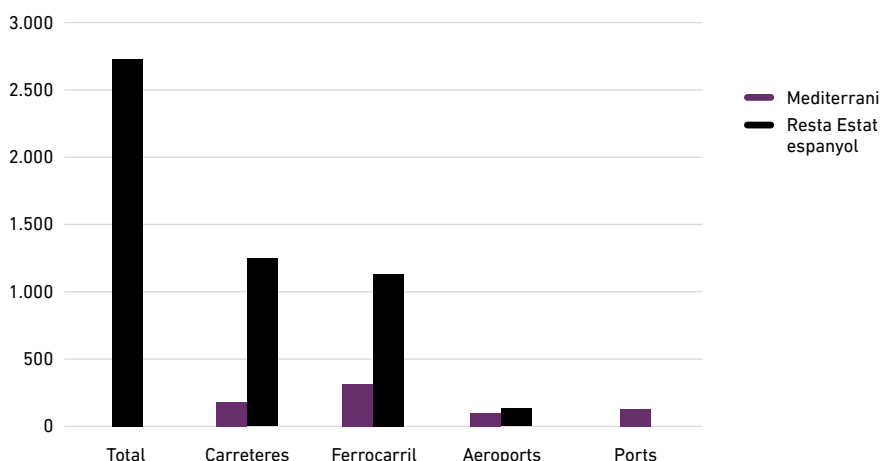
5 ALBALADE, BEL i FAGEDA, «When supply travels far beyond demand: Causes of oversupply in Spain's transport infrastructure».

Catalunya i el País Valencià reben un percentatge d'execució pressupostària molt inferior a la mitjana de l'Estat espanyol

dels pressupostos en inversions ha seguit alguna dinàmica territorial concreta en els darrers anys. Per fer això, hem calculat el rati d'inversió executada sobre el total d'inversió pressupostada per a cada comunitat autònoma i any, de 2009 a 2015. El gràfic 5 mostra el percentatge d'execució mitjana del pressupost de cada comunitat, tot mantenint la classificació entre les mediterrànies i les de la resta de l'Estat. El percentatge mig d'execució de totes les comunitats es troba en el 74%. En aquest cas, la dinàmica no és tan marcada com en el gràfic 4, però s'observa com Catalunya i el País Valencià, reben un percentatge d'execució molt per sota de la mitjana. Es podria esperar que si la inversió per habitant a les comunitats mediterrànies és molt més baixa que a la resta de l'Estat, el percentatge d'execució fos més alt, però les dades demostren que no ha estat així. L'esforç de l'Estat a executar el pressupost no ha estat superior al de les comunitats més ben tractades en inversió per habitant. Tot i això, separant entre diferents modes de transport, trobem que als ports és on s'ha invertit molt més del que s'havia pressupostat, com és el cas de les comunitats de Cantàbria i Astúries.

Gràfic 4

Inversió per habitant en inversions de l'Estat espanyol en infraestructures de transport segons àrea geogràfica, 2004-2015

Mediterrani: Andalusia, Múrcia, País Valencià i Catalunya —excloent les Illes Balears.

Resta: tots, excloent País Basc, Navarra i Canàries —aquestes comunitats s'exclouen per motius d'insularitat i per no tenir infraestructures ferroviàries rellevants, fet que les fa poc comparables.

Font: Elaboració pròpia a partir de l'anuari estadístic del Ministeri de Foment (inversions) i de l'Institut Nacional de Estadística (població).

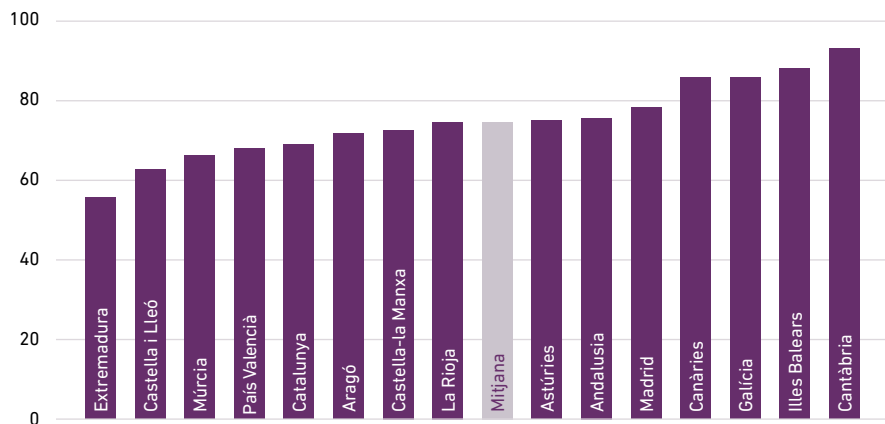
A l'any 2014 el Ministeri de Foment va crear l'empresa pública ADIF Alta Velocidad, escindida d'ADIF. És a partir d'aquesta data en què es pot fer una comparativa molt clara entre la inversió en alta velocitat i en xarxa convencional. Tal i com es veu a el gràfic 6, a quasi totes les comunitats la inversió en infraestructures

d'alta velocitat supera àmpliament la inversió ferroviària en xarxa convencional. Aquesta inversió de fins a 6 vegades més en alta velocitat que en la xarxa convencional no només es deguda a la creació de nous corredors, sinó moltes vegades a inversions de manteniment de la infraestructura d'alta velocitat ja existent.

Al sistema de finançament del 2015, segons dades del propi Estat espanyol, Catalunya és la tercera comunitat autònoma en aportació en ingressos i desena en recursos rebuts per càpita

Gràfic 5

Percentatge d'inversió executada respecte inversió pressupostada a l'Estat espanyol entre 2009 i 2015

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'anuari estadístic del Ministeri de Foment i dels Pressupostos de l'Estat del Ministeri d'Hisenda.

Pel que fa a la inversió de Renfe, aquesta es troba en nivells pràcticament anecdòtics a la majoria de comunitats, excepte a la Comunitat de Madrid on és més considerable.

Els pressupostos del 2017

Per aquest 2017 la inversió en infraestructures és manté pràcticament igual a la quantitat pressupostada en l'exercici anterior. A nivell mig, la inversió en infraestructures

s'ha vist retallada a la majoria de comunitats autònomes, especialment en comunitats on la inversió per càpita mitjana dels últims anys ha sigut molt alta. És el cas de Galícia amb un 39,6% menys, o Castella i Lleó, amb un 30% menys. D'altres comunitats ja més afectades, com en els casos d'Andalusia i el País Valencià, han vist retallada la inversió en les principals infraestructures al voltant del 40%. En el cas de Catalunya, la inversió pressupostada en infraestructures ha augmentat

lleugerament respecte a l'any 2016. Tot i això, la distribució de la inversió pressupostada per càpita segueix sent bastant desigual en els diferents modes de transport (gràfic 7). La primera conclusió és que la situació del 2017 no representa una gran variació respecte del rànquing descrit a la Taula 1 en inversió per càpita en infraestructures.

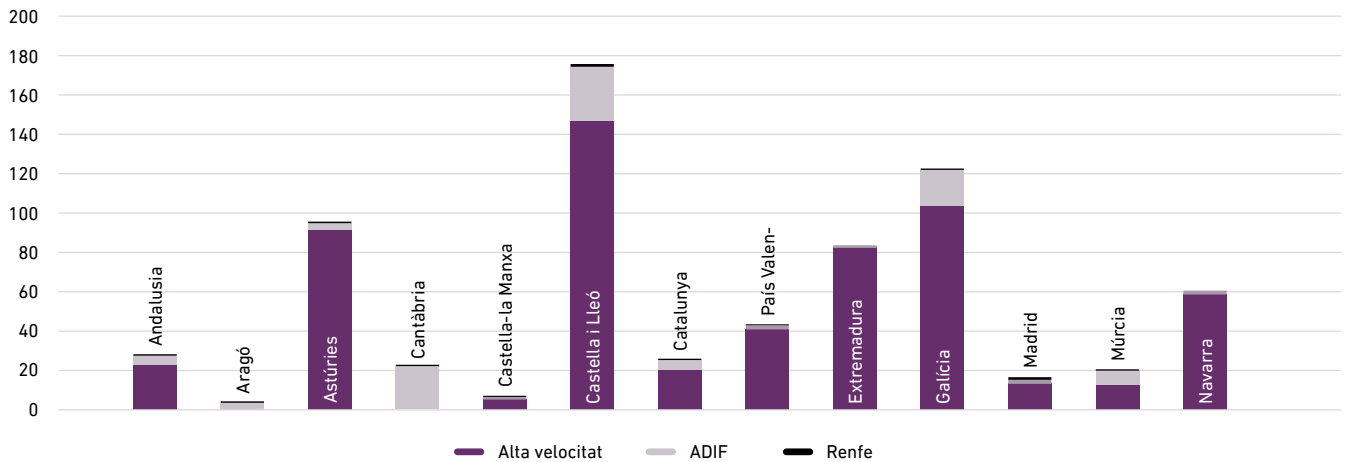
La inversió en ferrocarril segueix sent la més alta, seguida de la dedicada a carreteres. Una tendència que s'ha observat és que moltes comunitats tenen una alta inversió en ferrocarril d'alta velocitat, però aquesta elevada inversió acaba substituint inversió en d'altres modes de transport a la mateixa comunitat, especialment en carreteres. Així, l'alta velocitat acabaria sent un substitut a d'altres inversions en infraestructures i no pas un complement.

L'Estat segueix utilitzant les empreses del grup Fomento com a eina per poder invertir. Les inversions d'aquest grup representen entre el 80 i 90% del total de les inversions de l'Estat a Catalunya. D'aquestes inversions la majoria són en carreteres i ferrocarril, majoritàriament fi-

Des de l'inici del procés sobiranista, la desvinculació entre les inversions rebudes i el pes econòmic i demogràfic de Catalunya s'ha vist molt agreujada, arribant al seu mínim el 2014

Gràfic 6

Inversió executada ferroviària mitjana per empreses ferroviàries del Grup Fomento, 2014 i 2015 (euros per càpita)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'anuari estadístic del Ministeri de Foment.

nançades més per pressupost públic que per taxes dels usuaris. Això posa de manifest que aquestes inversions són una eina per reassignar recursos dins del sistema de finançament comú. El passat mes de juliol l'Estat va fer públiques les dades d'ingressos i despesa per càpita i territori al sistema de finançament del 2015. Catalunya és la tercera en aportació en ingressos i desena en recursos rebuts per càpita. Aquesta dada és molt semblant a la dada que hem presentat a la taula 1 en inversió per

càpita rebuda, i de fet també confirma les diferències en el tractament financer el les comunitats del Mediterrani respecte de la resta.

Comentaris finals

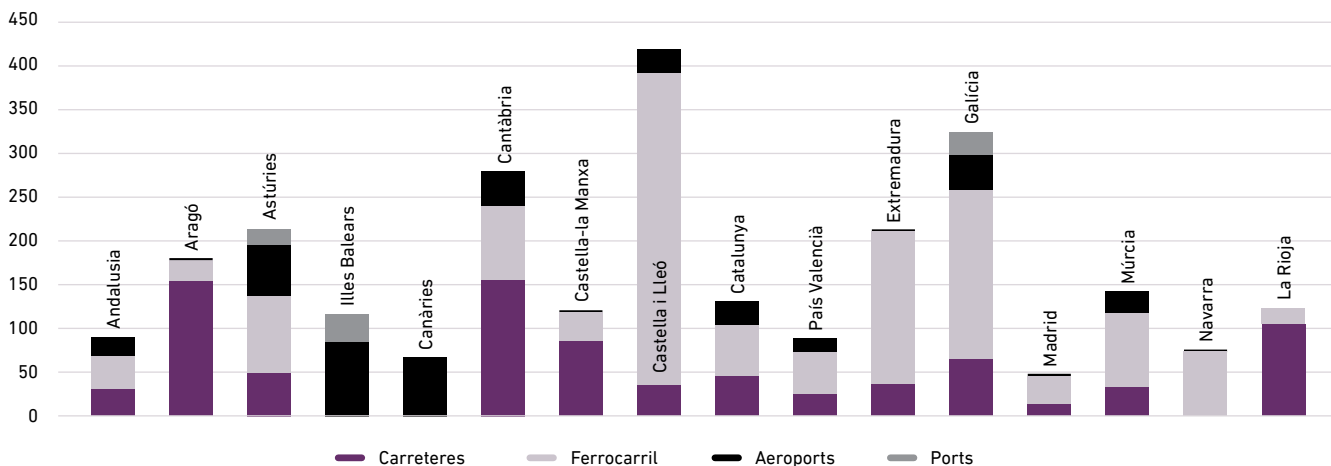
En aquest article hem mostrat com la inversió de l'Estat en infraestructures a Catalunya ha caigut de forma important des de l'any 2008, especialment després de la finalització de projectes d'inversió rellevants i

en ple inici de la crisi econòmica i pressupostària. Aquestes inversions, que s'havien fonamentat sobretot en aeroports i alta velocitat ferroviària, pateixen una caiguda molt marcada a Catalunya, tot i inscriure's en una davallada generalitzada de les inversions en tot el territori de l'Estat espanyol. Des d'aleshores, les inversions pràcticament mai no han arribat en la quantitat adequada al pes demogràfic i econòmic de Catalunya. De fet, des de l'inici del procés sobiranista, la desvinculació

Els anuncis d'inversions pressupostades han de rebre sempre una mirada escèptica i han de merèixer un seguiment per tal de comprovar si aquests es respecten a l'hora de l'execució

Gràfic 7

Inversió en modes de transport al pressupost 2017 a l'Estat espanyol (euros per càpita)

Font: Elaboració pròpia a partir dels pressupostos de l'Estat espanyol. Ministeri d'Hisenda

entre les inversions rebudes i el pes econòmic i demogràfic de Catalunya s'ha vist molt agreujada, arribant al seu mínim l'any 2014.

Aquest article també ens ha permès comprovar que, de mitjana, Catalunya ha rebut des del 2004 menys inversions anuals per habitant que la mitjana de l'Estat, en un context en el que hi ha una forta desigualtat entre territoris, alguns de molt afavorits en aquesta comparació per habitant i d'altres molt perjudicats. Aquestes

desigualtats es troben, a més, en pràcticament tots els modes de transport. En concret, hem observat com les comunitats del Mediterrani eren clarament perjudicades pel volum d'inversió per habitant distribuït pel Grup Fomento, i que això era especialment així en el cas dels modes de xarxa com carreteres i ferrocarrils.

Si bé les inversions s'han reduït, tampoc els pressupostos públics han estat fiables a l'hora de predir la

inversió finalment executada. De fet, hem comprovat com l'execució en els darrers anys ha estat inferior a la mitjana de l'execució de la resta de comunitats. Hem vist, doncs, com els anuncis d'inversions pressupostades han de rebre sempre una mirada escèptica i han de merèixer un seguiment per tal de comprovar si aquests es respecten a l'hora de l'execució. Finalment, hem confirmat que en els darrers pressupostos —a partir de les dades del pressupost 2017— res indica que la dinàmica dels anys

recents hagi de canviar gaire. De fet, creiem que en properes edicions d'aquest tipus d'anàlisis s'observarà un balanç de 2017 molt similar al dels anys precedents. ■

■ Bibliografia

ALBALATE, Daniel; BEL, Germà i FAGEDA, Xavier. «When supply travels far beyond demand: Causes of oversupply in Spain's transport infrastructure». A *Transport Policy*, núm. 41, p. 80-89, 2015.

ALBALATE, Daniel; BEL, Germà i FAGEDA, Xavier. «Beyond the efficiency-equity dilemma: Centralization as a determinant of government investment in infrastructure». A *Papers in Regional Science*, núm. 91 (3), p. 599-615, 2012.

CAMBRA DE COMERÇ DE BARCELONA. *Cambra de Comerç de Barcelona (2016)*. *Inversió de l'Estat per comunitats autònomes. Execució 2015*. Gabinet d'Estudis Econòmics i Infraestructures, 2016.

CONSELL GENERAL DE CAMBRES DE CATALUNYA. *Consell General de Cambres de Catalunya (2014). Memòria Econòmica de Catalunya 2013*. Estudis Econòmics, 2014.

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA. *Anuarios estadísticos* [en línia]. 2010-2015. Disponibles a <www.ine.es/inebaseweb/libros.do?nttp=25687>

MINISTERIO DE HACIENDA. *Pressupostos Generals de l'Estat* [en línia]. 2009-2015. Disponibles a <<http://www.minhfp.gob.es>>

MINISTERIO DE FOMENTO. *Anuaris estadístics* [en línia]. 2004-2015. Disponibles a <www.fomento.gob.es>

SÁNCHEZ, Eshter. «La inversió de l'Estat en infraestructures, per comunitats autònomes». A *Nota d'Economia* 83-84, p. 51-67, 2006.

arxiu

Dones, històries, memòries

vista prèvia >

Només cal mirar qualsevol manual d'història per veure que les dones són les grans oblidades a l'hora d'explicar el nostre passat. No hi són en els grans relats de la política i l'economia —segurament perquè fins fa ben poques dècades han estat apartades dels centres de poder— i fins i tot, ens costa trobar-les en l'anomenada història social. D'aquí la importància d'una historiografia feminista que dota de referents a les dones; d'una historiografia que introdueix la mirada de les dones a la història.

Coral Cuadrada

Centre de Recerca en Antropologia Mèdica de la URV

coral.cuadrada@urv.cat

«Per recordar, necessitem els altres»
Paul Ricoeur, 2004

Hem recordat —no m'agrada la paraula commemorat, per allò que pot evocar de celebració— els 80 anys del malaurat inici de la Guerra Civil. El Centre de Documentació de l'Institut Català de les Dones s'ha sumat al record i ha elaborat la Guia Bibliogràfica *Dones a la Guerra Civil*, amb deu llibres destacats, entre els quals es troba el de *Memòries de dones* que vaig coordinar, publicat el 2009.¹ Aquell llibre fou el resultat de dos cursos d'estiu que es centraren en l'estudi, metodologia, aplicacions i abordatge multidisciplinar de les experiències femenines, algunes marcades per terribles conflictes bèl·lics; d'altres —les més joves—, apuntant vers nous horitzons, com queda palès en l'estudi en vídeo que vaig incentivar uns anys abans, materialitzat en *La Quadratura del cercle. Història del Bloc Feminista de Tarragona (1977-2001)*.²

1 CUADRADA, *Memòries de dones*.

2 Disponible a: <https://vimeo.com/102068323>

Hem seguit treballant en la via de recerca d'aleshores a d'altres àmbits i vers problemàtiques diverses, unides totes elles pel fil conductor de l'aprofundiment en la història de les dones a través de les seves narratives i experiències. Mostra en són el llibre sobre el barri obrer de Torreforta,³ en especial el capítol sobre lluites de dones al primer franquisme, o el documental i ponència⁴ sobre el barraquisme a Tarragona.

El present article és una reflexió que vol ser com una mena de compendi d'uns deu anys de treball en àmbit de la memòria de les dones, i a través del qual vull compartir amb qui em llegeixi algunes inquietuds epistemològiques, nous suggeriments de recerca i algun dubte, sorgits al llarg del camí recorregut i amb la il·lusió de sempre: trepitjar terres verges.

Les narratives de les dones, els seus testimonis, han superat, contra tot pronòstic, els supòsits acadèmics que les descartaven com a no fiables. A França, per exem-

3 CUADRADA i GUTIÉRREZ, *Les dones als orígens de Torreforta*.

4 CUADRADA, «Dios también anda entre cañas».

ple, l'antropòloga Nicole-Claude Mathieu (1937-2014)⁵ és coneguda pel seu assaig sobre el coneixement i la subjectivitat dels subjectes dominats: ella diu que el seu consentiment no és causa sinó efecte de l'opressió, convertint-se en consciència mediatitzada per l'omnipresència del poder patriarcal. Precisament per això i pensant el contrari, he esperonat investigacions on les dones no s'expliquessin des de la submissió, el victimisme o l'anorreament: les he anat a cercar allà on han vençut, poc o molt, on han donat un pas o dos endavant encara que també hagin hagut de recular, malgrat la seva voluntat de superació. Les he anat a buscar allà on les seves històries, malgrat la ràbia, la decepció o el dolor, han entreobert l'esclatxa esperançada d'allò potser incert però que s'augura millor. Ens hem trobat, sí. Com? A partir dels plantejaments que us ofereixo a continuació.

Quan es tracta d'una experiència de dones, els historiadors sovint obvien les referències documentals

5 MATHIEU, *L'Anatomie politique. Catégorisations et idéologies du sexe*.

Poc a poc, les historiadores es van adonar que allò que servia per a bastir la història política, econòmica i, fins i tot, l'autoanomenava «social» —sent només masculina— no era suficient

i tendeixen a optar pel caràcter discursiu, ressaltant que els subjectes es constitueixen discursivament i que l'experiència és, en primera instància, un fet lingüístic.⁶ Els primers relats de la història de les dones es van basar en les metodologies tradicionals, però poc a poc, les historiadores es van adonar que allò que servia per a bastir la història conservadora, aquella història política, econòmica i, fins i tot, la que pomposament s'autoanomenava «social» —sent només masculina—, no era suficient. Perquè silenciava, anul·lava i menyspreava, menyspreava la majoria de la població mundial, totes les èpoques històriques; i, a la vegada, jerarquitzava les accions humanes, reduint a l'alçada de la insignificança tot el que girava —i encara gira— entorn a les dones: la generació, el manteniment i la sostenibilitat de la vida.⁷ Fou aleshores que, en la voluntat d'anar a trobar allò ordinari, no excepcional, la història oral es constituí com a utilitat vàlid per arribar a les

vivències femenines. Però no tot és fàcil, planer i directe, cal saber d'avant mà que les narratives poden reflectir amb major o menor precisió el passat, i que la història col·lectiva pot deformar, manipular i tergiversar la individual.

També hi ha exemples del silenci col·lectiu. Aquest ha estat, a voltes, un dels principals problemes quan es tracta de fer visible la vivència, de tal manera que ultrapassi el nivell de metàfora, que les historiadores de les dones pretenem desconstruir. Per això, cal anar més enllà dels estereotips i de les funcions, treballs i espais assignats tradicionalment a les dones, per tal d'evitar que allò col·lectiu —o admès col·lectivament— domini les narratives, fins i tot de forma completament inconscient. Fer evident l'experiència significa, aleshores, trencar amb els binaris discriminadors: home/dona; raó/emoció; dia/nit; passivitat/activitat; pau/guerra; conciliació/conflicte... També serveix per a rebutjar idees preconcebudes sobre la feminitat, fent fora la reproducció de sistemes ideològics dicotòmics —submissió/dominació o també el de privat/públic.

Memòria

El desafiament feminista a tot aquest conjunt inacabable de contraris oposats és, sens dubte, una tasca àrdua. Un aspecte important i que ha estat molt qüestionat és el de la memòria en si, pel que té d'axial en la formació del discurs, i si realment se li pot concedir l'autoritat de l'experiència. Les preguntes han girat sobre la pròpia noció de memòria: com es construeix, com evoquem els nostres records, i, després, com els representem. La historiografia ha debatut durant molt de temps sobre el concepte i s'ha arribat a convenir que la memòria és majoritàriament defectuosa, limitada. Malgrat tot, gràcies a les propostes postmodernistes, sabem que l'atenció a la memòria social i el discurs ha contribuït a la pèrdua del valor absolut del subjecte autònom. En altres paraules, el que venen a dir les historiadores de les dones és que els records individuals no són del tot i únicament nostres, sinó que la memòria es forma pels discursos, valors i institucions que l'envolten. Com a resultat, la memòria individual no pren valor original, mentre la consciència col·lectiva assoleix un grau ontològic inqüestionable.

6 SCOTT, «The Evidence of Experience».

7 Hem estudiat aquests aspectes a CUADRADA, LAS HERAS, MARSAL i ROYO, *Oikonomia. Cuidados, reproducción, producción*.

En la voluntat d'anar a trobar allò ordinari, no excepcional, la història oral es constituí com a utilitat vàlid per arribar a les vivències femenines

Per tant, la memòria col·lectiva ha empès la individual als marges. El sociòleg Maurice Halbwachs (1877-1945)⁸ suggereix que els marcs col·lectius són, per contra, els instruments utilitzats per la memòria col·lectiva per a reconstruir una imatge del passat que està d'acord, a cada època, amb els pensaments predominants de la societat. Així, els nostres records es produeixen en contextos socials més amplis, i estan formats en gran part per qüestions socials i discursos que ens impulsen a pensar, sentir i recordar de maneres particulars. La memòria col·lectiva s'utilitza com a eina social, que ajuda en la formulació d'identitats grupals i comunitats imaginades i sovint té una influència molt poderosa sobre la memòria individual. Com assenyala Paul Thompson (1935),⁹ el context o el record és també crucial en una situació de grup, com ara una celebració local o un memorial. Les perspectives col·lectives de la memòria poden exercir molt més poder que no pas les reflexions privades.

Les històries orals, però, proporcionen un escenari en què es permet a la gent narrar situacions que havi- en estat silenciades perquè no co- incidien amb la memòria dominant. Sovint les dones, conscientment o inconscientment, pretenen reproduir l'ideal de la percepció comuna de les seves experiències. Per tant, és pos- sible veure com les historiadores de les dones han criticat les vies amb les quals les memòries i identitats femenines s'han format i, paral·le- lament, han cercat nous camins per estudiar les experiències de les dones en el passat. Perquè examinar les vivències de les dones significa també copsar el procés ideològic i social que han patit; comporta descobrir les seves experiències mitjançant apropaments alternatius, defugint les «veritats» dominants, en la intenció de saber què hi ha sota l'experiència en si. I tot plegat contrastant-t'ho i validant-t'ho amb les memòries d'unes i altres, dins de la comunitat imaginària, car és en societat on les persones adquireixen els seus records i en societat els recorden, reconeixen i ubiquen.

La construcció social de la realitat és el resultat del procés històric mit-

jançant el qual les nostres experièn- cies es converteixen en categories, i actuem en base a elles. Per exemple, les anomenades «dones del 36»¹⁰ van repensar les seves vides no solament a través d'una reflexió individual, sinó conjuntament; van reviure esdeveniments, pensaments i sentiments que les vinculaven unes a les altres i que, a la vegada, van permetre la posterior reproduc- ció i validació de la categoria més amplia de les dones de la Guerra Civil i de les seves vivències col·lec- tives. La validació dels seus records ultrapassà el nivell personal. Hi ha també, però, el perill de la versió romàntica, glorificada i idealitzada de la realitat històrica, àdhuc de rememoracions nostàlgiques, de penediment o de por. No és un tema nou. Ja Thompson va posar sobre la taula el fet de veterans australians de la Primera Guerra Mundial amb records commocionats o temorosos, els quals contrastaven amb la seva imatge pública d'herois nacionals. Certament, les historiadores que ens dediquem a la història oral sabem que les «informadores-clau» acostu- men a fer èmfasi en els moments de

8 HALBWACHS, *On Collective Memory*.

9 THOMPSON, *Voice of the Past: Oral History*.

10 CUADRADA, «Les dones del 36 a les Universitats».

Les historiadores de les dones han criticat les vies amb les quals les memòries i identitats femenines s'han format i han cercat nous camins per estudiar les experiències de les dones en el passat

triomf o en els records amables, tot silenciament i obviament les circumstàncies que contradirien les narratives dominants.

Oblit

Directament relacionat amb la memòria, tant individual com col·lectiva, hi ha l'oblit. És ben sabut que tendim a no recordar les situacions negatives o desfavorables del nostre passat. Paul Connerton (1940)¹¹ parla de set tipus d'oblit:

- Esborrat repressiu: és el que empren els governs o els estats per eliminar la imatge o un esdeveniment de la ment d'una persona, suprimint completament tot allò que ho recordi.
- Oblit prescriptiu: és un acte d'estat. No depèn de l'oblit d'una persona, sinó que fa d'oblit col·lectiu, on tots els membres opten per oblidar, a fi de continuar funcionant més o menys bé.
- Oblit identitari: substitueix la identitat del passat per una de nova.
- Amnèsia estructural: estableix

que una persona només recorda les persones que li són socialment importants.

- Oblit per excés: resulta de la sobreinformació, descarta la informació inútil.
- Obsolescència programada: esdevé quan un objecte té una funcionalitat limitada i, malgrat ser útil només un cert temps, les persones ho obliden i continuen comprant-lo.
- Silenci humiliat: prové del sentiment de vergonya, que s'intenta perdre amb l'oblit.

Fixem-nos que Connerton defensa que per a constituir una nova identitat és necessari oblidar. Entre els set oblit, doncs, el que més es vincula a algunes de les dones que hem estudiat, en particular les que viuen a les barraques, és el tercer, l'oblit identitari. I no es tracta, llavors, en la pèrdua que rau en no poder conservar algunes coses; ans al contrari, l'oblit és en el guany que representa descartar els records que no serveixen ni per a la identitat ni per els seus interessos actuals. Per tant, oblidar, com recordar, és el producte de certs signes socials i del discurs que ens envolta. Si les nostres

experiències i records contradiuen el que socialment s'espera que hagin estat, sovint es perden o es silencien. A més, en totes aquestes dinàmiques hi intervenen les expectatives, de manera que tenir en compte o actuar vers quelcom és ubicar-lo en el complex sistema d'expectatives.

Historicitat

Les inquietuds postestructurals, el gir lingüístic i les vivències estan lligades a la història. D'aquí la relació del subjecte històric amb la seva situació actual. Michel Rolph-Trouillot (1949-2012)¹² afirma, en aquest sentit, que el passat només és passat perquè existeix un present, i això cal tenir-ho en compte quan les dones responen a les entrevistes i accedeixen a regalar-nos les seves històries de vida. Dins de la teoria postmoderna, la noció d'historicitat és extremadament important, ja que fa referència al fet que no podem escapar-nos del període històric del qual venim i que ens modela d'alguna manera.

¹² ROLPH-TROUILLOT, *Silencing the Past: Power and the Production of History*.

¹¹ CONNERTON, «Seven Types of Forgetting».

Oblidar, com recordar, és el producte de certs signes socials i del discurs que ens envolta. Si les nostres experiències contradiuen el que socialment s'espera, sovint es perden o es silencien

En relació a les dones entrevistades, la seva realitat actual respon en primer lloc a la seva edat, moltes d'elles són grans o molt grans i, en conseqüència, es troben força allunyades dels fets que relaten. No vull dir amb això que s'inventin un passat inexistent, però sí que l'estan replantejant a través del llenguatge, les percepcions i els dictats del present. A voltes ens adonem que les participants d'edat avançada mostren una mica de desencís amb el moment actual, mentre a la vegada idealitzen el que van viure. Són dones que es troben en un procés que s'anomena de revisió de vida, on veuen més favorablement allò d'altres temps i que les ajuda a compensar la realitat del dia a dia.

A més de les qüestions relacionades amb la memòria i l'autoreflexió, la relació entre l'entrevistadora i la informant influencia significativament les narratives. De fet, la investigadora té un paper important, no tant sols en el procés de recollida de dades, sinó també en el tractament d'aquestes, i quan es tracta de relats de vida cada detall, per ínfim que sembli —lapsus, repetició, dubte, silenci, èmfasi, sentiment, emoció...—

té la seva rellevància, a cops gens menyspreable. Tinguem igualment en compte que les troballes esdevenen de la interacció, i que, per tant, en les nostres recerques apostem decididament per la investigació-acció-participació-feminista. En paraules de Sherna Berger Gluck (1935),¹³ l'entrevista és una transacció entre l'entrevistadora i l'entrevistada, i l'entramat pregunta/resposta és la base de la història oral. Així doncs, l'edat, la posició social i la destresa de l'entrevistadora tenen un impacte decisiu en com es posicionen les entrevistades, en les respostes i en la seva actuació. A més de l'edat de les informants, hi juga també en la interrelació l'edat de la investigadora. Pot donar-se el cas que es canviïn els rols i es passi d'entrevistada a entrevistadora, i això té diversos significats socials. Un d'ells és que les històries de vida poden servir com a eina didàctica: es parla del passat transmetent els valors que val la pena preservar, apostant per a un futur millor si combinés les òptimes aportacions de l'ahir i l'avui.

Les memòries també són construïdes i creades a través de les interaccions quotidianes amb el discurs i les representacions que tenim a l'abast. Poderoses institucions, a més, prefereixen unes històries per sobre d'altres, instauren patrons i narracions exemplars de com les persones poden i han de recordar, estimulen el record públic vers formes i raons que poc tenen a veure amb les motivacions íntimes i personals, i controlen els discursos. La nostra ment, a més, està predisposada a un marc concret d'experiències típiques. Inscriuint-les en el sistema d'expectatives, dins de marcs predisposats que validen les nostres vivències com a veritables, però que de fet són modelades i generades pel discurs i la representació. És a dir, si volem ser rigoroses hem de qüestionar l'«evidència» de l'experiència, sobretot per l'impacte dels discursos que influeixen més notablement en l'opinió pública mitjançant els símbols, els memorials, les commemoracions, juntament amb les pràctiques dels mitjans de comunicació, l'art, l'educació i altres institucions culturals i polítiques. Tot això ens condueix a la connexió entre la història, el coneixement del

13 GLUCK, «What's So Special About Women?».

Reivindiquem una història que no amagui les relacions de poder i no margini les veus de les dones

passat, i la noció de nació, que també hi juga el seu paper, en especial la versió feminitzada de la memòria nacional. Una versió feminitzada en què es troba l'intent d'historitzar les dones individuals i integrar-les en la memòria pública. Mitjançant la construcció d'una narrativa col·lectiva, els relats i els discursos dominants tenen efecte a partir dels records de les experiències de les dones.

En el debat actual sobre la subjectivitat i l'individual *versus* la identitat col·lectiva, és possible concloure que una persona acaba recordant només situant-se en la perspectiva d'un o diversos grups o corrents de pensament col·lectiu, allunyant els assumptes històrics de les seves vivències i, fins a cert punt, de la seva autoritat. Se'ns fa evident, llavors, com les influències socials, polítiques i lingüístiques serveixen, infinitat de vegades, per a silenciar allò més personal, mentre alaben el col·lectiu dominant. Malgrat tot, res més lluny de la meua intenció afirmar que no tinguem res a aprendre de les històries de les dones del passat, sinó tot el contrari. Ja siguin veraces o no, les formes en què elles van optar per recordar les

seves històries, les que van decidir no explicar i les que van triar per difondre, ens diuen molt sobre l'entorn social en què varen viure. La seva memòria col·lectiva i la seva identitat no es formen únicament a través de les interaccions d'unes amb les altres, sinó que les seves històries i experiències conformen un discurs social global. Per tant, les vivències i els records seleccionats no solament serveixen per valorar els seus rols i imatges, ajuden també en la validació de la identitat col·lectiva.

Autoritat

Les persones, així, tenen un paper en la creació de la memòria històrica a partir de les seves pròpies experiències. Les investigadores feministes defensem que si ens fixem en el que hi ha sota de les narratives, veiem com els records del passat conformen també el nostre present. De fet, la història oral va molt més enllà de documentar simplement l'opressió, il·lumina les estratègies que han ideat i portat a terme les dones per afrontar la seva situació i la forma com l'han resolta, compensada i, fins i tot, desafiada. Per a les histori-

adores feministes, doncs, l'evidència de les experiències de les dones i la concepció d'agència, és a dir «la capacitat de», esdevenen axials en les nostres recerques. Reivindiquem una història que no amagui les relacions de poder i no margini les veus de les dones; cal, per tant, una base sòlida de narratives en la història material i social, a més de l'avaluació de la interrelació entre ambdues, factors tots ells que han d'afavorir la crítica de l'opressió i la desigualtat. En particular l'agència com a lloc de mediació entre el discurs i les experiències, per tal de desfer la visió determinista del discurs.

Per a fer front al repte és necessari participar activament del procés d'investigació, posicionant-nos i inscrivint-nos-hi, també des de la pròpia autoreflexió. Comproment-nos amb la recerca totalment, en l'ontologia, epistemologia, fonts, teoria, ètica, moralitat, política, punts de vista, conceptes de temps i espai, context, narrativa, retòrica, gènere i treball de camp. Hi ha molts mètodes per a realitzar entrevistes, però les historiadores i antropòlogues feministes fan investigació no «sobre» les dones sinó «amb» les dones. Aquest

**Hi ha molts mètodes per a realitzar entrevistes,
però les historiadores i antropòlogues feministes fan investigació
no «sobre» les dones sinó «amb» les dones**

fer «amb» implica un *feedback* entre investigadores i participants, acceptant d'antuvi la cocreació mútua, una mena de contagi interpersonal. El treball feminista s'ha centrat en el coneixement de les dones, de les seves experiències subjectives assumides mitjançant les seves històries de vida, implementant per a tal fi perspectives metodològiques diversificades.

La història oral feminista emprava eines de recerca qualitatives tals com escenaris d'entrevista informals, la intersubjectivitat i el permís a la informant per a determinar el to i, si cal, inclús la direcció de l'entrevista. A diferència de mètodes més tradicionals o quantitius es prima la subjectivitat més que l'objectivitat, car l'objectivitat és difícil d'assolir com a resposta emocional ja que hi juguen un paper rellevant els sentiments. És necessari saber bastir l'espai de trobada mútua on flueixin les narratives, dins un temps generós d'interrelació que afavoreixi l'aflorament de les sensacions que ens permetran endinsar-nos sota la superfície del discurs. D'aquesta manera, els relats poden esquarterar els significats dominants i transfor-

mar-los. Quan les relatores es senten lliures i assumeixen que poden ser més que meres informants, prenent una responsabilitat activa del projecte i, al mateix temps, la investigadora es situa en una posició intersubjectiva, les possibilitats de generar una relació veritablement dialògica augmenten, contribuint no sols a l'enriquiment mutu, sinó a uns resultats científics de nivell singular. Pot donar lloc a compartir pensaments i sentiments difícils d'expressar, fins i tot les emocions més «negatives» o complexes. És llavors quan apareixen experiències alternatives, capaces d'oposar-se al discurs dominant, de qüestionar les nocions convencionals de feminitat i de les funcions atribuïdes a aquesta.

És cert que la font històrica triada —les entrevistes i les històries de vida— és completament subjectiva, però és la més adient per a copsar com i quan les dones exerceixen autoritat sobre la seva existència i sobre el seu sentit. És igualment a partir del domini teòric postmodernista i el desig de desconstruir les categories socials quan exercim la voluntat d'arribar a percebre les resistències, l'apoderament, els sen-

timents d'independència i a voltes de transgressió. No ens interessa tant establir la veracitat dels relats, sinó com transmeten les vivències, quins són els records que donen significat a les seves vides. L'objectiu utòpic de les nostres recerques, en resum, és el de reconèixer, acceptar i transmetre les interpretacions pròpies de les dones, aquelles que ens fan partícips de l'ofrena de les seves vivències, records i memòries. Cada una d'elles, a la seva manera, demostra que l'experiència és un tema de la història, que el llenguatge és la via d'expressió de la història i que l'explicació històrica no pot, per tant, separar la vida de la paraula. ■

■ Bibliografia

ALCINA, Sara, COSTA, Ariadna, MAS, Caterina, MERCADÉ, Anna i ZAPATA, Joana.

La Quadratura del cercle. Història del Bloc Feminista de Tarragona (1977-2001) [en línia]. Tarragona: URV, 2005. Disponible a: <vimeo.com/102068323>.

BADIA, Joana, CAMPS, Celia, ESTRADA, Laia i SÁNCHEZ, Elisabeth. «Dones en lluita: el barri i les fàbriques». A CUADRADA, Coral (coord.). *Les dones als orígens de Torreforta*. Tarragona: Cercle d'Estudis Guillem Oliver, 2014.

CONNERTON, Paul. «Seven Types of Forgetting». A *Memory Studies* 1, núm. 59, ps. 273-278, 2008.

CUADRADA, Coral (coord.). *Memòries de dones*. Tarragona: Arola editors, 2009.

CUADRADA, Coral. «Les dones del 36 a les Universitats». A *Les dones del 36*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2010.

CUADRADA, Coral, LAS HERAS, Ada, MARSAL, Roser i ROYO, Carlota. *Oikonomia. Cuidados, reproducción, producción* [en línia]. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, 2015. Disponible a: <www.llibres.urv.cat>.

CUADRADA, Coral. *El problema del barraquisme a Tarragona* [en línia]. TAC12, 2016. Disponible a: <www.tac12.xiptv.cat>.

CUADRADA, Coral. «Dios también anda entre cañas». A BELZUNEGUI ERASO, Àngel, SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep, REIG TAPIA, Alberto (coords.). *Església i Franquisme. De la col·laboració amb el franquisme al seu combat*. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, 2017,

221-257.

GLUCK, Sherna Berger. «What's So Special About Women?». A ARMITAGE, Susan, HART, Patricia i WEATHERMON, Karen (eds.). *Women's Oral History: The Frontier Reader*. Nebraska: University of Nebraska Press, 2002.

HALBWACHS, Maurice. *On Collective Memory*. Chicago: University of Chicago Press, 1992.

MATHIEU, Nicole-Claude. *L'Anatomie politique. Catégorisations et idéologies du sexe*. París: Côté-femmes, 1991.

ROLPH-TROUILLOT, Michel. *Silencing the Past: Power and the Production of History*. Boston: Beacon Press, 1995.

SCOTT, Joan. «The Evidence of Experience». *Critical Inquiry* 17, núm. 4 ps. 773-797, 1991.

THOMPSON, Paul. *Voice of the Past: Oral History*. Londres: Oxford University Press, 2000.

Exposició itinerant

1837•1977

EL VALENCIANISME REPUBLICÀ

Més informació
www.irla.cat/expovalencianisme

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

explorador

Teoria i pràctica de la Responsabilitat de Protegir: de Kosovo a Líbia

vista prèvia >

Ha d'actuar la comunitat internacional en un conflicte intern? Està legitimat l'ús de la força per evitar danys a la població civil d'un altre estat? Són preguntes que davant l'evolució dels conflictes armats han aparegut sobre la taula i que condicionen l'actuació dels agents internacionals. Aquest article posa llums i ombres a la Responsabilitat de Protegir, un nou principi que s'obre camí en el dia a dia dels afers internacionals.

Elena Jiménez-Botías

Professora de Política Internacional de la UB

ebotias@gmail.com

A mesura que la tipologia de conflictes armats ha canviat en els darrers anys, augmentant el nombre de guerres civils enfront dels conflictes clàssics entre estats, el dany infligit sobre la població civil també ha crescut de manera alarmant.

Així ho recull l'informe del 2015 del Secretari General de l'ONU sobre la protecció de la població civil en els conflictes armats, on s'assegura que durant els darrers deu anys el nombre de persones que han necessitat assistència humanitària s'ha triplicat, i que una immensa majoria d'aquestes són civils afectats per un conflicte armat o emergències complexes.¹ Aquestes dues situacions suposen el 80% de les crisis que requereixen una resposta internacional humanitària. Pel que fa als desplaçaments causats per conflictes i violències, l'informe denuncia que la xifra ha arribat al seu punt més alt des de la Segona Guerra Mundial i fa una estimació de 38 milions de persones desplaçades internament, i de tretze milions de persones refugiades a l'estranger.

1 ONU, «Informe del Secretario General sobre la protección de civiles en los conflictos armados».

No existeix informació empírica determinant que permeti identificar la proporció exacta de morts civils respecte al total de morts a un conflicte, sobretot perquè el recompte de baixes en un conflicte és molt complicat i controvertit. Hi ha metodologies que recopilen i registren informes de morts de diverses fonts, amb el risc d'obtenir xifres falsejades, i d'altres que comparen la mortaldat abans i durant el conflicte, buscant incloure-hi les morts indirectes, causades per malalties i malnutrició. Així i tot, altres morts indirectes no contemplades en aquests estudis són les de persones que moren mentre fugen del conflicte, com passa actualment al mar Mediterrani.

En tot cas, malgrat no disposar de xifres exactes, i tenint en compte que hi ha un elevat nombre de persones que moren en situació de conflicte armat, quina és la resposta de la comunitat internacional per a protegir la població civil? Les mesures que es poden prendre per tal de protegir la dignitat, la seguretat i la integritat de la població civil en temps de guerra, es basen sobretot en el dret internacional humanitari —recollit a les Convencions de Ginebra de 1949

i els seus posteriors protocols addicionals—, així com en el dret dels refugiats i el dels drets humans.

Tant a les Convencions de Ginebra del 1949 com la Carta de les Nacions Unides, dissenyada a les acaballes de la Segona Guerra Mundial, neixen en un context on els conflictes armats eren guerres clàssiques entre estats. Els instruments legals relatius a la resolució de conflictes dissenyats en aquell moment es basen en tres principis fonamentals de les relacions entre estats: la no ingerència en afers interns; la sobirania estatal i la integritat territorial de cada estat; i la prohibició general de l'ús o l'amenaça de la força si no hi ha el consentiment de l'estat afectat. Aquests principis, sobre paper, redueixen considerablement la capacitat d'intervenir d'acord al dret internacional en situacions on hi ha una vulneració flagrant de drets humans.

El dret internacional humanitari no és aplicable en situacions on hi ha un clima de tensió i creixent violència que encara no ha derivat en conflicte. Tampoc ho és si el mateix estat considera que és una lluita legal i

És evident que al món existeix un desequilibri entre la realitat conflictual que sorgeix a partir dels 1990 i els instruments legals creats per garantir a la seva resolució

legítima contra la insurgència d'un grup terrorista, com per exemple el cas de Txetxènia a Rússia.

Per tant, és evident que al món existeix un desequilibri entre la realitat conflictual que sorgeix a partir de la dècada de 1990 i els instruments legals creats per garantir la seva resolució.

El canvi de la tipologia de conflictes armats, la vulnerabilitat creixent de la població civil —especialment d'infants i dones— i el desencaix d'aquesta realitat amb el marc jurídic existent posen sobre la taula la necessitat de trobar una resposta a com protegir la població civil als conflictes armats. En aquest debat el 2001 apareix la proposta de la Responsabilitat de Protegir com una de les eines a l'abast de la comunitat internacional per tal de prevenir i donar resposta a situacions de violència greu i sistemàtica contra la població.

El 2011, la intervenció militar a Líbia per membres de l'OTAN va ser la primera amb el mandat de protegir la població civil, tal com preveia el mandat de de la Responsabilitat de Protegir. Aquesta va ser autoritzada

pel Consell de Seguretat de l'ONU amb l'objectiu de protegir els civils de Bengasi de la imminent massacre que el règim de Moammar el-Gaddafi (1942-2011) semblava que estava a punt de cometre.

En resolucions prèvies del Consell de Seguretat de l'ONU referents a altres conflictes, ja s'havia al·legat a la Responsabilitat de Protegir, tot i que no es va autoritzar l'ús de la força, sinó que es van implementar altres tipus de mesures. Prèviament a l'existència d'aquest concepte concret, a diversos conflictes —quasi sempre interns—, ja s'havia fet ús, autoritzat o no, de la força armada per part d'actors estrangers amb l'objectiu de protegir la població civil, si més no en la seva justificació com a deure —o dret— d'intervenció humanitària.

La Responsabilitat de Protegir és un concepte introduït per la Comissió Internacional sobre Intervenció i Sobirania Estatal —ICISS per les seves sigles en anglès— el 2001, tot i que cal no oblidar que beu de la idea de la «sobirania com a responsabilitat», creada per Francis Deng (1938) i Roberta Cohen (1940) a mitjans dels anys 1990. Creada i finançada

pel govern del Canadà, l'ICISS va aplegar dotze experts amb l'objectiu de donar resposta a la pregunta que havia formulat el secretari general de l'ONU Kofi Annan (1938) un any abans al seu informe *We the Peoples: the role of the United Nations in the twenty-first century*: «Si la intervenció humanitària és, en efecte, un assalt inacceptable a la sobirania, com hauríem de respondre a una Ruanda, a una Srebrenica, a les violacions flagrants i sistemàtiques de drets humans que afecten tots els principis de la nostra humanitat comuna?».² Tot just havia acabat la dècada dels 1990, la primera després de la Guerra Freda, marcada en bona mesura per l'esclat de diversos conflictes que van comportar la mort en xifres esfereïdores de població civil. Bòsnia i Hercegovina, Iraq, Ruanda... són alguns dels casos que evidencien la incapacitat de l'ONU de fer front a conflictes armats i, sobretot, de protegir la població civil.

Només quatre anys després de la formulació d'aquest concepte i la proposta de quin hauria de ser el

² ANNAN, *We the Peoples: the role of the United Nations in the twenty-first century*.

Els estats es comprometen a protegir la seva pròpia població de quatre crims concrets, que alhora n'engloben molts en la seva definició: crims de guerra; crims contra la humanitat; genocidi; i la neteja ètnica

seu contingut, la Responsabilitat de Protegir es va convertir en un compromís polític adoptat amb un suport molt majoritari per l'Assemblea General de l'ONU, a la Cimera Mundial de 2005. En la seva primera dècada d'existència ha tingut un ascens fulgurant en el discurs de l'ONU, així com el seu ús en diverses resolucions.

Cal destacar que el procés d'elaboració d'aquest concepte va tenir dues peculiaritats: no es va crear estrictament en seu de l'ONU, sinó com a iniciativa d'un estat membre que finança una comissió externa d'experts, i no es va adoptar en el marc d'un debat sobre la prevenció i resolució de conflictes, sinó en el marc del debat sobre reformes de l'ONU, a la Cimera Mundial del 2005. Amb la seva inclusió a l'articulat del text del document final de la Cimera, la Responsabilitat de Protegir no esdevé una norma de dret internacional, ni una doctrina, sinó que la seva naturalesa és fins al moment de deure moral o compromís polític.

Adoptant el deure de la Responsabilitat de Protegir, els estats es comprometen a protegir la seva

pròpia població de quatre crims concrets, que alhora n'engloben molts en la seva definició: crims de guerra; crims contra la humanitat; genocidi; i neteja ètnica. La limitació a aquests quatre crims —que de fet són estrictament tres perquè la neteja ètnica es pot entendre dins del genocidi i no té una formulació com a tipus penal diferenciada— té l'inconvenient de no incloure en el deure de la Responsabilitat de Protegir altres possibilitats, com altres crims o catàstrofes naturals, però té alhora la virtut de concretar en quins casos sí que és inqüestionable invocar-ho i que existeixi el compromís polític dels estats a actuar.

En tant que membres de la comunitat internacional els estats també es comprometen a fer costat a d'altres perquè puguin exercir aquest deure, capacitant i enfortint-los. Alhora, si un estat no pot o no vol exercir la seva responsabilitat de protegir aquesta recau, subsidiàriament, en el conjunt de la comunitat internacional que fins i tot pot actuar sense el consentiment de l'estat on estigui tenint lloc, o sigui imminent, aquest tipus de crims. Aquests són els anomenats tres pilars de la Responsabilitat de Protegir.

Aquest deure s'ha d'exercir en qualsevol de les tres fases d'un conflicte: en la prevenció; en la resolució; o en la reconstrucció postconflicte. Són crims que poden tenir lloc tant en situacions de violència latent com en conflictes armats, és a dir, que l'exercici de la responsabilitat de protegir es pot donar —i de fet s'ha de donar— per exemple per a prevenir un genocidi quan en un primer moment potser només hi ha un clima d'odi i missatges que apel·len a la violència contra un grup concret.

A totes tres fases, i tant si és dut a terme pel mateix estat, per d'altres o pel conjunt de la comunitat internacional, és possible i desitjable, actuar amb mesures no militars. També és preferible actuar en la fase de la prevenció, que hauria de ser nominalment i de facto la pedra angular del sistema de seguretat col·lectiva de l'ONU. Per això l'anomenada «alerta a temps» —*early alarm*, en anglès— és cabdal per a evitar mals majors.

Malgrat aquesta necessària prioritat en la prevenció, la intervenció militar estrangera és la vessant més coneguda i alhora la més controvertida de la Responsabilitat de Protegir, tot i que

És preferible actuar en la fase de la prevenció, que hauria de ser nominalment i de facto la pedra angular del sistema de seguretat col·lectiva de l'ONU

és només una de les múltiples possibilitats de la seva implementació.

La Responsabilitat de Protegir ha rebut l'acusació de suposar la consolidació de l'anomenada intervenció o ingerència humanitària, de ser una eina que pot donar cobertura i justificació a la intervenció militar estrangera per suposats motius humanitaris però amagar d'altres objectius polítics, com el canvi de règim. Kosovo, Líbia o Síria són només tres casos on es poden apreciar diferències rellevants pel que fa a l'actuació de la comunitat internacional.

En la seva definició, la Responsabilitat de Protegir engloba moltes més actuacions que la intervenció militar humanitària, ja que abraça mesures que van des de la prevenció fins a la reconstrucció. A més a més, s'allunya de l'anomenada intervenció humanitària en el sentit que estableix les mesures que els estats o la comunitat internacional adoptin han de ser sempre conformes a la Carta de Nacions Unides.

En aquest sentit, l'ús de la força, i l'amenaça d'aquest ús, igual que la guerra, està prohibit a l'article 2.4 de

la Carta de les Nacions Unides. Però aquest principi té dues excepcions reconegudes a la pròpia Carta: el dret a la legítima defensa; i les mesures d'ús de la força militar del capítol VII que el Consell de Seguretat autoritzi per tal de fer front a una amenaça a la pau, al trencament de la pau i a actes d'agressió.

Des de 1991 el Consell de Seguretat de l'ONU ha considerat en diverses resolucions que les crisis humanitàries greus constitueixen una amenaça per a la pau i la seguretat internacionals. És a dir, que la violació de drets humans ja no es considera com un afer estrictament intern. Així, s'ha anat consolidant la idea segons la qual, a més a més d'un conflicte armat, també les violacions greus de drets humans i les crisis humanitàries —ja siguin d'origen humà com natural— poden ser considerades com una amenaça a la pau i a la seguretat internacionals, i donar peu a una intervenció militar internacional.

Per tant, una intervenció militar multilateral estrangera amb ús de la força per a protegir civils, fins i tot sense el consentiment de l'estat infractor, és una intervenció emparada

en la legalitat de la Carta de Nacions Unides sempre que tingui una autorització del Consell de Seguretat basada a considerar que aquella situació és una amenaça a la pau i a la seguretat internacionals.

Aquest va ser el cas de Líbia el 2011, on aquesta cobertura legal li va ser donada com a conseqüència de l'adopció per part del Consell de Seguretat de l'ONU de la Resolució 1973, aprovada amb l'abstenció de la Xina i Rússia.

En canvi, una intervenció militar i multilateral com la que l'OTAN va dur a terme a Kosovo el 1999, on es va esgrimir que es feia per motius humanitaris i de protecció de població civil, no va ser legal perquè, com la invasió de l'Iraq el 2001, no tenia l'autorització del Consell de Seguretat.

Tenint en compte la manera en què s'ha conceptualitzat la Responsabilitat de Protegir, sembla que almenys formalment és un pas endavant per distanciar-se de casos com el de Kosovo. Tant la seva adopció el 2005 com la seva implementació a Líbia el 2011 consoliden la idea que és possible una intervenció militar

La Responsabilitat per Protegir ha rebut l'acusació de ser una eina que pot donar cobertura i justificació a la intervenció militar estrangera per suposats motius humanitaris però amagar d'altres objectius polítics, com el canvi de règim

multilateral estrangera amb ús de la força per protegir la població, fins i tot sense el consentiment de l'estat infractor, sempre que sigui autoritzada pel Consell de Seguretat de l'ONU. En aquest sentit, doncs, no estaria consolidant la ingerència humanitària com a actuació al marge de la llei. Sinó que, tot i basar-s'hi, també fa un pas per allunyar-se del concepte clàssic d'intervenció humanitària. Alhora també consolida, almenys en el pla teòric, el compromís polític de caràcter més aviat ètic dels estats a no restar passius quan el que està en joc és el patiment de la població civil, com a mínim davant de la comissió d'un dels quatre crims esmentats al territori d'un estat.

La clau és, un cop més, política. La intervenció militar es pot autoritzar si la situació constitueix una amenaça a la pau i a la seguretat internacionals, i qui té la potestat exclusiva de determinar si una situació o actuació concreta és una amenaça a la pau, un trencament d'aquesta o un acte concret d'agressió, és el Consell de Seguretat de l'ONU, un òrgan amb una composició i un funcionament qüestionat. El Consell de Seguretat és, alhora, qui pot recomanar o de-

cidir les mesures que estimi pertinents, ja sigui d'acord amb l'article 41 —que no implica l'ús de la força armada, sinó mesures col·lectives i coercitives, com les diplomàtiques, econòmiques o sobre transport i comunicacions— o amb l'article 42, d'ús de la força militar —per mitjà de forces aèries, navals o terrestres.

D'altra banda, el compromís de la Responsabilitat de Protegir és un instrument que pot fer front o superar el desequilibri entre la realitat conflictual i els instruments legals existents i, per tant, contribuir a la protecció efectiva de la població civil en conflictes armats?

La situació política a Líbia encara avui dia no s'ha estabilitzat, i l'operació militar, capitanejada per l'OTAN, va rebre dures crítiques en relació a la interpretació del seu mandat, que no contemplava l'objectiu de derrocar el règim, un objectiu no emparat per la legalitat.

La perspectiva històrica que ens donen aquests sis anys, malgrat ser encara escassa, ens permet analitzar quina ha estat l'evolució immediatament posterior a la Resolució 1973

pel que fa a l'ús de la Responsabilitat de Protegir per part del Consell de Seguretat. La percepció general és que la intervenció militar a Líbia ha suposat un precedent negatiu de la implementació del tercer pilar de la Responsabilitat de Protegir, i per extensió de tot el concepte en si, ja que s'ha acusat europeus i nord-americans de recórrer a aquest principi per derrocar règims. A més a més, i a la llum de la no-intervenció a Síria o al Iemen, també ha proliferat la crítica a la inconsistència del Consell de Seguretat i l'ús d'un doble raser a l'hora de valorar els diferents casos.

Si es compara l'ús que el Consell de Seguretat ha fet de la Responsabilitat de Protegir com a fonament per a l'ús de la força militar per motius humanitaris a resolucions abans i després de Líbia, podem tenir alguna informació sobre fins a quin punt la intervenció militar a Líbia ha perjudicat o enfortit el concepte de la Responsabilitat de Protegir, en concret en el marc del seu tercer pilar.

Entre el setembre del 2005 i l'octubre del 2015 el Consell de Seguretat va adoptar 30 resolucions referents a deu països i una regió amb una

És possible una intervenció militar multilateral estrangera amb ús de la força per protegir la població, fins i tot sense el consentiment de l'estat infractor, sempre que sigui autoritzada pel Consell de Seguretat de l'ONU

referència explícita a la Responsabilitat de Protegir. Quasi totes es van adoptar a partir del 2011, és a dir, just després del cas de Líbia. Només hi va haver dos casos anteriors al 2011, Sudan i la regió dels Grans Llacs, tots dos el 2006, i autoritzant l'ús de la força només en el primer.

És a dir, que la justificació de l'ús de la força com a mecanisme per a exercir la Responsabilitat de Protegir no hauria decaigut després de la intervenció a Líbia, sinó més aviat al contrari, sent present a resolucions referents als casos de Costa d'Ivori, Mali, República Centreafricana, la República Democràtica del Congo, Somàlia o Sudan del Sud. Per contra, la referència a la Responsabilitat de Protegir a resolucions que no autoritzen l'ús de la força, després del 2011, s'ha donat en dos casos, el del lemen i el de Síria i, on es fa referència a altres tipus de mesures.

Si en canvi ens fixem en les resolucions del Consell de Seguretat que han autoritzat l'ús de la força per a protegir civils, entre el 2005 i el 2011 ho va fer per a onze casos, i d'aquests, només per al cas de Sudan va fer referència a la Respon-

sabilitat de Protegir. A cap dels altres deu conflictes —Afganistan, Bòsnia–Hercegovina, Costa d'Ivori, Congo, Haití, Líban i República Centreafricana, República Democràtica del Congo, Somàlia Timor Oriental i Txad i— les resolucions que autoritzaven l'ús de la força van fer referència a la Responsabilitat de Protegir.

En canvi, després de la intervenció a Líbia, el nombre de resolucions que autoritzen l'ús de la força per a protegir civils i alhora fan referència a la Responsabilitat de Protegir augmenta fins a set casos: Congo, Costa d'Ivori, Mali, Sudan del Sud, Somàlia; República Centreafricana i Sudan. Això no ha suposat pel que fa al contingut material que hi hagi hagut canvis radicals, ni tan sols substancials, entre el redactat de les resolucions del Consell de Seguretat que autoritzaven l'ús de la força per a la protecció de civils abans del 2011 i les que ho han fet després. Malgrat el canvi de redactat, no hi ha ni noves tasques de protecció ni es defineix millor el com intervenir.

Per tant, la intervenció militar internacional a Líbia no sembla que hagi fet minvar l'ús de la Responsabilitat

de Protegir a les resolucions del Consell de Seguretat, ans al contrari. Per justificar intervencions militars, ja que des de l'aprovació d'aquest compromís polític i fins al 2011 el nombre de vegades que s'ha utilitzat és molt menor respecte el nombre de vegades que s'utilitza a partir precisament del 2011 i en només quatre anys. Malgrat que sembla que en els primers anys posteriors de l'actuació militar a Líbia no ha perjudicat la utilització formal del concepte a les resolucions del Consell de Seguretat que autoritzen l'ús de la força per motius humanitaris, sí que es constata que hi ha menys acord a promoure operacions militars per a casos com el conflicte de Síria o el del lemen, conflictes interns ja internacionalitzats.

El repte de la protecció de civils continua més viu que mai, i l'actualitat dels casos de Afganistan, lemen, Nigèria o Síria, , així ho posen de manifest. La introducció del concepte de la Responsabilitat de Protegir té diverses virtuts però també defectes. En primer lloc, posa de nou a l'agenda la necessitat que els estats actuïn per protegir la seva població. Així, s'introdueix un canvi en la pers-

Amb la Responsabilitat per Protegir s'introdueix un canvi en la perspectiva sobre qui ha de protegir la població civil, connectant la sobirania de l'estat amb la seva responsabilitat d'actuar

pectiva sobre qui ha de protegir la població civil, connectant la sobirania de l'estat amb la seva responsabilitat d'actuar. En segon lloc, la limitació de la unilateralitat és un pas endavant respecte a la formulació de la intervenció humanitària. Però aquest requisit sine qua non de comptar amb una autorització del Consell de Seguretat de l'ONU per tal d'intervenir, topa amb el sistema del dret de vet dels membres permanents i el seu ús constant de doble raser segons els seus interessos nacionals. En tercer lloc, la Responsabilitat de Protegir contribueix a consolidar les operacions d'imposició de la pau i la fórmula de combinació d'efectius civils i militars tant per a protegir la població civil com per buscar solucions polítiques als conflictes.

En la seva vessant teòrica, la formulació de la Responsabilitat de Protegir posa l'èmfasi en la fase de prevenció per tal que els estats evitin la comissió dels crims de genocidi, neteja ètnica, crims de guerra i crims contra la humanitat. Això sintonitza amb la prioritització que en la documentació de l'ONU sempre s'ha fet de la necessitat d'elaborar polítiques a llarg termini de prevenció de conflictes en

relació amb la seguretat humana i el desenvolupament sostenible. ■

■ Bibliografia

ANNAN, Kofi. *We the Peoples: the role of the United Nations in the twenty-first century*. Nova York: UN Department of Public Information, 2000.

ONU. «Informe del Secretario General sobre la protecció de civils en los conflictos armados» [en línia]. A S/2015/453, de 6 de juliol del 2015. Disponible a <www.un.org>.

finestra

Sally Yates

“Sigueu valents. Arrisqueu-vos”

Discurs pronunciat per l'antiga Fiscal General interina dels EUA, Sally Yates, el 24 de maig del 2017 durant la graduació dels estudiants de la Facultat de Dret de Harvard

Sally Yates (1960) és l'advocada nord americana que sent Fiscal General interina va frenar l'ordre executiva del president Donald Trump per impedir que ciutadans de diversos països musulmans entressin als EUA. Aquesta decisió va comportar el seu polèmic cessament, i va esdevenir tota una declaració d'intencions de com serà l'Administració Trump. Però, sobretot, amb aquesta acció Yates va reforçar la convicció de que sempre s'ha de buscar el bé comú, també des de la justícia. Tota una lliçó pels futurs advocats dels EUA i de tot el món.

Degana Minow¹, distingit professorat, família i amics i, sobretot, graduats de la Facultat de Dret de Harvard, gràcies per convidar-me a compartir aquest dia amb vosaltres. És un privilegi per a mi estar aquí avui. I als graduats del curs 2017, enhorabona! Heu treballat molt dur per arribar aquí, i espero que dediqueu uns moments per copsar tota la importància del vostre èxit i que en gaudiu una mica. I als pares dels graduats, heu de sentir una enorme sensació d'orgull i alegria per tot el que han aconseguit els vostres fills. Per tant, felicitats també a totes les mares i als pares!

Degana Minow, no puc deixar passar el moment de la vostra darrera cerimònia de graduació com a degà sense reconèixer el lideratge i la visió tan inspiradors que han marcat el vostre exercici.

I als estudiants que reben els guardons avui i a tots els estudiants reconeguts pel seu servei *pro bono* durant el seu pas per aquesta Facultat de Dret, em sento honrada per la

vostra dedicació desinteressada a la causa de la justícia, fins i tot abans d'haver-vos graduat en aquesta facultat de dret.

M'entusiasmava l'oportunitat de poder parlar amb vosaltres avui. Però a mesura que la data s'anava acostant, vaig començar a estar una mica nerviosa per saber de què us parlaria. Aquest és un gran moment per a vosaltres, i volia que el meu missatge estigués a l'altura de l'ocasió.

De manera que vaig tornar a llegir la carta d'invitació que vaig rebre dels vostres delegats de classe. I deixeu-me que us digui que varen escriure una carta ben curiosa. Em van dir que era el bicentenari de la fundació de la Facultat. Durant més de 200 anys, els graduats d'aquesta Facultat de Dret han anat canviant la trajectòria del nostre país i, de fet, la del món. Des dels dos extrems de l'espectre polític i des de tots els punts intermedis, heu graduat presidents, jutges del Tribunal Suprem, caps d'estat estrangers, acadèmics, activistes, directors generals, periodistes i onze Fiscals Generals dels Estats Units, inclosa la meva excap Loretta Lynch, una persona a les or-

¹ Martha Minow (1954), professora de la Harvard University i degana de dret.

Tothom hauria de tenir l'oportunitat de poder superar els seus pitjors moments

dres de la qual vaig servir amb molt d'orgull. Alguns noms són coneguts, altres només els coneixen les persones a les quals els hi han canviat les vides. I ara vosaltres seguïu els seus passos.

Com si el bicentenari no fos prou important, també em van dir que aquest any, per primera vegada, hi havia el mateix nombre d'homes i de dones que es graduaven a la Facultat de Dret de Harvard. Això és molt diferent de quan la meva àvia paterna va ser admesa al col·legi d'advocats de Georgia. Ella ni tan sols havia anat a la facultat de dret. Va fer el que es coneixia com a «estudi en pràctica», és a dir, va estudiar sota la tutela d'un altre advocat abans de presentar-se i d'aprovar l'examen d'advocacia. Però aprovar l'examen era una cosa, i exercir l'advocacia com a dona en aquella època, i especialment al sud, n'era una altra de molt diferent. Així que es va convertir en secretària jurídica del meu avi, i més tard del meu pare i també del meu oncle. En honor a la veritat, era més intel·ligent que tots ells i no em puc ni imaginar la frustració que devia sentir per haver dedicat la seva carrera a escriure els pensaments d'una

altra persona. Estaria entusiasmada de veure que les 380 dones que avui es graduen aquí tenen un altre destí.

La carta d'invitació dels delegats de la vostra classe afirmava que aquesta era l'última oportunitat per rebre els savis consells i l'assessorament d'algú de fora de la Facultat de Dret abans d'iniciar la vostra carrera com a advocats i juristes per tot el món.

Així que vaig pensar en els meus 31 anys d'exercici de l'advocacia, la immensa majoria dels quals han estat al Departament de Justícia. Per a mi, ser una fiscal de carrera al Departament de Justícia no era només una feina, sinó que tot el que feia formava part del que jo era i del que encara sóc. I això és així perquè crec fermament en la missió del Departament de Justícia, en el privilegi del servei públic, i també en l'oportunitat i en la responsabilitat d'utilitzar el do especial de ser un advocat per intentar que aquest món sigui una mica més just. I mentre pensava en aquells anys, em vaig adonar que us envejava. Envejo que comenceu aquesta meravellosa, desafiant, gratificant, de vegades angoixant i de vegades inspiradora, aventura de ser

un advocat. Per tant, vaig pensar que compartiria amb vosaltres quatre observacions o lliçons que he après al llarg d'aquest temps sobre què significa ser un advocat i tot allò que ser advocada m'ha ensenyat sobre la vida i el nostre país.

Tots som millors que en el nostre pitjor moment, però a vegades tampoc som tan bons com ens pensem

Malgrat que sou brillants, plens de talent i decidits, heu de donar-vos un marge per tal de poder esdevenir grans advocats. No heu nascut com a tals. I un aspecte tan rigorós com l'educació que heu rebut aquí són les dimensions del vostre jo com a advocat que heu de desenvolupar i aprendre.

Jo ho vaig aprendre de la pitjor manera, no gaire temps després d'haver deixat la Facultat de Dret. Estava treballant en una gran empresa a Atlanta, en un cas sobre la fallada d'una grua enorme al port de Savannah —un assumpte esgarifós i que us pot donar una idea de per què vaig abandonar la pràctica privada. Jo era una nova associada i

Al llarg de la vostra vida i de la vostra carrera, vosaltres també us enfrontareu a decisions importants en què s'interconnecten la llei i la consciència

vam viatjar a Savannah, on havia de depositar l'expert de l'altra part en el cas. En retrospectiva, ara m'adono que aquest expert no devia ser massa important per al cas, ja que si ho hagués estat no m'haurien deixat fer la deposició.

L'expert era un enginyer rus amb un fort accent que fumava compulsivament amb un d'aquells filtres llargs per a cigarretes que sostenia per dessota. Jo estava increïblement nerviosa i, al llarg de tota la deposició, em va llançar el fum a la cara no només literalment, sinó figuradament. Us he de confessar que vaig fer una feina lamentable. Em va controlar durant tota la deposició. No estic segura d'haver defensat ni un sol argument.

En el vol de tornada, el soci amb qui viatjava va decidir que seria un bon moment per criticar la meva actuació. Tant ell com jo estàvem asseguts en seients de passadís, a banda i banda, ell una fila davant meu. Es va girar i va explicar-nos, amb tot luxe de detalls, tant a mi com a la resta dels passatgers de l'avió, com m'ho havia fet per espatllar-ho tot.

Quan vaig arribar a casa, li vaig explicar al meu xicot, que ara és el meu marit, com ho havia engegat tot en orris, i vaig exclamar: «Jo em pensava que ho faria molt bé!».

Vaig millorar. I afortunadament, aquella lamentable deposició no va marcar la meva carrera professional. Jo era millor que aquell mal moment, però no tan bona com em pensava que seria.

Això també us succeirà a vosaltres. Segur que cometreu errades, que passareu per moments mediocres i que cometreu alguns errors garrafals. Quedareu decebuts amb els vostres actes. Tot i que no estic suggerint que això sigui una cosa a la qual hàgiu d'aspirar, doneu-vos aquest marge, apreneu d'aquestes situacions i no deixeu que us limitin.

Els advocats no són els únics que són millors que els seus pitjors moments. Me n'he adonat amb les persones a les quals he dut als tribunals al llarg dels anys. La justícia social i la justícia penal no existeixen en plans separats. Al contrari, cada dia veig com la manca generacional d'accés a oportunitats educatives i

econòmiques convergeixen, o millor dit, impacten amb el nostre sistema de justícia penal. I com a societat, ho agreuem si no aconseguim garantir que els milers de persones que surten cada dia de les presons d'aquest país tinguin les eines bàsiques que necessiten per poder triomfar quan n'han sortit. Tothom hauria de tenir l'oportunitat de poder superar els seus pitjors moments.

Mai no se sap quan es presentarà una situació en la qual hauràs de decidir qui ets i què defenses

Els moments decisius de les nostres vides sovint arriben sense avís previ. Poden sorgir en circumstàncies que mai no hauríem esperat, i no tindrem el luxe de disposar de massa temps per mirar al nostre interior i fer una introspecció seriosa. Aleshores, com et prepares per això? Sé que sou persones del tipus A. Voleu estar preparades.

No fa gaire vaig tenir tota una experiència amb la prohibició de viatjar. És tradició que el Fiscal General adjunt exerceixi com a Fiscal General interí durant un canvi d'administració. És important per a la continuïtat, de

Arriscar-se també vol dir que heu d'estar disposats a equivocar-vos. I, de vegades, això significarà quedar-vos sols

manera que vaig acceptar continuar exercint com a Fiscal General interina durant les poques setmanes que creïem que trigaria a confirmar-se el Fiscal General del president Trump, Jeff Sessions.

En teoria havia de ser una època sense incidents. Havíem acordat amb l'equip entrant que, mentre jo fos Fiscal General interina, les coses es quedarien com estaven. Durant el meu mandat no canviaria cap càrrec del Departament de Justícia. S'havia de mantenir l'status quo.

El divendres 27 de gener, al vespre, anava en cotxe cap a l'aeroport per passar el cap de setmana a la meua casa d'Atlanta quan vaig saber, pels mitjans de comunicació, que el president havia signat una ordre executiva que restringia els viatges des de set països de majoria musulmana. Aquesta va ser la primera notícia que en teníem, però en qüestió d'hores havíem d'enviar advocats del Departament de Justícia a tribunals de tot el país per defensar l'ordre executiva, i el dilluns vaig saber que havíem de prendre una actitud sobre la constitucionalitat de l'ordre.

Això no era el que jo esperava. El meu ex secretari general em deia, de broma, que durant el poc temps que exerciria com a Fiscal General interina tindria temps, segons ell, de fer «un munt de dinars llargs i alcohòlics», ja que tot havia de ser tranquil durant aquesta època. Però va resultar que no hi va haver temps per a dinars, ni alcohòlics ni de cap altra mena.

No us preocupeu, no us faré cap xerrada esgotadora sobre la immigració o el dret constitucional. I entenc que persones de bona voluntat tinguin diferents opinions sobre la legalitat de l'ordre i també sobre el que hauria d'haver fet en aquestes circumstàncies.

Però crec que és un cas il·lustratiu referent a un moment inesperat en el qual van creuar-se la llei i la consciència, i on s'havia de prendre una decisió en molt poc temps.

Després de revisar els aspectes legals, de llegir casos i de consultar amb els advocats del departament, vaig arribar a la conclusió que defensar la constitucionalitat de la prohibició de viatjar volia dir que el Departament de Justícia hauria

de sostenir que l'ordre executiva no tenia res a veure amb la religió i que no tenia la intenció de desafavorir els musulmans, malgrat que nombroses declaracions prèvies del president i dels seus representants feien referència a la seva intenció d'efectuar una prohibició contra els musulmans. Jo vaig creure que això ens obligaria a presentar un pretext, una defensa no fonamentada en la veritat, de manera que vaig ordenar al Departament de Justícia que no defensés l'ordre executiva.

Entenc que algú pugui pensar que hauria d'haver dimitit en comptes d'ordenar al Departament que no defensés l'ordre. En realitat, em vaig estar barallant amb aquesta mateixa qüestió durant tot el cap de setmana i tot el dilluns. Però vaig pensar aleshores, i continuo pensant ara, que si hagués dimitit hagués protegit la meua integritat personal, però no la del Departament de Justícia. El Departament de Justícia no és un simple bufet d'advocats, i això no és un assumpte legal qualsevol. Es tractava del principi central i bàsic de la llibertat religiosa. I, per una qüestió de principis, no podia enviar els advocats del Departament de Justícia als

Anar sobre segur no només és poc gratificant, sinó que també vol dir que difícilment marcareu la diferència. Podeu passar de puntetes pel món o bé hi podeu influir

tribunals per presentar l'argument que la prohibició de viatjar no estava relacionada amb la religió, quan l'evidència de la seva intenció reflectia que aquest no era el cas.

No hi havia massa temps per examinar els importants conceptes de dret constitucional que hi havia sobre la taula, ni per elaborar la directiva al Departament. Però no vaig prendre la decisió només en les 72 hores que van transcórrer des del moment en què vaig conèixer la prohibició fins el moment en què vaig publicar la directiva. Aquesta decisió va ser el resultat del que altres persones m'havien ensenyat durant els meus 27 anys al Departament de Justícia. Vaig aprofitar les lliçons dels meus mentors mentre era Fiscal Adjunta dels EUA, que em van inculcar el màxim respecte per l'honor de representar la gent d'aquest país i de defensar la llei i la constitució; dels jutges que, amb raó, esperaven que els advocats del Departament de Justícia tinguessin un nivell de conducta encara més elevat que els advocats que representen litigants privats, perquè, després de tot, érem el Departament de Justícia; i de les meves interaccions amb les perso-

nes a les quals he servit, i que han demostrat, una vegada i una altra, que comptaven amb el Departament de Justícia per protegir els drets de les persones i mantenir-se fidel als nostres principis fundacionals.

La brúixola que tots tenim a dins, aquesta brúixola que ens guia en èpoques difícils, es construeix cada dia i amb cada experiència. En la meua vida, he tingut la sort d'aprendre d'algunes persones que m'han inspirat i que no només m'han servit com a model, sinó que han qüestionat la meua manera de pensar sobre alguns assumptes i han modelat la meua personalitat.

Al llarg de la vostra vida i de la vostra carrera, vosaltres també us enfrontareu a decisions importants en què s'interconnecten la llei i la consciència. I encara que no sigui una qüestió tan pública, el conflicte que sentireu no serà menys real i les conseqüències de les vostres decisions també seran significatives. Qualsevol moment pot ser bo per a la introspecció, per desenvolupar el sentit de qui sou i què defenseu. Perquè mai no se sap quan se us demanarà que respongueu a aquesta qüestió.

El camí més segur no sempre és el millor camí. Sigueu valents. Arrisqueu-vos

Durant la meua carrera jurídica, m'he trobat amb persones que sembla que sempre prenguin la ruta més segura. Aquest plantejament es pot manifestar de diferents maneres.

Fiscals que no volen perdre i no agafen els casos més durs i difícils de demostrar, tot i que l'individu és culpable i hauria de ser condemnat.

Advocats de bufets privats que aconsellen allò que segurament els hi portarà menys problemes, en comptes de fer el que és millor per al client.

Posen tots els arguments possibles en un informe i aporten totes les proves al judici perquè no volen arriscar-se a deixar-se res important, malgrat que això vulgui dir que els seus informes i presentacions de proves siguin menys efectius.

Aquesta persona copsa com estan anant les coses a la sala abans de parlar i donar la seva opinió.

Teniu la responsabilitat de fer saber la veritat. De defensar aquells que no tenen veu. De mantenir la promesa del nostre país d'una justícia igual per a tothom

Mai no diu a persones amb autoritat res que no vulguin sentir.

Té autoritat i s'envolta de persones que simplement li donen la raó.

Aquesta persona pot sortir-se'n prou bé, ser soci d'un bufet i ascendir en l'escala corporativa.

Però voleu ser aquest tipus de persona? Creieu que és una manera satisfactòria de viure i, sobre tot, de practicar l'advocacia?

En la meva opinió, si actueu així és possible que avanceu en les vostres carreres, però no estareu fent la vostra feina.

Fer la vostra feina significa que no sou simplement un reflex dels talents o les opinions d'una altra persona, i que sou la persona en la qual es fixarà un líder quan necessiti escoltar la veritat. Us puc dir, per la meva experiència com a Fiscal General i com a Fiscal General Adjunta dels Estats Units, que només confiava en aquelles persones que sabia que em dirien si m'equivocava.

No estic defensant ser imprudent ni

irresponsable, però en el meu punt de vista, per viure plenament la vida i el fet de ser advocats, heu d'estar disposats a arriscar-vos. A sentir-vos incòmodes. A ser valents.

Però arriscar-se també vol dir que heu d'estar disposats a equivocar-vos. I, de vegades, això significarà quedar-vos sols. Però espero que aquesta por d'equivocar-vos no us impedeixi actuar. Perquè la inacció, no fer res, o simplement deixar-se portar, també és una decisió. Per la meva experiència, he lamentat més els moments en què no he actuat que no pas aquells en què sí ho he fet.

Estar disposat a equivocar-se també requereix estar disposat a admetre-ho. Tots ens equivoquem alguna vegada. Segur que passarà. I no hi ha res pitjor que les persones que no volen involucrar-se en controvèrsies, que intenten eludir la responsabilitat quan les coses es compliquen. Això normalment no funciona, i a més si els vostres companys creuen que us rentareu les mans quan tot vagi malament, mai no confiarien en vosaltres. I si no confien en vosaltres, no se us tindrà en compte en els grans

moments, aquells moments pels quals heu anat a la facultat de dret.

I l'instint de supervivència pot arrossegar-vos contínuament a prendre accions segures, sense risc.

Però us animo a que us resistiu a aquest instint.

Anar sobre segur no només és poc gratificant, sinó que també vol dir que difícilment marcareu la diferència. Podeu passar de puntetes pel món o bé hi podeu influir. Depèn de vosaltres.

Què fareu amb el diploma?

I això em porta al meu darrer punt, que en realitat és una pregunta. «Què fareu amb el diploma que rebreu demà?».

Quan faig aquesta pregunta, no us estic demanant només quina serà la vostra feina. Us demano qui sereu vosaltres. Tant si treballeu en un bufet privat com en el món empresarial, tant si us convertiu en un advocat d'ofici com en un fiscal o un defensor de l'interès públic, ara sou advocats. I això vol dir que no només teniu una

Haureu de decidir vosaltres mateixos les coses per les quals creieu que val la pena lluitar, com aportareu vida i força a la llibertat i a la justícia

oportunitat i una capacitat úniques que no tenen els que no són advocats, sinó també que teniu la responsabilitat concurrent de promoure la justícia en aquest món. De fer saber la veritat. De defensar aquells que no tenen veu. De mantenir la promesa del nostre país d'una justícia igual per a tothom.

Són valors molt importants per a les persones d'aquest país. Els importa l'imperi de la llei, la nostra constitució i els principis i llibertats segons els quals es va fundar el nostre país. I compten amb vosaltres, els advocats, per «aportar vida i força» a la «promesa de llibertat i justícia», com deia Bobby Kennedy.

Si alguna vegada heu dubtat si aquests conceptes importen al poble nord-americà, recordeu el cap de setmana que es va anunciar la primera prohibició de viatjar. Es van produir protestes a tot el país. Milers de persones es van reunir als aeroports de ciutats grans i petites, de la costa est a la costa oest, demostrant i manifestant la seva oposició contra allò que ells creien que era un atac a la nostra constitució i als valors fonamentals de la nostra nació. Els

advocats també van acudir en massa als aeroports per representar les persones a les quals ara es denegava l'entrada als Estats Units, s'hi van quedar durant dies sencers i, per descomptat, no van cobrar res. I l'aspecte més destacable de tot plegat és que les persones que inundaven els nostres aeroports i que protestaven per tot el país, els advocats que deixaven tot el que estaven fent per respondre a la crida de la justícia, la majoria d'aquestes persones no es veien afectades personalment per la prohibició de viatjar. No obstant això, se sentien obligades a actuar i a expressar-se. Un exemple d'això és una carta que vaig rebre després d'haver deixat el Departament de Justícia, d'una parella d'Oregon que havia anat a l'aeroport amb el seu fill petit per protestar contra la prohibició de viatjar. Em van enviar una fotografia del seu fill de dos anys aguantant un cartell que deia: «Benvinguts, immigrants i refugiats». Deien que volien que tot el món i el seu fill petit sabessin qui som. Això és el que significa ser nord-americà.

Un amic em va explicar una antiga història irlandesa que parla d'un home que arriba a les portes del cel

i demana que el deixin entrar. Sant Pere li diu: «Per descomptat. Mostra'm les cicatrius». L'home respon: «Cicatrius? No en tinc cap». I Sant Pere replica: «Doncs quina llàstima. No hi va haver res pel que valgués la pena lluitar?».

Hi ha moltes coses per les quals val la pena lluitar. Per exemple la reforma de la justícia penal, perquè puguem disposar d'un sistema de justícia penal just i proporcional que s'apliqui per igual a tothom, independentment de la raça, la riquesa o la condició social. També el respecte pels valerosos homes i dones dels cossos policials que arriquen les seves vides per protegir-nos. O demanar responsabilitats als directius d'empreses que infringeixen la llei, per tal que l'engany i el robatori no esdevinguin simplement una manera de fer negocis. O el dret de tots els nord-americans a casar-se amb la persona que estimen, independentment de si són del mateix sexe o del sexe contrari. O l'imperi de la llei i el principi que els nostres cossos policials i agències d'intel·ligència han de tenir llibertat per fer la seva feina sense rebre intimidacions ni interferències polítiques.

Si els vostres companys creuen que us rentareu les mans quan tot vagi malament, mai no confiaran en vosaltres. I si no confien en vosaltres, no se us tindrà en compte en els grans moments

Aquests són alguns dels punts de la meua llista de coses per a les quals crec que val la pena lluitar.

Però vosaltres haureu d'elaborar la vostra pròpia llista. Haureu de decidir vosaltres mateixos les coses per les quals creieu que val la pena lluitar, com aportareu vida i força a la llibertat i a la justícia.

Amb això no estic suggerint que hagueu de dedicar tota la vostra carrera al servei públic o a les feines d'interès públic. De fet, els estudiants a qui avui es reconeix la seva feina *pro bono* la van fer a més d'assistir a la facultat de dret. Els advocats que es van afanyar a anar als aeroports després de la prohibició de viatjar no eren servidors públics, almenys en el sentit tradicional de govern-treballador. Però tots aquests advocats i futurs advocats són persones que, realment, «es plantegen preguntes, estan preparats per raonar i estan cridats a actuar».

Són individus que reconeixen que, mentre l'arc de l'univers moral es doblega cap a la justícia, no es doblega cap a ell mateix.

Per això, us animo a que agafeu aquest arc i no el deixeu anar. Les persones del nostre país i, de fet, de tot el món, compten amb vosaltres.

Gràcies pel privilegi de compartir aquest dia amb vosaltres. I felicitats, de nou, al curs 2017. ■

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

BIOGRAFIES POLÍTIQUES

JOSEP FONTBERNAT
CONSELLER DE TARRADELLAS
JOAN ESCOLTES

FRANCESC DALMAU
DE NORMANDIA A PALAMÓS
FRANCESC MARCÓ VALAU

NARCÍS LLOVERAS

CRONISTA REPUBLICA
JAUME GULLANET LLOVERAS
DE LA BISBAL AL FRONT D'ARAGÓ. 1922-1937
50 CRÒNIQUES, PERIODISTQUES

HILARI SALVADÓ
ALCALDE DE BARCELONA QUAN PLOVIEN BOMBES
PAU VINTES I DOS

www.irla.cat/publicacions

clàssic

«Carta 77»

Václav Havel

Últim president de Txecoslovàquia
i primer president
de la República Txeca
(1936-2011)

L'agost de 1968, amb la intervenció militar del Pacte de Varsòvia per frenar les reformes de la coneguda com a Primavera de Praga, la República Socialista Txecoslovaca va iniciar un dilatat període de fosc on l'Estat controlava totes les esferes públiques i privades de la societat i on no era permesa la més mínima dissidència. La Carta 77 va ser un dels primers actes de denúncia de la vulneració dels drets humans bàsics per part del règim comunista txecoslovac, i la qual, malgrat ser silenciada i perseguida per l'Estat, sembrà la llavor de l'oposició —on destacà Václav Havel— que una dècada més tard comandaria la coneguda com a Revolució de Vellut que va portar la democràcia a Txecoslovàquia.

El dia 13 d'octubre de 1976 es van publicar en el Registre de Lleis de la República Socialista de Txecoslovàquia (número 120) el «Pacte internacional de drets civils i polítics» i el «Pacte internacional de drets econòmics, socials i culturals», signats en nom de la nostra república l'any 1968, ratificats a Hèlsinki l'any 1975 i amb entrada en vigor al nostre país el dia 23 de març de 1976.

Des d'aleshores, els nostres ciutadans tenen el dret, i el nostre Estat l'obligació, de regir-se per ells.

Les llibertats i els drets que garanteixen aquests pactes són importants valors de civilització als què han dirigit els seus esforços moltes persones progressistes al llarg de la història, i la codificació dels quals pot ajudar significativament al desenvolupament humà de la nostra societat. Per aquest motiu, ens complau que la República Socialista de Txecoslovàquia s'hagi adherit a aquests pactes.

La seva publicació ens recorda, però, amb renovada urgència quants drets civils fonamentals són vigents al nostre país, de moment i malauradament, només sobre el paper.

Totalment il·lusori resulta, per exemple, el dret a la llibertat d'expressió, garantit per l'article 19 del primer pacte.

A desenes de milers dels nostres ciutadans s'impedeix treballar en la seva professió només pel fet de sostenir opinions diferents a les opinions oficials. Sovint són objecte de la discriminació més diversa i d'assetjament per part de les autoritats i les organitzacions socials. Sense cap possibilitat de defensar-se, pràcticament esdevenen víctimes de l'apartheid.

Altres milers de ciutadans veuen com se'ls denega «l'alliberament del temor» —preàmbul del primer pacte—, perquè estan obligats a viure en el risc continu de perdre possibilitats de feina i d'altre tipus si expressen les seves opinions.

En contradicció amb l'article 13 del segon pacte, que garanteix el dret de tothom a l'educació, hi ha un incalculable nombre de joves a qui s'ha impedit estudiar només per les seves opinions o, fins i tot, per les opinions dels seus pares. Un incompentable nombre de ciutadans viuen amb la por de ser privats del dret a

l'educació propi o del dels seus fills si arribessin a expressar-se d'acord a les seves conviccions.

L'exercici del dret a «buscar, rebre i difondre informacions i idees de tot tipus, sense consideracions de fronteres, tant si és de forma oral o escrita o de forma impresa», així com «artística» —punt 2 de l'article 19 del primer pacte— es castiga no només extrajudicialment, sinó també judicialment, sovint sota el vel d'una inculpció criminal —tal i com ho acrediten, entre d'altres, els processos en curs contra uns joves músics.

La llibertat d'expressió pública està reprimida pel control centralitzat de tots els mitjans de comunicació i entitats editorials i culturals. Cap opinió política, filosòfica ni científica o discurs artístic que ni tan sols es desvii lleugerament de l'estret marc ideològic oficial o estètic pot ésser publicat; s'impedeix la crítica pública dels fenòmens de crisi socials; es descarta la possibilitat de defensar-se públicament contra les acusacions falses i les injúries de la propaganda oficial —la protecció legal contra els «atacs contra l'honor i la reputació» clarament garantits

per l'article 17 del primer pacte, en la pràctica no existeix—; les falses acusacions no poden ser refutades i tot intent d'obtenir reparació o esmena per la via judicial és inútil; es descarta qualsevol debat obert sobre pensament i cultura. Molts treballadors científics i culturals i altres ciutadans són discriminats només per haver fet públiques o haver expressat legalment o obertament, fa anys, opinions que el poder polític actual condemna.

La llibertat de culte, garantida amb èmfasi a l'article 18 del primer pacte, es veu sistemàticament limitada per l'arbitrarietat del poder; pel truncament de les activitats dels clergues sobre els quals penja contínuament l'amenaça de rebuig o pèrdua del vist-i-plau estatal per a l'exercici de llurs funcions; mitjançant el càstig material o d'altre tipus a les persones que amb paraules o fets manifesten la seva confessió religiosa; mitjançant la repressió de l'ensenyament de la religió, etc.

Una eina de restricció i, sovint, de total repressió de molts dels drets civils és el sistema de submissió de fet de totes les institucions i orga-

nitzacions de l'Estat a les directrius de l'aparell del partit al govern i a les decisions de poderosos individus influents. La Constitució de la República Socialista de Txecoslovàquia i la seva legislació no regulen el contingut o la forma, l'origen ni l'aplicació d'aquestes decisions: majoritàriament es prenen entre bastidors, sovint només verbalment i, en conjunt, són desconegudes per als ciutadans i romanen fora del seu control; els seus autors no responen davant de ningú altre més que d'ells mateixos i de la seva pròpia jerarquia, tot i que influeixen de manera decisiva en l'activitat dels òrgans legislatius i executius de l'administració pública, de la justícia, dels sindicats, dels grups d'interès i de la resta d'organitzacions socials, dels altres partits polítics, de les empreses, de les fàbriques, de les institucions, de les autoritats, de les escoles i d'altres organismes, per als quals aquestes ordres tenen prioritat fins i tot per damunt de la llei. Si les organitzacions o els ciutadans entren en discrepància amb la directriu en la interpretació dels seus drets i obligacions, no poden dirigir-se a cap institució imparcial, perquè aquesta no existeix. D'aquesta manera resul-

ten greument restringits els drets que es deriven de l'article 21 i 22 del primer pacte (dret d'associació i prohibició de qualsevol restricció del seu exercici), de l'article 25 —igualtat del dret de participar en la direcció dels assumptes públics— i de l'article 26 —prohibició de la discriminació davant la llei. Aquest statu quo també impedeix als obrers i als altres treballadors fundar sense qualsevol restricció organitzacions sindicals i d'altre tipus per a la protecció del seus interessos econòmics i socials i aplicar lliurament el dret a vaga —punt 1 de l'article 8 del segon pacte.

Altres drets civils, inclosa la prohibició expressa de les «ingerències arbitràries o il·legals en la seva vida privada, en la seva família, en el seu domicili o en la seva correspondència» —article 17 del primer pacte— es vulneren greument mitjançant el control que el Ministeri d'Interior exerceix de diverses maneres sobre la vida dels ciutadans, per exemple mitjançant l'escolta de telèfons i habitatges, el control del correu, el seguiment a persones, els escorcolls de domicilis, la creació d'una xarxa d'informadors entre la població —reclutats sovint per mitjà d'amenaques

inacceptables o promeses. Freqüentment interfereix també en les decisions dels empresaris, promou actes discriminatoris per part de les autoritats i organitzacions, influeix en els òrgans de justícia i orquestra també campanyes propagandístiques en els mitjans de comunicació. Aquesta activitat no està regulada per la legislació, és secreta i el ciutadà no pot exercir la seva pròpia defensa en contra d'ella.

En els casos de prossecució penal amb motivació política, els òrgans d'investigació i justícia vulneren els drets dels inculpats i de la seva defensa, garantits per l'article 14 del primer pacte i per la legislació txecoslovaca. El tractament que reben a les presons les persones condemnades per aquests motius vulnera la seva dignitat com a éssers humans, posa en risc la seva salut i busca enfonsar-los moralment.

Habitualment es vulnera també el punt 2 de l'article 12 del primer pacte, que garanteix als ciutadans el dret a sortir lliurament del seu país; aquest dret està sotmès a diferents condicions inacceptables sota el pretext de «protegir la seguretat nacio-

harta 77

Dokument č.

Dne 6. ledna 1977 před p
prostřed normálního provo
Václav Havel a Ludvík Vac
vládě ČSSR, Federálnímu
podpisy a zaslali jej po
Imenovaní a dále spi
ačkoli už
její

nal» —punt 3. Igualment es procedeix arbitràriament en la concessió de visats d'entrada a ciutadans de països estrangers, molts dels quals no poden visitar la República Socialista de Txecoslovàquia, per exemple, no més pel fet d'haver-se reunit professional i amistosament amb persones discriminades al nostre país.

Alguns ciutadans —ja sigui de forma privada, a la feina o públicament (quelcom que resulta possible únicament a través de mitjans de comunicació estrangers)— adverteixen sistemàticament sobre la violació dels drets humans i les llibertats democràtiques, i reclamen una reparació en casos concrets; les seves demandes, però, romanen majoritàriament sense resposta o són objecte d'investigació.

La responsabilitat d'observar els drets civils en el país correspon en primer lloc, com és natural, al poder polític i estatal. Però no només a aquest. Tothom és en part responsable de les condicions actuals i, per tant, del compliment dels pactes adoptats que obliguen no només als governs, sinó també a tots els ciutadans.

És aquest sentit de coresponsabilitat, la fe en el compromís civil i la voluntat d'assolir-lo, així com la necessitat de trobar una expressió nova i més efectiva, que ens han dut a la idea de crear CARTA 77, el naixement de la qual fem públic avui.

CARTA 77 és una agrupació lliure, informal i oberta de persones de diferents conviccions, confessions i professions, unides per la voluntat de defensar individual i col·lectivament el respecte dels drets civils i humans al nostre país i al món. Uns drets que ambdós pactes internacionals codificats, el Pacte final de la conferència de Hèlsinki¹ i nombrosos documents internacionals més contra les guerres, la violència i l'opressió espiritual i social reconeixen a l'ésser humà, i que de forma resumida expressa la Declaració Universal de Drets Humans de Nacions Unides.

1 La Conferència d'Hèlsinki és el nom amb què es coneix la Conferència sobre Seguretat i Cooperació a Europa, celebrada a Hèlsinki entre el 1972 i el 1975 i en la qual hi van participar 35 estats —incloent-hi els EUA, Canadà, i tots els estats europeus excepte Albània i Andorra— amb un intent de millorar les relacions entre el bloc comunista i la resta de països europeus.

CARTA 77 brota des del transfons de la solidaritat i l'amistat de persones que comparteixen la preocupació pel destí dels ideals als què van unir i continuen unint la seva vida i la seva feina.

CARTA 77 no és una organització, no posseeix estatuts, òrgans permanents ni condicions per a ser-ne membre. En pot formar part tothom qui estigui d'acord amb la seva idea, participi en la seva tasca i li doni suport.

CARTA 77 no constitueix una plataforma per activitats polítiques oposidores. Vol servir a l'interès comú com tantes altres iniciatives civils semblants en diversos països de l'Oest i de l'Est. No vol, per tant, establir un programa propi de reformes polítiques i socials, sinó entaular en el seu àmbit d'actuació, un diàleg constructiu amb el poder polític i estatal, i principalment advertir sobre els diferents casos concrets de violació dels drets humans i civils, documentar-los, proposar solucions, presentar diverses mocions més generals orientades a aprofundir en aquests drets i les seves garanties, actuar com a intermediari en even-

tuals situacions de conflicte que pot provocar la injustícia, etc.

Signat pels primers 242 signataris de la Declaració.

Amb el seu nom simbòlic CARTA 77 posa èmfasi en el seu naixement tot just a l'inici d'un any declarat com l'any dels drets dels presos polítics i en què la Conferència de Belgrad ha d'investigar el compliment dels compromisos de Hèlsinki. Com a signataris d'aquesta declaració encomanem al professor doctor Jan Patočka, al doctor Václav Havel i al professor doctor Jiří Hájek la tasca de portaveus de CARTA 77. Aquests portaveus la representen amb plens poders davant de les organitzacions estatals i d'altre tipus, així com davant del públic nacional i estranger, a la vegada que garanteixen amb les seves firmes l'autenticitat dels documents publicats. Com a col·laboradors ens tindran a nosaltres i als nostres ciutadans que s'hi adhereixin, que amb ells prenguin part en les reunions necessàries, que participin en les diferents tasques i que amb ells comparteixin tota la responsabilitat.

1 de gener de 1977. ■

Creiem que CARTA 77 contribuirà a que tots els ciutadans de Txecoslovàquia treballin i visquin com a persones lliures.

tribut Varlam Xalàmov

Carme Arenas

Catedràtica de literatura catalana
i presidenta del PEN català

carenas@pencatala.cat

«A l'arbre hi ha una fulla que està a punt de caure, / i l'últim raig del dia, que ho sap, encar la daura». Sempre m'ha emocionat el poema «Pietat» de Josep Carner per la tendresa que és capaç d'oferir. La tebior d'aquest darrer raig del dia, de manera conscient, no s'aprofita de la feblesa de la fulla ja condemnada a morir, sinó que l'acompanya amb la seva llum també morent. Hi trobem solidaritat, tendresa. En definitiva: pietat.

Em ve al cap aquest poema quan penso en determinats llibres que m'han colpit, precisament perquè m'han permès de créixer en pietat, en humanitat. Ens sorprèn que moltes de les obres que ens relaten el sofriment fruit de la barbàrie tinguin un ingredient recurrent: aquesta pietat, que és l'antítesi de la ràbia,

de l'esperit de venjança, del sentiment d'impotència de qui ha viscut la injustícia en carn pròpia. Es tracta d'aquesta compassió indestructible com a forma extrema de resistència.

Hi ha un autor que coincideix i excel·leix en aquest exercici de pietat. Em refereixo a Varlam Xalàmov i els seus *Relats de Kolimà*. Kolimà és el riu que rega la regió nord de la República de Sakhà, a l'extrem est de Rússia, a Sibèria. Una regió que va ser tristament coneguda perquè va ser la destinació principal dels deportats de Stalin, on s'ubicaren els seus gulag. A *Relats de Kolimà*, Xalàmov desgrana una crònica lacerant de les dues dècades de la seva estada en camps de treball. Aquesta davallada als inferns del fred, de la repressió, del càstig i la vexació humana, de la tortura i de l'extenuació fins a la mort, el talent literari de Xalàmov ens la converteix en un exercici d'enaltiment dels valors de la compassió humana, de la bellesa, de l'amor per tot allò que ens fa més persones.

Enmig de la desolació, de la maldat gratuïta, sempre hi ha un raig tebi que procedeix d'una acció per part de

Xalàmov ens obliga a fer-nos preguntes sobre nosaltres i el nostre ser al món. I ho aconsegueix amb saviesa narrativa i un bon fer estilístic

qui en aparença seria el feble i desvalgut, però que en mans de Xalàmov esdevé més fornit de tot allò que — de fet— ens modela l'ànima. Xalàmov ens obliga a fer-nos preguntes sobre nosaltres i el nostre ser al món. I ho aconsegueix amb saviesa narrativa i un bon fer estilístic. Un estil directe, una prosa despullada i a la vegada molt acurada, de frase curta i tallant, pròpia de qui, havent viscut allò que relata, sap que l'important és la veracitat. L'autor ens acompanya com a testimoni de tot allò que ens explica, de company de tots els personatges que hi presenta, de còmplice de moltes de les actituds i accions dels qui, com ell, s'arrapen a la vida més substancial. Tot hi és gris i l'única nota de color ve donada pel comportament d'aquells que se saben solidaris en la dissort.

En els 145 relats, Kolimà es converteix en la metàfora d'un univers que concentra allò que és fonamental. A *Llet condensada* ens parla dels sentiments, embrutits i del tot inútils en la situació d'extrema exigüitat en què es troben. Amb tot, llegim a *La gossa Tamara*, aquella gossa iacut que estava a punt de parir, la prova més gran que ni en les condicions

més adverses podem estar-nos d'expressar el millor de nosaltres. «Cadascun dels cinquanta 50 homes que hi havia volia acariciar-la, fer-li festes i fer saber, explicar a l'animal la seva pròpia necessitat de tendresa». Quina imatge tan preciosa i a la vegada tan eficaç per explicar aquesta urgència que tots nosaltres sentim o hem sentit i que es fa més present en situacions extremes. En aquest passatge no serà només la gossa la beneficiària de les festes que se li fan, sinó que el retorn serà encara més gran per a tots aquells que les fan. Tota una lliçó!

No hi ha cap grandiloquència a Xalàmov, ni possibles judicis morals. Xalàmov assegura que «El millor és allò que no ha estat escrit» però aquests relats de Kolimà si no són el millor, poc els hi falta.

Relats de Kolimà **Varlam Xalàmov**

Editorial Días contados
Barcelona, 2013

Com ens enfrontem davant de situacions límit? Com suportem estar confinats en camps d'extermini? Com s'aconsegueix sobreviure a l'horror del totalitarisme? De la mateixa manera que Primo Levi a *Si això és un home* o Joaquim Amat-Piniella a *K.L. Reich*, Xalàmov descriu la seva experiència vital en els gulags soviètics, endinsant-se en l'essència de la humanitat i utilitzant la literatura com a arma contra la barbàrie. ■

filmoteca

La cortina de fum

Aina Fernández

Professora del Grau en Mitjans
Audiovisuals del Tecnocampus

ainafer@gmail.com

Un president nord-americà protagonitza un escàndol sexual quinze dies abans de les eleccions. Per desviar l'atenció de l'opinió pública, els seus assessors decideixen inventar una guerra contra Albània. Aquest és, a grans trets, l'argument de *La Cortina de fum* («*Wag the Dog*»), pel·lícula de Barry Levinson protagonitzada per Robert de Niro, Dustin Hoffmann i Anne Heche.

Quan l'assessora presidencial Winifred Ames —Anne Heche— encarrega a un assessor secret, Conrad Brean —Robert de Niro—, especialista en temes delicats buscar una solució a la crisi, li pregunta: «No vols saber si és veritat? [l'escàndol sexual]», aquest li respon: «Què importa que sigui veritat. És una notícia explosiva i no dubtaran en publicar-la. Només hem de distreure'ls, desorientar-los, queden dues setmanes per les eleccions».

La pel·lícula és una adaptació del llibre de Larry Beinhart *American Hero*. Però la seva particularitat ve donada pel context: es va estrenar als cinemes el 1997, menys d'uns mesos abans que s'iniciés l'escàndol sexual de Bill Clinton i Mònica Lewinsky, i durant el qual els EUA van estar

implicats en diferents operacions militars que alguns van titllar de «cortina de fum» per desviar l'atenció de l'afer.

La batalla que planteja *La cortina de fum* no és una lluita per la política, ni per la veritat; és una lluita pel relat. Com diu el professor de comunicació Evan Cornog és la batalla de les històries, i no la batalla de les idees, la que determina com els nord-americans reaccionaran a una competició presidencial. En uns diàlegs realment magistrals interpretats per Robert De Niro —el guió, de Hilary Henkin i David Mamet, va guanyar l'Oscar al millor guió adaptat— es plasma la idea de fons: necessitem històries que ens ajudin a comprendre el món, històries que ens expliquin qui som nosaltres, i qui són «els altres»; i qui sigui capaç d'oferir el millor relat —a través dels mitjans de comunicació— és qui guanya. Deien James Carville i Paul Begala, estrategues de la presidència Clinton, que els humans tractem les informacions de forma narrativa. Els fets parlen, les històries venen. La veritat és merament accessòria, com explica Brean a Ames en un diàleg del film:

La sospita de la manipulació dels mitjans es converteix en un fet el segle XXI, on la tecnologia digital augmenta el potencial de crear realitats des de zero

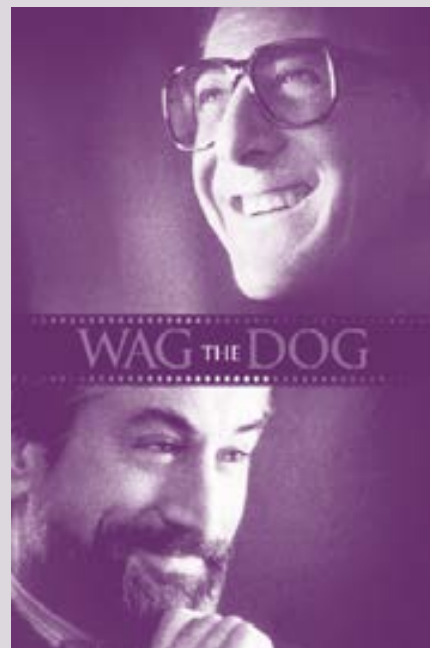
« — Albània?
— Què sabem d'ells?
— Res
— Exacte. Semblen sospitosos. Qui es fia d'ells?»

El camp de batalla no és militar ni polític: el veritable camp de batalla, com tothom ja sap a hores d'ara, són els mitjans de comunicació. L'expert en màrqueting Seth Godin explicava així per què John Kerry va perdre les eleccions americanes del 2004 davant un rival, George W. Bush, que tenia un índex de popularitat sota mínims: «És senzill. No va explicar una història coherent. No va propagar una mentida que valgués la pena retenir, una història de la qual es tingués ganes de parlar». *La cortina de fum* retrata de forma irònica, fins i tot sarcàstica, com es construeixen aquestes «mentides» dels mitjans de comunicació. La sospita de la manipulació dels mitjans, que ha planat al llarg de la història del segle XX, es converteix en un fet el segle XXI, on la tecnologia digital augmenta el potencial de crear realitats des de zero. I no obstant, paradoxalment ens seguim creient —majoritàriament— «allò que veiem als mitjans».

«— No tindrem una guerra, sinó l'aparença d'una guerra.
— Però se n'assabentaran.
— Qui, el poble? I qui els ho dirà? De què es van assabentar a la Guerra del Golf? Un vídeo d'una bomba que cau i fa volar un edifici. Podria ser una maqueta.»

És el que Christian Salmon, autor de *Storytelling. La màquina de fabricar històries y formatear las mentes* anomena «crear una contrarrealitat». La White House of Communications, l'oficina encarregada de gestionar l'agenda estratègica de la presidència, elabora des de fa dècades la *line of the day*, la història oficial que han de seguir els diversos departaments de la Casa Blanca i que donen coherència a la seva realitat construïda, real o no.

Ara, vint anys més tard, en diem postveritat. ■

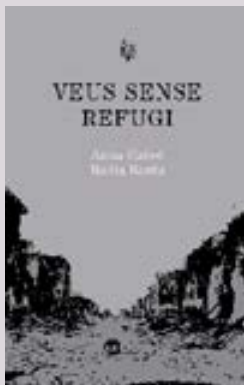

La cortina de fum
Barry Levinson

1997

llibreria

Veus sense refugi
Anna Cabot i Badia Bouia

Editorial Males Herbes
Barcelona, 2017

Entendre el drama que significa la crisi humanitària que pateixen els milers i milers de refugiats a partir d'històries en primera persona. Aquest és l'objectiu d'aquest llibre escrit per dues cooperants que han recollit les vides, les pors i les esperances de persones que s'han vist obligades a deixar enrere tot el que tenien en el seu país i emprendre l'aventura de la supervivència, passant per la fugida, la travessa pel mar, l'exili i els camps de concentració a Grècia.

La defensa de les constitucions de Catalunya

Josep Capdeferro

Rafael Dalmau Editor
Barcelona, 2017

La Guerra de Successió va comportar la pèrdua de totes les institucions catalanes i la imposició del model de Castella a partir dels Decrets de Nova Planta. Una d'aquestes institucions era el Tribunal de Contrafaccions que servia per dirimir conflictes. Aquest Tribunal també vetllava per mantenir a ratlla la monarquia i assegurar el compliment del pactisme propi del model català de relació entre la Casa Reial i les institucions catalanes. Aquest llibre recull els casos més importants entre 1702 i 1713 d'aquest Tribunal pioner a tot Europa.

Otra economía es posible
Manuel Castells

Alianza Editorial
 Madrid, 2017

La crisi econòmica del 2008 va fer evident que el capitalisme entra en col·lapse i que qui en pateix les conseqüències és la ciutadania i no qui l'ha provocat. És possible una alternativa a aquest sistema que sembla inevitable? En aquest llibre es posen de relleu diverses iniciatives, com les cooperatives, les xarxes de canvi, la banca ètica..., que situen el punt central de l'economia no en l'especulació o la competència salvatge sinó en la generació de donar satisfacció a les necessitats humanes apostant per una economia més social.

El cor pesant dels barracons
Etty Hillesun

Angle Editorial
 Barcelona, 2017

Etty Hillesun va escriure, a partir de 1941, un diari durant l'ocupació nazi d'Holanda, uns textos que va seguir escrivint durant la seva estada als camps de concentració de Westerbork, on hi treballava com a assistent del Consell Jueu d'Amsterdam, i d'Auschwitz, on va ser assassinada la seva família i on ella moriria el 1943. Els textos de Hillesun, que van ser publicats per primera vegada 40 anys després de la seva mort, mostren la determinació d'una dona per la cerca de la pau i un exemple de resistència davant experiències extremes.

Referéndums,
una inmersión rápida
Jaume López

Tibidabo Ediciones
 Barcelona, 2017

En els últims anys s'ha generalitzat l'ús del referèndum en diferents països. Però, més enllà de ser un element de democràcia directa, ajuden a resoldre conflictes? O potser l'acusació de que són processos populistes o de manipulació ciutadana tenen fonament? A partir de l'anàlisi de diferents casos, l'autor exposa que els referèndums poden ser un element per apropar la política a la ciutadania i ajudar a resoldre assumptes polítics a més de representar un fenomen d'apoderament ciutadà de primer ordre. ■

eines

ACONSEGUIU
ELS NÚMEROS ANTERIORS

eines@irla.cat

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

TARDOR 2015
**PRECARIETAT:
LA NOVA SERVITUD**

ESTIU 2016
**DECIDIR EL PAÍS:
EL PROCÉS
CONSTITUENT**

TARDOR 2016
**PAÏSOS CATALANS,
RITMES D'UN
PROJECTE
COMPARTIT**

DESEMBRE 2016
**LA CIÈNCIA
ECONÒMICA
EN CRISI**

JUNY 2017
**EL REGNE
D'ESPANYA:
UN PROJECTE
OLIGÀRQUIC**

eines²⁹

PORTAL

Globalitzar la justícia i la dignitat

Jordi Solé

CONNEXIONS

**El trilema de Rodrik
i els límits de la globalització**

Elisenda Paluzie

**L'erosió de la confiança
en la democràcia**

Toni Rodon

**L'amenaça populista:
una ombra inquietant a la paret
o un monstre real?**

Elina Viilup

**Internet i democràcia:
riscos i oportunitats**

Carlos Guadian

NAVEGADOR

Per una democràcia global

Josep Maria Colomer

FÒRUM

Manuel Castells:

**"El món està buscant com combinar
identitat, sense la qual no es pot
construir res, i institucions
polítiques representatives i obertes"**

Una conversa amb Oriol Junqueras

VARIABLES

**Allò que la democràcia necessita
per castigar la corrupció**

Elena Costas Pérez

FULL DE CÀLCUL

**La inversió en infraestructures
de transport de l'Estat espanyol:
una breu comparativa regional**

Daniel Albalade i Jordi Rossell

ARXIU

Dones, històries, memòries

Coral Cuadrada

EXPLORADOR

**Teoria i pràctica
de la Responsabilitat de Protegir:
de Kosovo a Líbia**

Elena Jiménez-Botías

FINESTRA

"Sigueu valents. Arrisqueu-vos"

Sally Yates

CLÀSSIC

"Carta 77"

Václav Havel

TRIBUT

Varlam Xalàmov

Carme Arenas

FILMOTECA

La cortina de fum

Aina Fernández

LLIBRERIA

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA